

LÄSFRÄMJANDE, FORSKNING OCH KOMPETENSUTVECKLING I HALLAND

Anna Fåhraeus och Jonas Asklund

Region Halland, Halmstad 2017
ISBN 978-91-980640-6-3
Tryck: Reprocentralen, Region Halland

Innehåll

Förord.....	3
Inledning.....	4
Teoretiska perspektiv.....	9
Bibliotekens ansvar – lagar, direktiv och trender	12
En reflektion om bibliotek och skola.....	17
Syfte och frågeställningar	19
Genomförande, tillvägagångssätt och bearbetning	20
Resultat: strukturella frågor i arbetet.....	21
"Vad är vi bra på?": Styrkor och kollegial fortbildning	21
Möjligheten att få finansiering för läsfrämjande projekt	21
Regional samordning	22
De prioriterade grupperna i praktiken.....	24
Läsning vidgar världen	25
Besökare med annat modersmål än svenska	26
En oväntad fördel med språkkaféer.....	27
Besökare med funktionsnedsättning.....	28
Ungdomar och värdet av samlad kunskap i bokval	31
Tillsammans är vi demokratiska.....	32
Olika media, inlärningsstilar och bildning.....	33
Vad saknas?.....	34
Det sociala biblioteket, samtal och bildning.....	35
Läsförmågor och demokrati- och integrationsmål	36
Vad talar man om när man talar om skönlitteratur?.....	40
Tengberg och de olika läsarerna.....	41
Många läsarter, men alla inte lika vanliga	43
Känslor och bildspråk	46
Sammanfattning och utblick: Goda exempel och nya utmaningar	52
Litteraturförteckning.....	57
Bilagor: Enkät	62
Intervjuinstrumentet	
Bokrekommendationer för en läsecirkel för unga (enkätsvar 2016)	

Förord

Hösten 2015 blev Regionbibliotek Halland kontaktad av två forskare från Halmstad högskola för en första diskussion om eventuella samarbeten. Och vi behövde inte sitta många minuter tillsammans förrän Anna Fåhraeus, lektor i engelska och litteraturvetenskap, Jonas Asklund, lektor i litteraturvetenskap och vi från regionbiblioteket insåg att vi hade många gemensamma frågor som vi ville studera och gå vidare med. Regionbibliotekets goda erfarenhet att samarbeta med forskare utanför professionen har varit en drivande kraft. Att låta någon som inte är färgad av biblioteksvärlden reflektera över vårt arbete har tidigare visat sig vara lyckosamt. Anna och Jonas förankring i lärarutbildningen var en annan god grund för samarbete; bibliotekarieyrket och läraryrket har överlappningar som vi fortfarande är dåliga på att ta tillvara.

Regionbiblioteket hade redan ett stort projekt på gång tillsammans med samtliga folkbibliotek i Halland. Folkbibliotekschefgruppen hade initierat ett utbildningspaket för alla anställda kring litteratur och läsning – en insats som i synnerhet Eiler Jansson, utvecklingsledare på Regionbiblioteket höll samman. Vi bestämde nu att Halmstad högskola skulle gå in i denna satsning som föreläsare, följeforskare och samtalspartners.

Efter denna dag föreslog de båda forskarna att de skulle gå vidare med en enkät samt en del djupintervjuer för att bättre fånga hur biblioteksanställda arbetar med läsfrämjande i Halland men också att försöka fånga upp ytterligare insatser som behöver göras.

Det känns viktigt att påpeka att forskning utförd i sådan nära relation som i detta fall ändå är självständig. Detta är inte en uppdragsforskning där beställaren har en ungefärlig bild av vad som ska undersökas. Tvärtom, frågeställningen var ett gemensamt beslut, en färdriktning som skulle gynna både professionen och akademin. Anna Fåhraeus och Jonas Asklund presenterar här sina egna analyser och resultat. Regionbiblioteket har stått till tjänst med bakgrundsmaterial, samordning och utgivning.

Rapporten ger svar på hur bibliotekarier i Halland ser på sitt läsfrämjande arbete och förslag på insatser som behöver göras. Den har gett oss mycket att tänka på och folkbibliotekschefgruppen kommer att tillsammans med regionbibliotekarien och Halmstad högskola bestämma hur vi ska gå vidare. För gå vidare vill vi. Tillsammans.

Maria Ehrenberg
Avdelningschef, Regionbibliotekarie

Inledning

Läsfrämjande kräver ständigt pågående fortbildning av den personal som ska välja ut litteratur, planera för olika evenemang och sedan också genomföra insatserna för olika biblioteksbesökare och brukare. Detta gäller oavsett om det handlar om författarbesök, högläsningkvällar, litteratursamtal eller någon annan form av arbete. Möjligheten att öka den egna kunskapen och utveckla sin kompetens är en viktig faktor bakom nya insatser för läsfrämjande på folk- och skolbiblioteken. Enligt en rapport över sex län/regioner så ligger det ökade kompetensbehovet bakom 22% av de projekt som lanseras (Schmidt 2015). Det nya har sin grund i att man känner sig inspirerad och motiverad av att ta del av andras erfarenheter och upplevelser. Andra orsaker kan vara behovet av ny kunskap eller nya synsätt när det gäller brukarnas behov, mediaanvändning, samarbeten, eller skönlitteraturens möjligheter för olika åldersgrupper. Kompetenshöjande insatser och ny forskning kan vara svåra att skilja åt då insatserna kan baseras på olika studier och teorier. Nya sätt att se på en verksamhet kan också komma ur forskningen men även ur utvärderingar. Catarina Schmidts studie om redogörelse över läsfrämjandeprojekt visar att 10% av utvecklingen av nya idéer för projekt baseras på forskning och utvärdering.

Den 8 april 2016 bjöd Regionbibliotek Halland in bibliotekspersonal, pedagoger, författare och andra intresserade till en gemensam utbildningsdag, *Läsning vidgar världen: En dag om läsfrämjande för alla åldrar*, vid Varbergs teater i Kulturhuset Komediante. Inför denna dag hade vi träffat verksamhetsutvecklare vid Regionbiblioteket ganska förutsättningslöst för att diskutera ett eventuellt forskningssamarbete mellan Högskolan i Halmstad och Regionbibliotek Halland. I samtalet visade det sig att Maria Ehrenberg disputerat i litteraturvetenskap och att hon bedriver forskning som en del av sin tjänst. Vi diskuterar livligt olika perspektiv på olika läsargrupper och bibliotekariers möjligheter att påverka besökare på biblioteken. Vi finner beröringspunkter mellan biblioteken och skolan i diskussionen kring biblioteken som kulturförmedlare av estetiska och demokratiska värden, folkbibliotekariers bildningsroll och hur läsare påverkas av det de läser. De visar ett starkt intresse för empatiforskningen som bedrivs vid Högskolan i Halmstad och vi talar om kopplingar mellan kultur (skönlitteratur och förmedling) och social hållbarhet i ett land som Sverige där vi tar emot relativt många flyktingar och där invandringen är förhållandevis stor. Vi finner så många gemensamma hållpunkter för samverkan att olika konkreta samarbeten ter sig som självklart. Samtalet väcker också många frågor, vi finner att vi vill veta mer om hur bibliotekarier i Halland tolkar sin roll som kulturförmedlare i förhållande till skönlitteratur och i vilken omfattning de låter litteraturvetenskaplig och litteratursociologisk forskning påverka deras dagliga arbete. I fortsatta diskussioner beslutar vi att vi ska göra en uppföljning på läsfrämjanddagen i april. För att få en överblick över hur dagen tas emot av bibliotekarierna och hur nuläget ser ut bestämmer vi oss för att göra en enkätundersökning i anslutning till utbildningsdagen. Enkäten ska utgå ifrån Bibliotekslagen och de styrdokument som vägleder bibliotekens uppdrag.

Samverkan innebär att de medverkande aktörerna och individerna inom projektet ska identifiera sig som en del av projektet och inte enbart som en del av sina enskilda organisationer (Eriksson 2010). Vi diskuterar möjligheten att ta med egna frågor som vi anser relevanta för vår forskning i enkäten och att Högskolans deltagande ska få påverka utbildningsdagen och framtida kompetenshöjande aktiviteter som ska erbjudas regionalt. På detta sätt blir studien inte bara en utvärdering av nuläget i förhållande till utbildningsdagens olika perspektiv på läsfrämjande, utan också en möjlighet att blicka framåt genom att identifiera och påbörja diskussioner kring gemensamma utvecklingsprojekt som kan verka kompetenshöjande inom biblioteken och vara forskningsintressanta för akademien. Det faller sig därför naturligt att vi som litteraturvetare ska gå

in och aktivt delta på utbildningsdagen och presentera den del av vårt forskningsområde som vi upplever som relevant för bibliotekariernas arbete.

Folkbibliotekens verksamhet i region Halland har redan undersökts inom ramarna för flera rikstäckande studier om skönlitteraturens ställning på de svenska folkbiblioteken. Vi betraktar vårt projekt och denna rapport som en vidareutveckling av det som tidigare gjorts inom ramarna för undersökningen *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek* och dess tre delrapporter som publicerats under åren mellan 2013 och 2016. Där undersökte till exempel Maria Ehrenberg bibliotekariernas fritidsläsning genom att i enkätstudier ställa frågor om vilken typ av litteratur som bibliotekarierna läste och hur ofta de hade möjlighet att läsa på sin fritid. De båda undersökningarna som Ehrenberg presenterat visade att svenska folkbibliotekarier läser ofta och mycket, men även att de i hög grad håller sig till den skönlitterära mittfåran. Man läser till exempel romaner men betydligt mer sällan lyrik, essäistik och dramatik. Det är också främst den breda dagsaktuella kvalitetslitteraturen som man läser: varken kanoniserad litteratur eller genrelitteratur (med undantag då för kriminalromanen) har någon starkare ställning bland bibliotekarierna (Persson et al. 2015). När det gäller villkoren för bibliotekariernas litteraturförmedlande arbete utgick Magnus Persson i sina undersökningar dels från inlämnade ansökningar, rapporter och utvärderingar av olika läsfrämjande projekt, dels från ett antal intervjuer med verksamma bibliotekarier. Han valde att sammanfatta sitt resultat med orden ambivalens, självklarhet och mångfald. Ambivalensen visade sig till exempel i att dokumenten som han undersökte och de intervjuvar som han tog del av ofta präglades av en mycket stark övertygelse om litteraturens viktiga och självklara roll, trots att det faktiskt saknades tydliga formuleringar om hur och varför förmedlingsuppdraget skulle utföras i de då gällande styrdokument. Denna diskrepans mellan sinne och bibliotekslag tycks dock inte ha varit lika tydlig för bibliotekarierna själva, eftersom de ofta beskrev skönlitteraturen som en naturlig och en sällan ifrågasatt del av sin professionella identitet och tillskrev den en helt självklar ställning på biblioteken. Mångfalden, det sista ordet med vilket Persson ville beskriva resultatet av sin undersökning, har att göra med den bredd, variation och kreativitet som utmärker bibliotekariernas val av metoder för litteraturförmedling. Bibliotekarierna gör mycket och de gör det bra, men de ges inte möjlighet att göra det med professionell reflektion – så skulle man kunna sammanfatta hans resultat (Persson et al. 2015). Ett mål för den här studien har därför varit att närmare undersöka vad *läsfrämjande* betyder för Hallands bibliotekarier i förhållande till deras uppdrag likväl som i deras konkreta yrkesgärning.

I sina rapporter drar både Ehrenberg och Persson en parallell mellan den litteratursyn och de läsvanor som de funnit hos folkbibliotekarier och de svar som blivande svensklärare uppgivit i andra forskares undersökningar. Betydelsen av att blivande svensklärare tränar upp sin metakognitiva förmåga inom professionens ramar har under de senaste åren kommit att framhävas alltmer inom lärarutbildningen. Så har till exempel Torell påvisat att svenska lärarstudenter behöver mer träning i att närma sig skönlitterära texter analytiskt för att på det sättet kunna urskilja den särskilda form av tilltal som finns i dessa texter och därmed också kunna förhålla sig till detta tilltal, såväl estetiskt som etiskt (Torell 2002). Bristen på metakognitiv förmåga kan kopplas till det sätt som arbetet med skönlitteratur ofta bedrivs på i den svenska skolan där det länge har varit vanligt att man använder sig av fiktionsberättelser för att gå in i diskussioner om frågor som ligger utanför fiktionens ramar. Det betyder att man förbigår narratologiska frågor om berättarröstens olika grad av pålitlighet eller om spänningen mellan berättarröstens förhållande till berättelsens tematik å ena sidan och karaktärernas synsätt å den andra. Detta kan tyckas teoretiskt snarare än praktiskt intressant men den kognitiva forskningen tyder på att det är just förmågan att urskilja dessa retoriska grepp som speglar och utvecklar

sociala färdigheter. Till skillnad från bibliotekarierna som läser ofta och brett på sin fritid är läsningen satt på undantag hos många svensklärarstudenter (Kåreland 2009). Det har därför varit angeläget för oss att ställa frågor till bibliotekarierna om hur de ser på sin läskompetens, såväl i litteraturanalytisk som i litteraturdidaktisk mening.

Ur vårt perspektiv är det mycket givande att ställa bibliotekarien och läraren vid sidan av varandra, eftersom en sådan jämförelse säger så mycket om de båda yrkesgruppernas respektive roller. De båda professionerna möts i sin strävan att "främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning", för att använda bibliotekslagens formulering, även om de gör det på delvis olika sätt. Kulturdepartementets kulturmål kan också sägas vara gemensamt för de båda verksamheterna i deras arbete i riktning mot "ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser". Den avgörande skillnaden är naturligtvis att skolans verksamhet inte är frivillig och att en utbildningsverksamhet har en rad konkreta, kortsiktiga och bedömningsbara lärandemål. När vi i den här studien diskuterar bibliotekens uppdrag att verka för bildning och utbildning lutar vi oss därför mot den definition som ges i Nationalencyklopedin, nämligen att bildning syftar till en "omvandling av hela människan". Det är en beskrivning som rymmer en egen totalitet (människan som privatperson såväl som samhällsmedborgare), temporalitet (en aldrig avslutad process) och intentionalitet (en strävan som utgår från den enskilde) och som därför skiljer sig något från det lärande och den utbildning som skolan kan erbjuda.

De här många beröringspunkterna mellan folkbibliotekariernas och svensklärarnas respektive professioner har alltså varit en viktig ingång för oss när vi skrivit den här rapporten. Vi har under flera år haft ett givande samarbete med Sjuksköterskeprogrammet på Högskolan i Halmstad, där vår uppgift har varit att leda litteratursamtal med studenterna med fokus på deras empatiska läsarrespons, men i samband med den här studien öppnades nya perspektiv för oss. Frågan om hur biblioteken kan förmedla såväl estetiska som demokratiska värden, hur bibliotekarierna kan axla sin uppgift som folkbildare och vilken litteratur de bör erbjuda sina läsare är något vi känner igen från lärarutbildningens vardag (Fåhraeus & Asklund 2017). Som litteraturvetare och litteraturdidaktiker ser vi därför stora fördelar med att jämföra, och därmed förtydliga, bibliotekariens respektive svensklärarens litteraturfrämjande arbete, och vi är särskilt intresserade av litteratursamtalets betydelse i det sammanhanget. Också vi som lärarutbildare i engelsk och svensk litteraturvetenskap måste i vårt arbete förhålla oss till frågan om skönlitteraturens värde, inte minst när det gäller förhållandet mellan kanoniserad litteratur och genrelitteratur (Asklund 2016). En sista beröringspunkt som är värd att nämna är den emotionella och kognitiva utmaning som skönlitteraturen kan erbjuda, och då i synnerhet inom ramarna för ett litteratursamtal. Vi har därför velat se närmare också på bibliotekariernas inställning till litteratursamtalet som en inbjudan att reagera, diskutera och ta ställning.

En mycket stark drivande faktor bakom de olika regionala och kommunala läsfrämjandeinsatserna är "upplevda behov" (29%, Schmidt 2015). Schmidt förklarar "upplevda behov" så här: "När insatserna motiveras utifrån ett upplevt behov eller brist kan det vara utifrån en egen upplevelse eller något som uttrycks från någon person inom folkbibliotekets olika målgrupper". De tillfrågade bibliotekarierna talar även om minskat läsintresse bland ungdomar och viljan att nå ut till en viss prioriterad grupp. I Schmidts rapport framgår det att nya svenskars behov uppkom som skäl i "ett fall". I vår studie är nyanlända en ofta omnämnd grupp för insatser. Frågan är hur de faktiska insatserna speglar uppdraget att nå ut till olika målgrupper men även hur man kan definiera kompetensutvecklingsbehov utifrån bibliotekariernas självupplevda kompetens och erfarenheter i det dagliga arbetet på biblioteksgolvet.

Tillsammans med upplevda behov (29%, se ovan) beskriver 57% i Schmidts redovisning styrdokumentet som en viktig faktor bakom insatserna för bibliotekens arbete. Enligt den nya bibliotekslagen ska biblioteken "främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning".¹ Folkbiblioteken har en särskild uppgift att främja läsning och tillgång till litteratur (SFS nr: 2013:801). De ska även verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Sammantaget gör sig folkbibliotekens tudelade roll påmind. Denna frasering förekommer i Litteraturutredningens slutbetänkande *Läsandets kultur* där man menar att folkbiblioteken ska bygga en aktiv läskultur genom att tillgängliggöra litteratur med olika åsikter och perspektiv å ena sidan och å den andra sidan utföra ett "pedagogiskt arbete". För oss har de här skrivningarna om bibliotekariens pedagogiska arbete varit en intressant utgångspunkt och vi har velat undersöka hur detta tar sig uttryck i bibliotekariers egna inställningar till sitt arbete i allmänhet och till skönlitteratur i synnerhet.

En viktig aktör när det gäller vilka läsfrämjandeprojekt som faktiskt inleds är Kulturrådet som har som uppgift att arbeta strategiskt med att stödja och finansiera olika kulturella satsningar som går i linje med intentionen i bibliotekslagen och andra politiska beslut som fattas i Sverige. I Kulturrådets publikation *Med läsning som mål: Om metoder och forskning på det läsfrämjande området* presenterar Jonas Andersson en kunskapsöversikt över läsfrämjande metoder. Hans studie, likt vår, bygger på svensk och internationell forskning. Målet var att bidra till en förbättrad praktik inom läsfrämjande samt öka medvetenheten om vad det innebär att vara en läsare. Ytterligare en rapport från Kulturrådet som utkom 2015 är *Läs- och litteraturfrämjande: bidrag och utveckling*; här knyts bibliotekens läsfrämjande uppgifter ihop med litteraturfrämjandet (som ju handlar om tillgång och val av litteratur) och båda sätts in i ett större resonemang om demokrati. Där framgår bland annat att regeringen vill stärka medvetandet om demokratin och dess grundläggande principer och att det i det sammanhanget är viktigt att också påminna om att litteraturen som konstform är ett "kraftfullt redskap" för att förstå och sprida kunskap om hur demokrati fungerar. Detta gäller inte minst eftersom det enskilda mötet med texten är en realisering av vad frihet och öppenhet kan vara. Det läsfrämjande arbetet tänks alltså ge en bred tillgång till olika perspektiv och erfarenhetsberättelser genom skönlitteraturen. I rapporten sägs vidare att en del av bibliotekens uppgift är "att synliggöra litteraturens inneboende möjligheter till självförståelse och breddad samhällsyn".

Detta är en mycket kraftig markering om litteraturens samhälleliga betydelse. Därför är det anmärkningsvärt att bibliotekscheferna många gånger tycks vara av den meningen att det skönlitterära arbetet inte riktigt behöver någon professionalitet utan att denna kompetens kan utvecklas på fritiden (Persson et al. 2015). Denna diskrepans mellan uppdraget och ledningens attityder har länge funnits också bland skolans huvudmän, men det sker numera ett aktivt arbete för att motverka denna hållning som inte har något stöd i forskningen. Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) har som huvuduppgift att stimulera skolhuvudmän och skolor på kommunal nivå att arbeta med dessa frågor. Dock når de inte alla regioner och alla kommuner. Mycket återstår för att deras arbete ska sätta spår i alla Sveriges klassrum (SOU 2012:65, s. 71; jfr Ulfgard 2015). Det är mot denna bakgrund som man ska se tre av de fortbildningsinsatser som gjorts för folkbibliotekarier och bibliotekskonsulenter under de senaste åren: MuSA: Metodutveckling i skönlitterärt arbete (2005-2008), VISA: Vidareutveckling i skönlitterärt arbete

¹ Vad styr läsfrämjandeinsatser?: kompetensutveckling 22%, forskning och utvärdering 10%, upplevda behov 29%, styrdokumentet 28%, och de resterande 11% har rubriken "övrigt" (Schmidt 2015).

(2013-2014) och det i skrivande stund pågående LiSA: Lyrik inom skönlitterärt arbete. Inom ramarna för dessa projekt, där ett mindre antal folkbibliotekarier från hela landet deltagit, har viktiga frågor som rör läsarter, läsutveckling och litteratursyn behandlats. Vår regionala studie rymms inom denna större läsfrämjande kontext. Det har känts angeläget att undersöka hur bibliotekarier i Halland förhåller sig till uppdraget att mer aktivt peka på litteraturens kraft att bidra till personlig och samhällelig utveckling i en tid som präglas alltmer av social och politisk polarisering.

Teoretiska perspektiv

En följestudie av en regional satsning på folkbibliotekens läsfrämjande arbete måste använda sig av ett antal teoretiska perspektiv på flera nivåer. När vi i den här rapporten undersöker bibliotekariernas berättelser om deras arbete med skönlitteratur, deras upplevelser och önskemål måste vi till exempel ta hänsyn till den historiska utveckling som de svenska folkbiblioteken genomgått under senare år. Här har man inom biblioteksvetenskaplig forskning visat på en historisk förändring av grundvalen för folkbibliotekariernas förmedling av skönlitteratur. Den kan grovt sammanfattas som en utveckling av bibliotekaryrket bort från den smakfostrande expertfunktion som utvecklades under 1900-talet till en mer smakneutral och kundanpassad förmedlarposition och sedan den allt starkare betoningen på ett interaktivt förhållningssätt gentemot biblioteksbesökaren och dennes läsvanor som råder idag (Klasson 1991; Grøn 2010). Givetvis är detta en förenkling av en utveckling som har tagit sig många olika uttryck, men det finns goda skäl att anta att de flesta bibliotekarier idag huvudsakligen rör sig mellan de två senare positionerna i sin dagliga yrkesutövning (Säätelä 2013; Frid 2016). Den här följestudien handlar bland annat om den utmaning som bibliotekarierna står inför när det gäller att möjliggöra läsfrämjande möten där diskussion och samtal står i fokus.

Den här utvecklingen ute på biblioteken har naturligtvis varit förankrad i de lagar, direktiv och rapporter som definierar och beskriver bibliotekens uppdrag i samhället. I vår diskussion av folkbibliotekariernas berättelser tar vi därför också hänsyn till de styrdokument som påverkar deras arbete. Ur ett institutionsteoretiskt perspektiv (Eriksson-Zetterquist 2009) innebär detta att vi söker problematisera det läsfrämjande arbetet som faktiskt bedrivs på folkbiblioteken i Halland mot bakgrund av ett antal styrdokument med mycket allmänna och övergripande målformuleringar. Redan bibliotekslagens skrivningar om att bibliotekarierna har i uppdrag att främja litteraturens ställning i sin strävan efter bildning, upplysning, utbildning och forskning visar på en avsevärd bredd (SFS 2013: 801). Det kan också förklara den spänning mellan de olika direktiv för hur biblioteken ska arbeta läsfrämjande som ryms i Kulturrådets publikation *Läs- och litteraturfrämjande: bidrag och utveckling* (2015). Där finns till exempel skrivningar som understryker att bibliotekariens läsfrämjande roll skiljer sig kvalitativt från lärarens och som framhäver att bibliotekens främsta funktion är att tillhandahålla litteratur och att synliggöra den på ett sätt som underlättar för brukare att orientera sig. Men bibliotekarierna uppmanas samtidigt att anamma kritikerns uppgifter, nämligen att utpeka, påminna, välja och vägleda. Bibliotekarierna ska även tillämpa en långsiktig inställning till hur intresse och engagemang för litteratur och läsande kan stärkas bland allmänheten. Detta förutsätter en betydligt mer aktiv roll för bibliotekarien som innefattar fler aktiviteter än att bara tillhandahålla och synliggöra, något som ligger i linje med den "pedagogiska bibliotekarie" som man numera talar om när det gäller frågor om informationssökning och källkritik (Androls, Lucassi & Wallén 2015). Den här vägledande och kanske också värderande rollen understryks ytterligare i skrivningar om att det är särskilt angeläget att litteraturutbudet synliggörs fullt ut. Det handlar alltså inte enbart om att förse besökarna med olika medieprodukter och kulturevenemang utan också att om att i kvalitativ mening bredda och fördjupa deras förståelse för dessa produkter och evenemang. Vår förhoppning är att den här studien kan visa på den betydelse som litteraturvetenskaplig och litteraturdidaktisk fortbildning kan få för bibliotekariernas arbete.

Även om folkbibliotekarierna inte längre ger uttryck för den smakfostrande attityd som förekom förr i tiden, är det uppenbart att dagens styrdokument tillmäter dem någon form av folkbildande funktion i ett läsfrämjande arbete som ska föras på en mer interaktiv grund. I biblioteksdebatten har detta beskrivits som att biblioteken genom sin bildande och utbildande verksamhet hjälper

besökarna att bli såväl delaktiga som deltagande i relation till det demokratiska samhället (Hansson 2010). För vår följestudie har detta inneburit att vi inte bara undersöker det läsfrämjande arbetet som det skildras i bibliotekariernas berättelser utan också att vi vill undersöka deras attityder och önskemål i relation till de olika roller som tillskrivs dem i styrdokumentet. Det handlar till exempel om att se hur de själva definierar sitt förmedlingsuppdrag och hur vill de beskriva sin expertis. Som forskningen visat är medvetenheten om den egna rollen i relation till styrdokumentet inte alltid så stark — trots en tydlig tilltro till litteraturens roll i samhället, en fast övertygelse om dess givna plats på biblioteket och en imponerande variation och kreativitet när bibliotekarierna väljer metoder för litteraturförmedling (Persson et al. 2015). Ett delmål för studien har därför varit att visa på betydelsen av nyare forskning om emotionell och kognitiv läsarrespons när det gäller litteratursamtalets demokratiska kvaliteter.

I den här följestudien av den regionala satsningen på folkbibliotekens läsfrämjande arbete har ett litteraturdidaktiskt perspektiv därför använts för att analysera bibliotekariernas beskrivningar av det läsfrämjande arbete som de bedriver och de professionella förutsättningar som de anser sig ha i det sammanhanget. Trots att Kulturrådet tydligt skiljer på lärarens och bibliotekariens roll i sina direktiv, tror vi att det finns flera fördelar med att beskriva bibliotekariernas samtal, bokpuffar, författarmöten och bokcirkelarbete med hjälp av begrepp från nyare litteraturdidaktisk forskning. Som former av *litteraricitetshändelser*, där förmågan att kommunicera tolkningar står mer i fokus än en viss avgränsad läsförståelse (Axelsson 2005), har dessa inslag i bibliotekariens arbete det gemensamt med lärarens undervisning att de vilar på en viss social praktik. Samtal om litteratur följer komplexa mönster, och genom att lära sig känna igen dem och sätta ord på dem har bibliotekarierna en möjlighet att stärka sin professionalitet. Vi har därför valt att utgå från begreppet *läsart* för att försöka analysera djupet och bredden i de litteratursamtal som skildras i bibliotekariernas berättelser (Tengberg 2011). Inom den litteraturdidaktiska forskningen används begreppet för att empiriskt beskriva åt vilka håll samtalet drar i en resonerande diskussion om skönlitterär text, men det kan också ligga till grund för en diskussion om de olika tolkningar och infallsvinklar som en viss text kan sägas bjuda in till. I den här studien använder vi begreppet *läsart* som ett verktyg för att analysera folkbibliotekariernas berättelser om hur de dels faktiskt bedriver litteratursamtal, dels vilka didaktiska möjligheter de ser i dem. Det kan då handla om möjligheten att anlägga en handlingsorienterad *läsart* som lägger tonvikt på den fortskridande handlingen, en betydelseorienterad *läsart* där berättelsens tematik och vad den eventuellt vill säga lyfts fram eller kanske en värderingsorienterad *läsart* med fokus på en etisk bedömning av romanfigurernas handlande (Tengberg 2011). Det finns fler möjliga *läsarter* än så, men det viktiga här är att de naturligtvis inte ska uppfattas som helt fristående från varandra, utan snarare är det så att ett litteratursamtal kan ha olika fokus och att man lyfter fram olika aspekter under diskussionens gång.

Slutligen har vi också velat anlägga ett mer läsarorienterat perspektiv i den här följestudien. Om folkbibliotekens verksamhet idag främst syftar till att hjälpa samhällsmedborgarna att på olika sätt uppnå delaktighet i det demokratiska samhället genom olika former av deltagande i sociala processer får det naturligtvis också konsekvenser för det läsfrämjande arbete som bibliotekarierna bedriver. När vi närmar oss frågan om hur det kommer sig att olika läsare kan känna sig delaktiga i en och samma berättelse, men också kan delta i samtal där var och en argumenterar för sin uppfattning om den, har vi utgått från den forskning som betonar samspelet mellan den emotionella och den kognitiva responsen hos läsaren under läsning av skönlitteratur (Nussbaum 1990). Med andra ord vill vi betona läsandets såväl känslomässiga som tankemässiga sidor i vår diskussion om hur läsning av skönlitteratur kan betraktas som en social aktivitet. En utgångspunkt

i det här läsarorienterade perspektivet är att läsning av fiktionsberättelser inte bara kan bidra till att läsaren blir bättre på att förstå andra människor utan i viss mån också sig själv (Leffler 2013). Nyare empirisk forskning bland kognitionsvetare, psykologer och läsforskare har också på olika sätt framhåvt fiktionsberättelsernas betydelse för hur väl vi uppfattar och kanske också kommer att dela andra människors tankar och känslor (Djikic, Oatley & Moldoveanu 2013; Kidd & Castano 2013). Inte sällan har man också pekat på att en läsares antaganden om olika romanfigurers tankar och känslor som en form av *Theory of Mind* har stora likheter med de antaganden vi gör om de människor som vi faktiskt möter i vår vardag. Skönlitteratur har förmågan att framkalla empatiska reaktioner hos läsaren eftersom förståelsen av romankaraktärer bygger på samma principer som krävs i vårt umgänge med andra människor, där ju mycket av den sociala informationen ges indirekt i form av ofullständiga uttalanden och genom externa signaler (Zunshine 2006).

Den här inkännande förståelsen för andra människor är naturligtvis inte någon automatisk effekt av skönlitterär läsning utan beror i hög grad dels på läsarens känsla av att bli uppslukad av berättelsen, dels på hur pass tränad läsaren är att förstå hur fiktionsberättelser fungerar (Keen 2006). Mot den bakgrunden har vi också velat undersöka bibliotekariernas berättelser om sitt läsförmedlande arbete för att se vilken vikt de lägger vid läsarnas känslomässiga respons och hur de förhåller sig till diskussioner om fiktionsberättelsers uppbyggnad. Vikten av att lärare och bibliotekarier tar hänsyn till detta är något som ofta skrivs fram i forskningen. Otränade läsare behöver hjälp med att beskriva vad det är i texten som får dem att reagera som de gör inför romanfigurernas tankar, känslor och handlingar (Nikolajeva 2014). Vår förhoppning är att vår studie kan bidra till den pågående reflektionen på biblioteken om deras funktion i samhällsdebatten, en förnyad förståelse för reflekterande läsning som en demokratiskt viktig färdighet och om metoderna för det litteraturförmedlande arbetet. Vi känner det särskilt angeläget att fördjupa förståelsen för metakognitiva läsarter det vill säga varseblivningen av hur man som läsare påverkas av olika berättargrepp och av de perspektiv som olika berättarröster ger.

Bibliotekens ansvar – lagar, direktiv och trender

Läsfrämjande aktiviteter bedrivs visserligen lokalt, men folkbiblioteken har ett nationellt ramverk att förhålla sig till när det gäller mål och målgrupper. Biblioteken är offentliga institutioner vars verksamhet styrs av Bibliotekslagen och indirekt av Kulturdepartementets kulturmål. Det finns fyra typer av bibliotek med delegerat ansvar: folkbiblioteken, utbildningsbiblioteken, sjukhusbiblioteken och regionbibliotek. Deras huvudmän är kommuner, landstingen, regionerna och ytterst staten. Utbildningsbiblioteken inkluderar både skolbibliotek och högskolebibliotek. I denna studie har vi i huvudsak fokuserat på regionbiblioteket och på de sex folkbiblioteken i Halland med tillhörande filialer och bokbussar. De senare har totalt 189 anställda varav 120 personer är verksamma som bibliotekarier.² Varje kommun ska enligt lag ha arbetat fram en egen handlingsplan. *Biblioteksstrategi för Halland 2010-2020: Utvecklings- och samsverkansområden för biblioteken i Halland* fungerar som vägledande dokument för dessa lokala planer och för samverkan regionalt inom biblioteksverksamheten i Halland. Strategin har tagits fram av representanter för de olika huvudmännen och Regionbibliotek Halland. *Hallands kulturplan 2017-2020* är framarbetad av Region Halland och fungerar vägledande och som underlag vid ansökan om statsbidrag. Utöver detta utarbetar Statens Kulturråd många av de riktlinjer som finns för läsfrämjande på nationell nivå. Detta påverkar bibliotekens arbete i så måtto att Kulturrådet ansvarar för fördelningen av statliga bidrag och regelbundet riktar särskild uppmärksamhet mot just biblioteken och läsfrämjandeprojekt.

Värderingspolitiskt går det att utifrån styrdokumentet hävda att bibliotekens uppgift är att främja demokratiska värderingar och inkludering. Tyvärr ger styrdokumentet för biblioteken ingen utförlig definition på demokrati men för att hålla oss i närheten så har vi valt att titta på en annan statlig myndighet som har en nära relation till bibliotekens verksamhet, Skolverket. Deras dokument innehåller en mer specificerad formulering av värdegrunden för förskola och skola, och därmed även skolbiblioteken. Denna kan få fungera som en utgångspunkt för diskussioner kring folkbibliotekens uppgift att "stärka medvetandet om demokratin och dess grundläggande principer" (se ovan). Skolverkets dokument pekar på fem värden inom ramen för demokrati:

- 1 människolivets okränkbarhet
- 2 individens frihet och integritet
- 3 alla människors lika värde
- 4 jämställdhet mellan könen
- 5 solidaritet mellan människor

Denna explicita lista tar sig uttryck mer implicit i regeringens kulturmål. I målen kan de olika punkter skönjas i formuleringar som till exempel "alla i Sverige", "oavsett bakgrund", och vikten av att vara "inkluderande". Solidaritet finns med i uppgiften att man ska försöka överbrygga olika typer av hinder. Det står bland annat att "Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet".³ Med hänsyn till formuleringen om bakgrund och förutsättningar återkommer olika specificeringar som tydliggör att biblioteken också måste ta hänsyn till att vissa grupper ska prioriteras, till exempel att barn och ungas rätt till kultur ska särskilt uppmärksammas. Andra grupper som nämns särskilt är funktionshindrade, de med annat modersmål än svenska, och på senare tid i Kulturrådets strategiska utlysningar och dokument,

² Biblioteksstatistiken samlas in av Kungliga biblioteket. Dessa data har hämtats ur statistik som rör folkbiblioteken 2015.

³ Regeringskansliet.se, "Mål för kultur".

vuxna som inte kan eller inte läser mycket och nyanlända. Detta utgör en del av vad vi valt att kalla för demokratiuppdraget då det återkommer på flera ställen i styrdokumentet. Uppmärksammandet av prioriterade grupper är ett sätt att betona solidaritet och social hållbarhet. I denna rapport tittar vi bland annat på hur befintliga läsfrämjande aktiviteter i Halland förhåller sig till de prioriterade grupperna.

Av de många styrdokumentet framgår att biblioteksuppdraget är stort och mångfacetterat. Beskrivningen av folkbibliotekens uppdrag i biblioteksstrategin är till synes rättfram:

Folkbiblioteken fungerar som mötesplatser, både formellt och informellt. Uppdraget är att tillgängliggöra litteratur, medier och information, att arbeta med lässtimulans och stöd för informationssökning. Dessutom arbetar man med kulturprogram, aktiviteter och uppsökande verksamhet, ofta i samarbete med andra aktörer. Målgrupp är allmänheten med särskild uppmärksamhet på prioriterade grupper.

Det är mycket som ska göras och här fokuserar man på bibliotekens praktiska arbete och för vem arbetet ska göras. De prioriterade grupperna beskrivs inte i detta dokument utan syftar på de gemensamma statliga formuleringarna. Beskrivningen av regionbiblioteket är också den sparsmakad, översiktlig och praktiskt inriktad i strategidokumentet. Regionbiblioteket ska "arbeta med regional utveckling, kompletterande medier, information samt kompetens- och verksamhetsutveckling".

Det som saknas i beskrivningen i båda fallen är varför. Svaren återfinns till viss del tidigare i strategin i den övergripande beskrivningen bakom biblioteksverksamheten i Halland:

Bibliotekens funktioner att samla, ordna och tillgängliggöra litteratur och medier **för glädje och nytta** till alla spelar en särskild roll i samhället. Biblioteken erbjuder snabb, kvalificerad och **tillförlitlig information för studier, forskning, yrkesverksamhet samt företagande**. Biblioteken erbjuder medier och platser **för ett rikt kulturliv, läslust och upplevelser** samt för **deltagande i ett demokratiskt samhälle**. Biblioteken är **sociala mötesplatser med ett neutralt och öppet förhållningssätt**.

Dessa mål är vidlyftiga och måste konkretiseras. Utöver målen förekommer många olika begrepp som också är centrala för verksamhetsbeskrivningen i styrdokumentet (till exempel kulturförmedling, bildning, läsfrämjande). De är alla omfattande och därför också svåra att definiera på ett helt entydigt sätt. Det finns bland annat en stark spänning mellan Kulturrådets olika direktiv för hur biblioteken ska arbeta läsfrämjande, något som också framgår tydligt i deras publikation *Läs- och litteraturfrämjande: bidrag och utveckling*. Där finns till exempel skrivningar som understryker att bibliotekariens läsfrämjande roll skiljer sig kvalitativt från lärarens, och man understryker att bibliotekens främsta funktion är att tillhandahålla litteratur och att synliggöra den på ett sätt som underlättar för brukare att orientera sig. Ytterst sägs biblioteken ha som mål att främja en "aktiv läskultur". Men bibliotekarierna uppmanas samtidigt att anamma kritikernas uppgifter, nämligen att utpeka, påminna, välja och vägleda. Att samtidigt själv som bibliotekarie vägledas av tanken att biblioteken ska vara neutrala kan tyckas vara omöjligt och motstridigt. Detta vore dock en förenkling eftersom uppgiften att aktivt stödja lärande och bildning i ett komplext samhälle är som att gå balansgång på slak lina. Kulturrådet beskriver detta i termer av nödvändigheten att ha "en långsiktig inställning till hur intresse och engagemang för litteratur och läsande kan byggas". Detta förutsätter en betydligt mer aktiv roll för bibliotekarien som innefattar fler aktiviteter än att bara tillhandahålla och synliggöra. Den vägledande och kanske också värderande rollen understryks ytterligare i skrivningar om att det är "särskilt angeläget att

litteraturutbudet synliggörs fullt ut". I Kulturplanen talar man om att hjälpa läsare att "hitta litteratur av hög kvalitet och litteratur som går utöver det vanliga" samt om utvecklingen av "nya former för kvalificerad respons [på litterära verk] och litterära samtal". Det handlar uppenbarligen inte enbart om att förse besökarna med olika medieprodukter och kulturevenemang utan också att om att i kvalitativ mening bredda och fördjupa deras förståelse för dessa produkter och evenemang.

För oss som litteraturredaktörer och lärarutbildare finns det en tydlig parallell här mellan skrivningarna i Skolverkets styrdokument om skönlitteraturens ställning i skolan och det sätt som biblioteksuppdraget skrivs fram på i Kulturrådets publikation. Läsfrämjande kopplas i publikationen nämligen tydligt samman med olika demokratiaspekter: "Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning." Läsfrämjande, litteraturfrämjande och demokrati skrivs fram i sådana formuleringar som att man vill "stärka medvetandet om demokratin och dess grundläggande principer" och att det i det sammanhanget är viktigt att påminna om att litteraturen som konstform är "ett kraftfullt redskap för att förstå och sprida kunskap om hur demokrati fungerar, inte minst eftersom det enskilda mötet med texten är en realisering av vad frihet och öppenhet kan vara". Den bärande tanken är således att läsfrämjandet ska inkludera en bred tillgång till olika perspektiv och erfarenhetsberättelser genom skönlitteraturen, inte minst eftersom bibliotekens uppgift sägs vara att synliggöra litteraturens inneboende möjligheter till "självförståelse och breddad samhällssyn". Att synliggöra möjligheterna är mer än att göra fysiskt tillgänglig. I detta arbete ryms bland annat författardiskussioner, att särskilt uppmärksamma halländska författare, ett medvetet urval för att representera mångfald vid utplacering av romaner och annan litteratur, och att erbjuda bokcirkel av olika slag. Dessa aktiviteter är viktiga stöd för att öka medvetenheten om de olika röster och erfarenheter som finns i vårt närsamhälle likväl som i Sverige och den omgivande världen.

Hallands kulturplan 2017-2020 tydliggör spänningen mellan bibliotekens olika uppdrag genom att ge biblioteken en framträdande roll i diskussionen under rubriken Utvecklingsområden. Av de tio angivna områdena så förekommer biblioteket uttryckligen i fem: Enskilda arkiv, Film och rörlig bild, Litteratur, Regional biblioteksverksamhet och Slöjd- och konsthantverk. Vid första anblicken så är bibliotekens tänkta arbete utifrån denna spridning spretigt; arkivmaterial, film, litteratur och slöjdhandverk. Tittar man på kopplingen mellan arkiven och biblioteken så anges ingen särskild funktion för biblioteken utan det står endast att arkiven är "självständiga samarbetspartners" för bland annat biblioteken. Olika samarbeten sker men frågan är hur synliga de är för allmänheten och i det större kollegiet av bibliotekarier? Man skulle här kunna tänka sig en utveckling av en taxonomi för olika nivåer av samarbeten mellan arkiv och bibliotek för att synliggöra de olika möjligheter som finns och för att ge bättre regional överblick. Både biblioteken och arkiven är ålagda att öka sina samarbeten och samverka för att förtydliga ansvar och roller i dessa samarbeten (se avsnittet för kulturpolitikens genomförande). Ur ett samverkansperspektiv, där man utgår från både de egna och den andres långsiktiga mål i planeringen, kan man diskutera hur denna taxonomi ska se ut. De praktiska uppgifterna för arkiven är att göra sina samlingar tillgängliga och att bevara dem. Bibliotekens ansvar är att synliggöra olika röster och att bidra till bildning; detta ger en bra grund för att utveckla fördjupade samarbeten.

Även om biblioteken inte förekommer i diskussionen under området Bild och form så finns de underförstått med eftersom det anges under "Gemensamma prioriteringar" att folkbiblioteken uttryckligen ska vara delaktiga i att ge "barn och unga möjlighet att utveckla sina estetiska uttryck". Detta kan tolkas snävt som i att stödja skapande skrivande eller mycket bredare och

innefatta flera typer av media. Kulturplanen ger utrymme för denna bredare tolkning bland annat när tonvikten läggs dels vid biblioteken tillsammans med studieförbunden i utvecklandet av "en ökad digital kompetens hos invånarna" och dels i bibliotekens funktion som en del av infrastrukturen som möjliggör utvecklingen av film och rörlig bild i Halland. Kulturplanen pekar på tillgången till visningslokaler men man kan även förstå behovet och den viktiga funktionen som samverkan med studieförbund, skolan och andra aktörer fyller. Alla dessa samarbeten bidrar till och tillåts i olika mån att påverka utvecklingen av det breddade mediabeståndet på biblioteken och den aktiva bildningsverksamheten där gästföreläsare med konstnärlig kompetens erbjuds att presentera och föreläsa vid biblioteken. Malin Ögland har föreslagit olika taxonomier som kan anpassas och synliggöra möjligheter i utvecklingsarbetet för digital litteracitet och för samarbetet mellan bibliotek och skola. Detta diskuteras vidare nedan under bibliotekens arbete med ungdomar som en prioriterad grupp.

Bland alla funktioner som biblioteken ska ha så finns det dock en som framhävs eftertryckligt: tillgången till "fri och pålitlig information". Vikten av pålitlig information är en brinnande aktuell fråga i samhällsdebatten och av central betydelse för det demokratiska samhällets utveckling. I kulturplanen skriver man:

Antalet ytliga och icke pålitliga informationskällor blir ständigt fler, mer synliga och mer lättillgängliga. För individen är det svårt att avgöra vilka uppgifter som är tillförlitliga. Biblioteken har en viktig roll för att stärka tillgången till pålitlig information och till kunskap om hur man söker information och värderar källor. Denna, bibliotekens allt viktigare uppgift inom MIK-området (medie- och informationskunnighet), ska synliggöras för invånarna.

Demokrati handlar bara delvis om tillgången till information. Det handlar också om förmågan att värdera tillförlitlighet. Här finns det mycket kunskap på biblioteken som tillämpas i det dagliga arbetet och som kan överföras till bildningsarbetet och i utvecklandet av befintliga och nya samarbeten med olika aktörer i samhället. Som anges så blir de opålitliga källorna fler och därmed den kritiska granskningen viktigare. Här kan överväganden om vilka som ska ges utrymme på biblioteken, i vilken mån och under vilka former, vara viktiga frågor att diskutera. Yttrandefrihet är en grundläggande värdering för bibliotekens arbete men lever i vissa tider i ett starkt spänningsförhållande med olika samhällsgruppers demokratiska rättigheter. Detta ställs på sin spets när aktörer verkar för att inskränka vissa andra grupper deltagande i samhället och tillgången till olika institutioner. Vid Bokmässan i Göteborg 2016 fick Nya Tidens vara eller icke vara på mässgolvet stor uppmärksamhet. Det fanns argument på bägge sidor som är värda att beakta. Det handlade om yttrandefrihet, samhällsansvar och medial exploatering, men även om synlighet och spridning. I Norge så pågick en lång och utdragen process där Arne Tumyr från SIAN (Stoppa Islameringen i Norge) ville komma och tala på biblioteket i Kristiansand och den ansvarige bibliotekschefen först sade nej men senare fick omvärdera beslutet och istället tänka nytt kring formatet för arrangemanget för att i möjligaste mån tillgodose kravet på tillförlitlighet. Det finns olika lösningar. Kanske är dock ibland den existentiella filosofen Simone de Beauvoirs tolkning av konsekvenserna för ens etik om absolut frihet värt att beakta i sammanhanget: i valet mellan att stödja friheten för den som hotas i sina civila rättigheter och den som hotar så bör vi välja att stödja den som hotas för det säkerställer demokratin för alla då det upprätthåller värdigheten och möjligheten för de utsatta att delta i samhället.⁴

⁴ *För en tvetydighetens moral* (1947). Översattes 1992 av Mats Rosengren och gavs ut vid Bokförlaget Daidalos.

Nu ger inte styrdokumentet för bibliotekens verksamhet någon utförlig definition av begreppet demokrati, men under Film och bild i *Hallands kulturplan* så finns en formulering som är belysande: "Att kunna tolka, analysera och förstå hur medier verkar och att lära sig ett kritiskt granskande förhållningssätt är avgörande för att kunna vara delaktig i det demokratiska samhället." Att kunna delta i en demokrati kräver således viss kompetens. Då denna kompetens inte ska begränsas till expertkunnande kan man tala om dessa färdigheter som en del i allmänbildningen och därmed ett viktigt mål för all bildningsverksamhet i Sverige.

För oss som lärare så är det naturligt att gå till Skolverkets formuleringar om demokratiska värden för att där finna en vidare utgångspunkt för diskussioner om demokrati och skönlitteraturens betydelse också för bibliotekens bildningsuppdrag. I diskussionen om demokrati i GY11 skriver Skolverket nämligen fram fem olika värden: människolivets okränkbarhet; individens frihet och integritet; alla människors lika värde; jämställdhet mellan könen samt solidaritet mellan människor. Mot den bakgrunden framstår bibliotekens läsfrämjande uppdrag i Kulturrådets skrivelser om demokrati och skönlitteratur som tvåfaldigt: Bibliotekarierna ska dels göra det möjligt för alla medborgare att ta del av skönlitteratur oavsett kön, ålder, social eller etnisk bakgrund, dels ska de hjälpa dem att förstå vad skönlitterära berättelser har att säga om människors olika livssituationer. Ur ett didaktiskt perspektiv kan det läsfrämjande arbete som sker i demokratiserande riktning därmed sägas omfatta såväl medel som mål. *Hallands kulturplan* sammanfattar detta i en tydlig målbild: "Litteraturen har flera viktiga roller i samhället: som konst, som språk- och kulturbärare samt som en garant för demokrati."

Det är därför rimligt att ställa sig frågan om biblioteken verkligen når ut till alla grupper av medborgare i sitt läsfrämjande arbete och om de verkligen hjälper alla läsare att upptäcka litteraturens erbjudanden till läsaren om fördjupad självförståelse och breddad samhällssyn. Mot bakgrund av Laila Niklassons beskrivning av hur folkhögskolor och studieförbund förhåller sig till offentligheten i Folkbildningsrådets rapport *Medborgarbildning i lokalsamhället* (2002) kan man säga att biblioteken både utgör och förbereder för en offentlighet. I den förra bemärkelsen handlar det om att skapa mötesplatser för diskussion och i den andra att träna upp färdigheter, sörja för medborgarnas bildning och att bedriva olika former av riktade cirkelverksamheter. Allt detta gäller även för folkbiblioteken. Som offentlig byggnad utgör folkbibliotek en allmän mötesplats för informella diskussioner och möten. Biblioteken är öppna för alla och där finns det möjligheter att synas och ta plats. Biblioteken deltar även i offentligheten genom att inbjuda olika talare och utställningar att använda deras utrymmen och genom att aktivt marknadsföra dessa. De förbereder även individer för offentligheten genom sin aktiva kulturförmedlande verksamhet i riktade läsecirklar och seminarier och i det urval de gör när det gäller vilka medier som finns tillgängliga. I den mån en viss del av verksamheten, ett seminarium eller en läsecirkel är riktad mot en viss grupp av användare medför det även vissa begränsningar i tillgängligheten för allmänheten då de endast är öppna för den åldersgrupp som inbjudits eller besöks av en målgrupp som prioriteras utrymmesmässigt.

De olika funktioner hos biblioteken som beskrivits ovan har en historisk bakgrund. Nina Frid har i studien *Läsa, läka, leva! Om läsfrämjande och biblioterapi* (2016) visat hur innebörden av begreppet förmedling har förändrats med tiden, och med hjälp av den danska forskaren Rasmus Grøn beskriver hon tre olika historiska faser i bibliotekens arbete med att förmedla skönlitteratur: en konfirmativ fas, en reformativ fas och en performativ fas. Den konfirmativa fasen dominerades av ett upplysningsparadigm – den auktoritativa bibliotekarien skulle förmedla en av olika litterära auktoriteter definerad kvalitetslitteratur för att på så sätt utveckla användarnas kulturella och personliga bildning. Den reformativa fasen utmärktes snarare av ett serviceparadigm – de

självgående användarna skulle tillhandahållas det material de efterfrågade och den förmedlande bibliotekarien skulle förhålla sig så neutral som möjligt till frågor om litterär kvalitet. Den performativa fasen, slutligen, kännetecknas av ett upplevelseparadigm – bibliotekarien och användaren delger varandra olika litterära upplevelser som läsare till läsare. I denna fas förekommer också en allt större betoning på mer upplevelseorienterade förmedlingspraktiker där användaren kan bli delaktig.

Faran med en förklaringsmodell som grundas på temporala kriterier är naturligtvis att den också kan uppfattas som värderande – som att den performativa rollen självklart vore bättre än den konfirmativa bara för att den är den roll som dominerar för tillfället. Vi har därför valt att utgå från den beskrivning av förhållandet som Emma-Lotta Säätelä ger i studien *Extra, extra läsvärt?* (2013). Hon beskriver situationen som att de tre paradigmen eller förhållningssätten snarast tycks samexistera ute på biblioteken. Då hon beskriver hur olika användare upplever förmedling på svenska folkbibliotek bildar hennes studie en viktig utgångspunkt också för vår diskussion. En mindre värderande terminologi för de tre förhållningssätten som föreslås i hennes arbete är "det folkbildande paradigmet", "det efterfrågansstyrda paradigmet" samt "det dialog- och samtalsbaserade paradigmet". Översatt till det läsfrämjandeperspektiv som vi för fram i den här rapporten skulle det betyda att bibliotekariens roll är:

- 1) att hjälpa besökarna att läsa mer analytiskt för att på så sätt hjälpa dem att finna en ingång in i den smalare litteraturen,
- 2) att förse besökarna med den litteratur som de efterfrågar och eventuellt också visa på andra genrer samt
- 3) att dela läsupplevelser tillsammans med besökarna under strukturerade samtal.

Beroende på vilken roll som bibliotekarien väljer att inta handlar det då om nödvändiga kunskaper i narratologiska teorier, genreteorier eller didaktiska teorier för att han eller hon ska kunna verka mer effektivt i sitt läsfrämjandearbete. Mycket av dessa kunskaper besitter många bibliotekarier redan, dels på grund av erfarenhet i arbetet, dels från kollektiva och individuella utbildningsinsatser, och dels från deras egna breda läserfarenheter. Det behövs fördjupningar men många gånger handlar det om att medvetandegöra befintlig kunskap och möjligheter att överföra redan använda samtalsstrategier från kollegiala sammanhang till mötet med besökare på biblioteken och läsecirklar.

En reflektion om bibliotek och skola

Uppdelningen av bibliotekariens förmedlande funktion i tre faser, paradigm eller förhållningssätt ligger mycket nära den diskussion som länge förts om de olika svenskämnesuppfattningar som råder bland lärarna i den svenska skolan (Malmgren 1996). En jämförelse kan vara intressant eftersom det även i den diskussionen har funnits en tendens att spela ut de olika hållningarna mot varandra i ett värderande syfte, i stället för att se dem som tre likvärdiga delar av svensk lärarens profession. Malmgren beskriver tre olika svenskämneskonceptioner under 1900-talet: en tidigt dominerande föreställning om svenskan som bildningsämne vilken så småningom fick konkurrens av tanken på svenskan som färdighetsämne och som därefter ersattes av uppfattningen att svenskan främst är ett erfarenhetspedagogiskt ämne (Malmgren 1996). Om förtrogenheten med klassikerna och litteraturvetenskaplig teori dominerar i den första hållningen, spelar behärsningen av olika texttyper en större roll i den andra, medan den tredje hållningen betonar textens närhet till elevernas erfarenhetsvärldar (Molloy 2007). Eftersom Skolverkets senaste kursplaner i GY11 åter driver svenskämnet mer i riktning mot ett färdighetsämne, kan man säga

att bibliotekarien och svenskläraren har rört sig i olika riktningar under de senaste åren. Om man ute på biblioteken allt mer betonar samtalets roll och läsarnas olika former av respons, lägger svenskläraren numera ner mycket tid på att hjälpa eleverna att förstå och aktivt behärska olika texttyper och genrer.

De här senaste trenderna inom de båda professionerna har medfört att man kan diskutera frågan om den smalare litteraturen respektive genrelitteraturen på ett nytt sätt. Eftersom det klassiska folkbildningsparadigmet inte längre kan sägas dominera varken på biblioteken eller i skolorna har såväl bibliotekarien som läraren nu möjlighet att arbeta mer förbehållslöst med olika genrer i ett läsfrämjande syfte. Vi tycker oss se en utveckling på biblioteken, i skolan och i lärarutbildningen där man betonar både bredd och djup i diskussionen om läsningens betydelse (Molloy 2007). Genrelitteraturen välkomnas eftersom den lockar många läsare och ofta också ovana läsare, men den genrelitterära texten förtjänar samma kritiska läsning som vilken form av fiktionsberättelse som helst. Oavsett genre behöver ovana läsare hjälp av lärare och bibliotekarier att tolka och förstå det de läser (Nikolajeva 2014). I den mån folkbildningsparadigmet lever kvar på biblioteken och bildningsämnet aktualiseras som föreställning i skolans svenskundervisning handlar det alltså inte längre om att värdera skönlitteraturen efter genre utan om en strävan efter en kvalitativ förändring i själva läsandet. Magnus Persson har myntat begreppet "kreativ läsning" i det här sammanhanget (Persson 2007), och vi tror att läraren och bibliotekarien kan mötas i den utmaningen under sitt läsfrämjande arbete.

Det är dock inte givet att dessa möten mellan de båda professionerna verkligen äger rum. Som Maren Bak och Lars Gunnarsson har visat kräver läsfrämjande projekt ett mer ingående samarbete mellan bibliotek och skola för att projekten ska sätta sig och få en långvarig påverkan på barns läsande. Bibliotekens nyinköp, bibliotekariens bokprat och de många andra läsfrämjande aktiviteterna kan på relativt kort tid förändra läsvanor och läsattityder i grunden hos många elever, men det är av stor vikt att dessa satsningar också har sin motsvarighet i skolan i form av en planering med fokus på läsning samt en del litteraturdidaktiskt motiverade förändringar: "Bibliotekarien kan skapa ramar och möjligheter och dela med sig av sin kunskap. Men det är lärarna som måste fortsätta och omsätta idéerna i sitt dagliga arbete med klasserna" (Bak & Gunnarsson 2006). Ansvar är med andra ord delat, och forskningsresultaten pekar än en gång på hur viktigt det är att skolledare och bibliotekschefer samarbetar här – i Bak och Gunnarssons studie finns exempel som tyder på att inte alla lärare omfattade det läsfrämjande projektet i den meningen att de lyfte in elevernas biblioteksbesök i sin undervisning, betraktade deras ökade boklån som en didaktisk utmaning eller ens planerade för olika former av boksamtal.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna följestudie är att, i ett första steg, bygga vidare på tidigare studier och stärka en analys av hur folkbibliotekens insatser för läsfrämjande i Halland relaterar till biblioteksuppdraget och olika teoretiska perspektiv. I nästa steg gäller det att utkristallisera vilka utmaningar som folkbibliotekarierna möter i sitt läsfrämjande arbete i Halland. Slutligen är syftet att se över kopplingar mellan dessa utmaningar och modern forskning om skönlitteratur, för att se hur forskningen kan bidra till att utveckla läsfrämjandearbetet. Studien ger även en möjlighet att utifrån dessa utmaningar ta fram förslag på framtida samarbeten för läsfrämjande insatser i Halland. Utifrån ovanstående syften fokuserar uppföljningsstudien på dessa två frågeställningar:

1.

Vilka utmaningar står folkbiblioteken i Halland inför i sitt läsfrämjande arbete?

2.

Hur kan kompetensutveckling och modern forskning inom skönlitteratur bidra till att möta dessa utmaningar?

Genomförande, tillvägagångssätt och bearbetning

Den här studien är ett samarbete mellan Regionbibliotek Halland och Högskolan i Halmstad. Den bygger på ett material som omfattar en längre enkät samt djupintervjuer med bibliotekarier verksamma i Halland. Enkäten skickades ut i samband med och som uppföljning av den inledande fortbildningsdagen den 8 april 2016, *Läsning vidgar världen: En dag om läsfrämjande för alla åldrar*. Fortbildningen riktade sig till bibliotekspersonal, pedagoger och författare och anordnades i lokalerna för Varbergs teater i Kulturhuset Komedianten.

Enkäten skickades ut digitalt via Monkey Survey och innehöll sammanlagt 25 frågor. Av dessa frågor gav 19 frågor kvantitativa resultat medan 6 frågor öppnade för kvalitativa svar. De kvantitativa frågornas svarsalternativ fördelades på en så kallad Likertskala medan de kvalitativa frågorna erbjöd utrymme för egna formuleringar. Grovt sett täckte de båda svarstyperna in fyra områden:

1. Förutsättningar för att arbeta läsfrämjande: ekonomiska, strukturella och individuella faktorer
2. Arbetet med läsfrämjande i nuläget: mål, planering och utformning av de olika projekten
3. Skönlitteraturen och demokratiuppdraget
4. Samtal om skönlitterär text och synen på kulturförmedling

Intervjuerna var semistrukturerade och bibliotekarier från Hallands samtliga kommuner deltog. Vår avsikt med intervjuerna har varit att komplettera enkäternas korta svar med mera personliga reflektioner om förutsättningarna för att arbeta läsfrämjande och om vad som upplevs som utmaningar i det som görs. I intervjuerna ställdes frågor om demokratiuppdraget, kulturförmedling och vad som menas med läsfrämjande och bildning.

33 bibliotekarier skickade in enkätsvar och 11 deltog i djupintervjuer om deras arbete. Antalet folkbibliotekarier från regionen som deltog i utbildningsdagen i april beräknas till ca 108 personer vilket gör att svarsfrekvensen i studien låg i linje med andra undersökningar av den här typen (Persson et al. 2015). Av dem som besvarade enkäten dominerade de med heltidstjänst (65%) samt deltidstjänst med sjuttiofem procent och mer (28%). Enkätstudien bör därmed kunna ge en god överblick över hur arbetet med läsfrämjande upplevs i Halland 2016. Den ger också en inblick i den komplexa verklighet som styr de insatser som görs. Enkäten ger viss inblick i bibliotekariernas egna upplevelser av de ekonomiska, strukturella och kompetensrelaterade frågor som styr deras vardag på biblioteken.

Bearbetningen av svaren har skett genom att vi tar hänsyn till så kallade latent faktorer. En latent faktor är en underliggande fråga som kan sprida sig över flera olika svar. När vi har analyserat resultaten har vi därmed sökt att sätta svaren i förhållande till varandra på olika sätt. Mycket i analysen och diskussionerna handlar därför om bibliotekariernas upplevelse av kompetens och resurser snarare än en inventering. Vår upplevelse styr vår verklighet och begränsar vad vi kan eller tror vi kan eller ska göra eller inte göra. Vi har också sökt att inte bara använda forskningen som ett sätt att analysera resultaten utan snarare mer som ett sätt att belysa det som redan görs ur ett utifrån- och helikopterperspektiv. Vilka möjligheter finns för att bygga vidare på det som redan görs för att möta de utmaningar som finns i fråga om yttre faktorer, tid, kompetens och andra resurser?

Resultat: strukturella frågor i arbetet

”Vad är vi bra på?”: Styrkor och kollegial fortbildning

Initiativrikedom och en positiv anda karaktäriserar bibliotekariers egna upplevelser av sitt arbete. Detta uttrycks i en ödmjuk anda och i en vilja att vara både tillmötesgående och hjälpsamma mot de brukare som biblioteken har. En bibliotekarie uttrycker denna styrka så här: ”jag kan hitta böcker som de kanske inte läser i vanliga fall, och hitta samtalsämnen som går att prata om. Dessutom tycker jag att det är kul att läsa in mig på böckerna, så att barnen får en rolig/spännande läsoplevelse”. I detta svar kan man skönja den yrkesmässiga kunskap som erfarenhet ger å ena sidan och den professionella attityd som yttrar sig i viljan att förbereda sig inför samtal och möten med brukare på biblioteken. På frågan om vad de anser att de är bra på, kan man generellt urskilja tre förhållningssätt bland svaren i enkäten. Dessa svar kan indelas i tre roller:

1. **kommunikatören:** denna roll är påfallande i många av de ord som används, till exempel ”kommunikativ”, ”idérik”, ”stöttande”, ”positiv” och liknande uttryck.
2. **tillhandahållaren:** detta ser man i de ord som ger uttryck för kunskaper om litteratur i ett förmedlarperspektiv med ord som ”samarbeta”, ”leverera”, ”presentera”, ”skapa utrymmen”, ”väcka intresse”, ”informera” och så vidare.
3. **pedagogen:** detta speglas i de svar som understryker förmågan att ”diskutera litteratur”, ”lämna utrymme åt erfarenheter och åsikter”, ”läsa och diskutera” och så vidare.

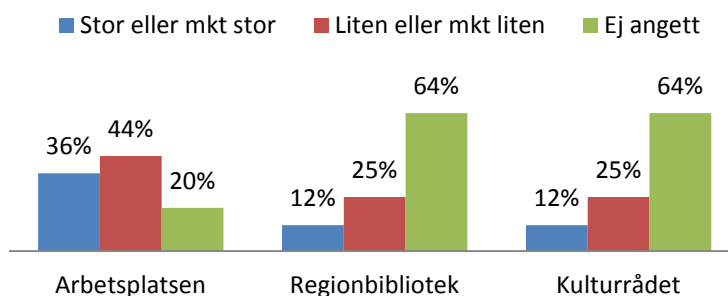
Som framgår kännetecknas de enskilda styrkorna av en stor bredd och ett stort kunnande. Det är därför intressant att se hur väl bibliotekarierna anser att den kollegiala fortbildningen fungerar på deras arbetsplats. Här anser närmare hälften av de tillfrågade (42%) att den fungerar bra, men hela 26% anser att den fungerar dåligt eller inte särskilt bra. Här finns alltså utrymme för en kvalitetshöjning och en samtidig arbetsmiljöförbättring, inte minst med tanke på de många olika och spännande projekt som bibliotekarierna är inblandade i. Det läsfrämjande arbetet på de halländska biblioteken kännetecknas av en imponerande idérikdom, och det borde dokumenteras mer medvetet för att tillgängliggöras för andra kollegor.

Möjligheten att få finansiering för läsfrämjande projekt

När det gäller de ekonomiska faktorerna som påverkar innovation inom läsfrämjande, det vill säga möjligheten att få delfinansiering för nya projekt, ger bibliotekarierna olika svar beroende på om det handlar om stöd från den egna arbetsplatsen, från regionbiblioteket eller från Kulturrådet (se figur 1). Överlag så verkar tron på att man ska få finansiering relativt svag. Bara drygt en av tre bibliotekarier tror att det är möjligt att få finansiellt stöd för sina projekt. Detta påverkar förmodligen antalet ansökningar och internt nytänkande lokalt. Att det egna biblioteket där man arbetar relativt sett anges som den som man mest troligt kan få finansieringsstöd ifrån är inte förvånande. Dock är tron på att man ska få stöd även där liten eller mycket liten hos nästan hälften av de bibliotekarier som tillfrågats. Denna siffra kan dock ställas mot att bara en av tio eller 12% tror sig kunna få stöd från regionbibliotek eller Kulturrådet. Det man kan anmärka på bland svaren är hur många som avstått från att svara. Är det faktum att drygt sex av tio inte har eller vill uttrycka en åsikt i frågan om regionalt och nationellt stöd ett tecken på att man inte sökt och därför inte vet, inte är insatt i ansökningsförfarandet, en brist på kunskap om att man kan söka, eller att man inte ser sig vara i en position där frågan är aktuell? Detsamma gäller i mycket mindre omfattning finansiellt stöd på det bibliotek där man arbetar. Under intervjuerna betonar

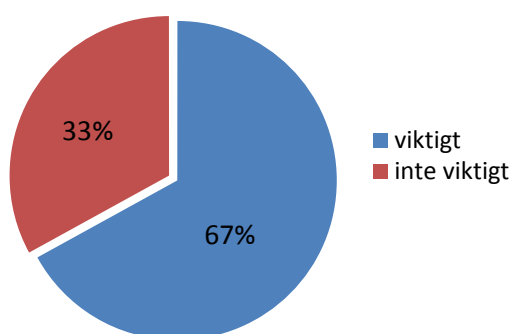
bibliotekarierna ofta hur tids- och resurskrävande läsfrämjande satsningar är, vilket också påverkar arbetet med de prioriterade grupperna negativt. Därför ser vi det som problematiskt att inte möjligheterna till finansieringsstöd utnyttjas bättre i planeringen av arbetet.

Figur 1. Tron på finansieringsmöjlighet från olika instanser.

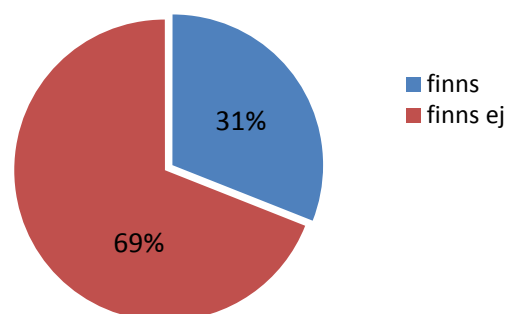

Regional samordning

Generellt sett ställer sig bibliotekarierna mycket positiva till regional samordning (se figur 2a) vilket visar sig av att 67% anser att den är mycket viktig respektive viktig för att läsfrämjande projekt blir av. Närmare 69% svarar dock att det saknas en samordnare (se figur 2b). Enkätsvaren visar att bibliotekarierna själva sköter den eventuella samordning som sker av lokala läsfrämjandeprojekt. Det vore intressant att undersöka om förekomsten av en sådan samordnare faktiskt har inneburit en annan typ av projekt i verksamheten vid dessa bibliotek i förhållande till bibliotek som saknar samordnare. Detta kunde ge underlag även för eventuell ökad regional samordning.

Figur 2a. Behövs regional samordning?

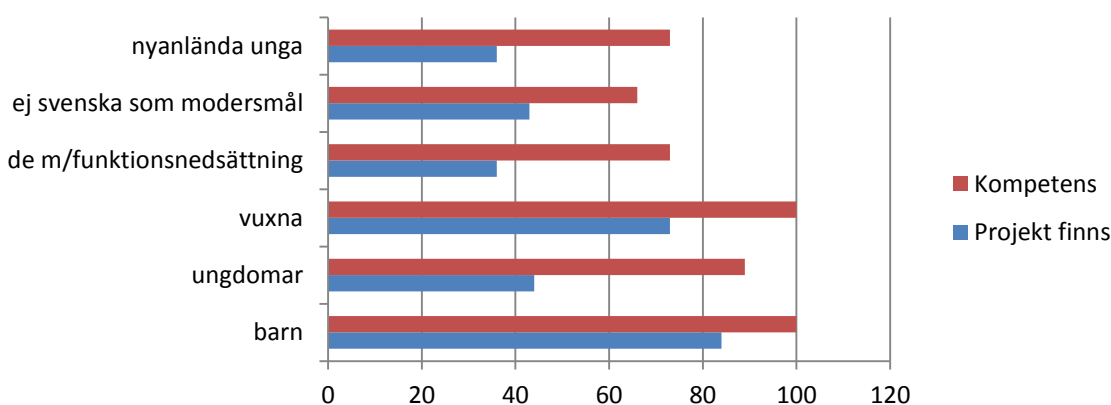
Figur 2b. Finns regional samordning?

Inga bibliotekarier som svarade på enkäten uppger att de har samarbeten med kuratorer, MTM (Myndigheten för tillgängliga medel), SFI eller Internationella biblioteket i Stockholm. Endast 7% rapporterar att de har samarbete med Regionbiblioteket. Detta är signifikant då det är litteraturutvecklare på regionbibliotek som samordnar Poetry Slam, Hela Halland läser och den Halländska bokmässan. En viktig fråga är då vilken typ av samordning som bibliotekarierna anser borde finnas? I de djupintervjuer som utfördes framfördes synpunkter att man inte alltid har koll

på vad de andra bibliotekarierna gör på det egna biblioteket och att man inte vet så mycket om vad som görs på andra bibliotek. Det man då eftersöker är mer koordinering mellan arbetsgrupper och en lokal person som kan fungera som informationslänk. Man kan också ställa frågan om hur samordningen bedrivs, det vill säga vilka roller de olika huvudmännen har i arbetet för det som sker regionalt.

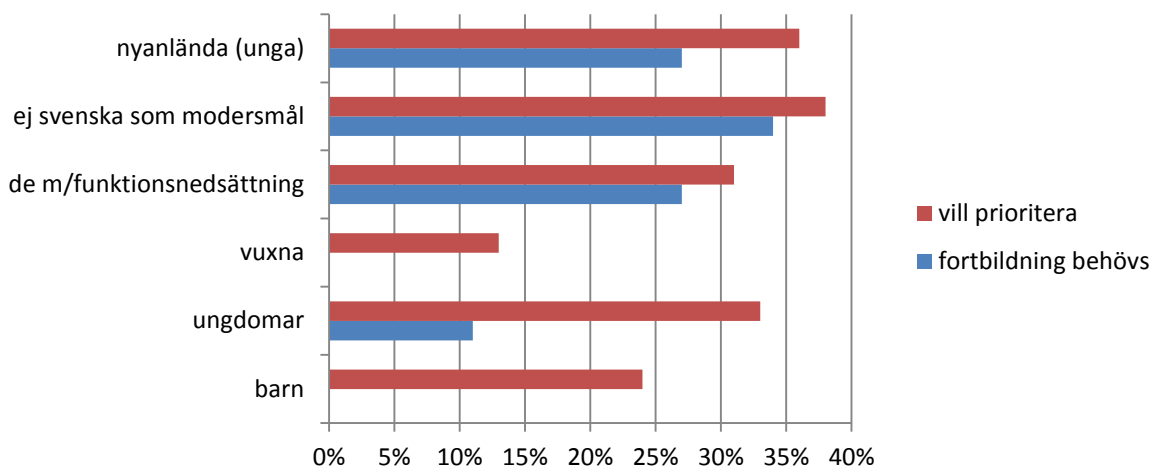
De prioriterade grupperna i praktiken

I regionen finns det projekt för läsfrämjande för alla prioriterade grupper, dock finns de inte på alla bibliotek. Generellt sett upplever också bibliotekarier att de har god kompetens att arbeta med de prioriterade grupperna. Detta syns i figur 3. Det som också märks här är dock att man inte har läsfrämjande projekt i en proportionerligt lika hög grad för de olika grupperna. Detta är problematiskt. Barn men även den icke-prioriterade gruppen vuxna dominerar, både i de projekt som bedrivs och när det gäller den säkerhet man känner i sitt arbete. Med tanke på att så mycket av det läsfrämjande arbetet riktar sig mot kategorin barn är det inte förvånande att det som lyfts fram när bibliotekarierna ombeds beskriva nuvarande projekt i hög grad riktar sig mot just barn. Bredden är påfallande: det handlar om sommarlov och sommarbok, trafiksäkerhet och BVC:s föräldrautbildning, klassrums- och kapprumsläsning, högläsning samt sagor och mysterier. Bilden av ett starkt fokus på barn förstärks av frågan om vilka instanser bibliotekarierna samarbetar med i de nuvarande projekten. Det finns goda samarbeten för arbetet med barn med lärare, pedagoger, logopedier och annan personal utanför biblioteket. För ungdomar sjunker dock andelen bibliotek med befintliga projekt till 44%. Siffran är ungefär densamma för brukare med annat modersmål än svenska (43%), men sjunker betydligt för de med funktionsnedsättning och nyanlända i Sverige (unga). I båda fallen finns bara projekt på vart tredje bibliotek.

Figur 3. Upplevd kompetens i förhållande till befintliga projekt för de prioriterade grupperna samt vuxna.

Det som inte syns så väl i figur 3 är den upplevda osäkerheten i arbetet med vissa grupper eller kompetensbehovet. Om man istället utgår från upplevt kompetensbehov så framträder fortbildningsmöjligheterna mycket tydligare (se figur 4). Här ser man klart att var fjärde bibliotekarie känner sig osäker i arbetet med nyanlända unga och de med funktionsnedsättning. Var tredje känner sig osäker i arbetet med de som har annat modersmål än svenska. En av tio känner att de behöver mer fortbildning för att känna sig trygga i att arbeta med ungdomar. Denna siffra är särskilt intressant om man beaktar det upplevda behovet i samhället av lässtöd för ungdomar och den relativt låga andelen läsfrämjande projekt som finns för ungdomar vid biblioteken. Endast fyra av tio bibliotek erbjuder särskilda läsfrämjande aktiviteter för ungdomar enligt enkäten.

Figur 4. Önskan att prioritera och upplevd kompetensbehov bland de prioriterade grupperna samt vuxna.

Den fjärde frågan, slutligen, handlade om vilka grupper som bibliotekarierna skulle vilja prioritera mera. Här får kategorierna barn (24%) respektive vuxna (13%) lägst siffror, medan alla de övriga kategorierna framhävs på ett likartat sätt: ungdomar (33%), de med funktionsnedsättning (32%), grupper med andra modersmål än svenska (38%) samt nyanlända i Sverige (unga) (36%). Stämmer dessa siffror kan man fråga sig om den upplevda kompetensen som man har på biblioteket när det gäller unga motsvarar det kompetensbehov hos vuxna som ungdomar har för att känna att de kan och vill ta del av bildningsmöjligheterna som erbjuds av biblioteken. Eftersom det finns ett tydligt och varierat fokus på kategorin barn i många av de läsfrämjande insatser som görs och på ett etablerat samarbete med andra aktörer med ansvar för den åldersgruppen, så bör det finnas möjligheter att utifrån dessa erfarenheter och denna kunskap också bygga upp arbetet med ungdomar.

Med tanke på att fortbildningsbehovet upplevs som så stort när det gäller kategorierna grupper med funktionsnedsättningar (särskilt kognitiva), nyanlända i Sverige (unga) samt grupper med annat modersmål än svenska och att viljan att prioritera dessa grupper är stor, så är det viktigt att titta på möjligheter till samarbeten med externa aktörer. Hur kan man dra nytta av de erfarenheter som gjorts vid biblioteken som har projekt för de prioriterade grupper som är eftersatta? Finns det något sätt som man kan arbeta med unga på där även nyanlända unga också kan vara med? Här kan man kanske också dra nytta av de erfarenheter som finns runt om i Sverige och i Oslo vid Biblo Tøyen exempelvis. Ett annat sätt för regionbiblioteket att hjälpa till är att upprätta en best practice-bank som resurs för samtliga bibliotek vad gäller idéer och tankar kring genomförande. Det vore särskilt värdefullt om en kontaktperson kunde anges.

Läsning vidgar världen

Detta att tänka på kompetensbehovet hos dem som arbetar på en offentlig institution utifrån till exempel nyanländas och ungdomars perspektiv (eller vilken prioriterad grupp som helst) är viktigt och svårt. Det man talar om är ofta ett *behovspråk*, där behovet definieras utifrån och kan därför upplevas som en okänd maträtt som inte är särskilt aptitretande. Kanske kan man då tänka nytt som Reinert Mithassel gjort vid Biblo Tøyen i Oslo. Där har man vänt på frågan och inte frågat sig hur man ska få barn och ungdomar att vilja ha det man erbjuder utan vad man kan erbjuda som de vill ha – för att uppfylla det mål som finns inom uppdraget att arbeta läsfrämjande och litteraturfrämjande. Målet har inte ändrats men sättet att nå dit och hur man definierar kompetens har reviderats. Detsamma gäller biblioteksmiljön som har förnyats utifrån ett

nyttänkande koncept där de yngre brukarna har bidragit till utformningen. Det handlar om att ta reda på hur individer i dessa grupper tänker och resonerar kring offentlig samvaro och engagemang, och att hjälpa dem knäcka den kod som de som vuxit upp i Sverige tar för given - oavsett etnisk och religiös kulör – men som skapar en barriär till förståelse för de som inte vuxit upp i ett demokratiskt land. Det kan ju också finnas andra anledningar varför man inte knäckt koden för ett fritt deltagande i svensk offentlighet. De kan behöva hjälp att vidga sina perspektiv för att mer effektivt ta del av det demokratiska samtalet och trivas som medborgare i det mångkulturella samhälle som Sverige blivit.

Inom pedagogikforskning talar man om att vikten av att ta sig över trösklar för att knäcka koden inom olika discipliner. För utbildningsdagen den 8 april (se s. 19) finns denna bild i frasen, "läsning vidgar världen," som för tankarna till C.S. Lewis bok *Häxan och lejonet* (1950) där klädgarderoben leder de fyra barnen Peter, Susan, Edmund och Lucy till den märkliga världen Narnia. Denna bok har ett underbart bildspråk för upplevelsen att komma till ett nytt land där inget fungerar som de är vana vid och där man har andra seder, vanor och värderingar och där flera andra arter (djuren) plötsligt är en del av samtalet. Hur kan vi sänka tröskeln så att ungdomar och nyanlända förstår eller upplever att biblioteket är en gemensamma källa till kunskap och inte "någon annans men inte min"? Här är biblioteken långt framme för nyanlända men mer arbete behövs för ungdomar.

Vilka är de trösklar man måste ta sig över för att dessa grupper ska vilja...

- göra läsning till en livslång vana?
- engagera sig i offentliga samtal?
- stödja ett demokratiskt Sverige?
- stödja jämställdhet?
- läsa annat än det man brukar läsa och bredda sina perspektiv?
- medverka till att alla ska känna sig inkluderade?

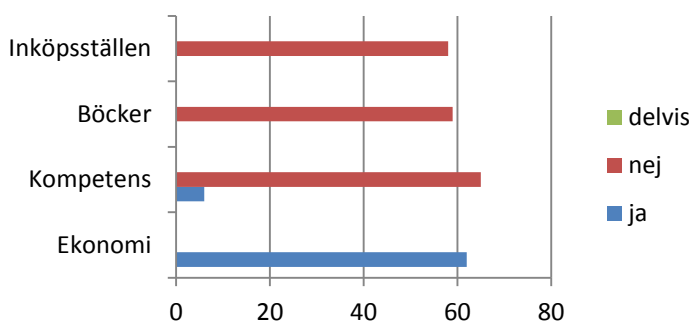
Besökare med annat modersmål än svenska

Det finns olika insatser för dem som har annat modersmål än svenska – både insatser för att minska barriärer för inkludering och för att öka inkludering på olika sätt". För nyanlända har biblioteken utvecklats till en central mötespunkt, vilket kan förklaras av att biblioteken erbjuder gratis wifi och tillgång till datorer. Det faktum att biblioteket blivit en viktig samhällelig arena för dessa besökare visar sig även i de olika erbjudandena om att lära sig svenska genom litteratur, språkkaféer och bokträffar på temat migration och flyktingskap. Ombedda att beskriva kort något av de projekt som bedrevs under 2016 så skriver bibliotekarierna i enkäten till exempel...

- "Vi har haft pop-up på boenden, öppnat språkkaféer, delat ut bokgåvor med tillhörande läsecirkel."
- "Möten med poesi. ... vi lät nyanlända möta språket genom poesi."
- "tvåspråksväskor på arabiska"
- "Vi läser en lättläst bok på svenska och pratar om den. Avslutas med ett bokmingel där vi ger lästips till alla i språkkaféet."

Ett mycket vanligt konstaterande under våra intervjuer har dock varit att dessa typer av erbjudanden är mycket tidskrävande, och att man ofta har fått avstå från någon annan

programpunkt i stället. Detta gäller oavsett hur väl man annars samarbetar med BVC, bildningsförbunden eller enskilda frivilliga.

Figur 5. Bibliotekariers bedömning av möjligheten att möta behovet hos de som har annat modersmål än svenska.

Det finns andra viktiga faktorer. Förmågan att möta behovet hos besökare och brukare med annat modersmål än svenska upplevs som en kompetens- och mediaresurs fråga snarare än bara en tidsfråga eller en ekonomisk fråga. Visst spelar både tid och ekonomi roll men som diagrammet i figur 5 visar så är det ändå så att annat spelar in. Med möjlighet att svara ja, nej eller delvis så ombads bibliotekarierna att bedöma i vilken mån de tycker sig kunna möta behovet hos besökare med annat modersmål än svenska.⁵ Av de alternativ som angavs i enkäten — tillräckligt bokbestånd, rätt kompetens, tillgång till inköpsställen samt pengar — skiljer just frågan om kompetensen ut sig bland svaren. Endast två av trettiofyra bibliotekarier (6%) anser sig kunna besvara frågan med ja, medan tjugotvå av deras kollegor (66%) inte anser sig ha tillräckligt med kompetens. Här behöver vi mer data för att kunna visa vad detta kompetensbehov består av, det vill säga om det handlar om kulturell, didaktisk eller någon annan form av kompetens. Det är också påfallande att det i första hand inte är pengar som saknas för att bibliotekarierna ska möta behovet hos besökare med annat modersmål än svenska, då 62% av de tillfrågade svarar att de har tillräckligt eller delvis tillräckligt av den varan. Vid sidan av det påpekade behovet av ökad kompetens svarar bibliotekarierna nämligen att man varken har tillräckligt med böcker (59%) och lämplig tillgång till inköpsställen (58%) för att möta det nya behovet. Vi ser detta som ytterligare ett exempel på att bibliotekariernas läsfremjande arbete behöver förstärkas med olika fortbildande informationsinsatser på regional nivå; de här olika utmaningarna kan den enskilda bibliotekarien inte möta på egen hand.

En oväntad fördel med språkkaféer

Man talar ofta och mycket om språkkaféer. De är mycket uppskattade och flitigt besökta av de som har annat modersmål än svenska. Man talar mindre ofta om de som kommer dit för att hjälpa till i samtalen, medspråkarna. Samtalar man med dem så uttrycker de glädje i att få vara med och en vilja att delta mycket aktivt. De uttrycker att engagemanget ger dem energi och hopp och vänner. Flera, om inte de flesta, är äldre så de har tid och erfarenheter, både yrkesmässiga och privata, som gör dem till en stark resurs för att hjälpa dem som behöver språkhjälp. De hjälper dem som inte har svenska som modersmål men det finns även vinster för dem. Det vidgar den demokratiska gemenskapen och ökar inkludering i samhället för de bland medspråkarna som kan ha känt att de ställs något utanför när de gått i pension samtidigt som det också ökar inkluderingen för de som är nya i Sverige.

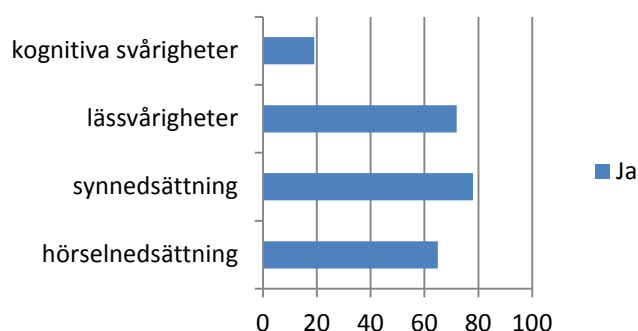
⁵ Möjligheten att markera "delvis" utnyttjades inte.

Medspråkare är obeforskade både som grupp och som resurs. Här behövs mer forskning det vill säga mer kunskap om varför de kommer, hur de fick reda på möjligheten, vad som lockade och hur de tänker. Vilka fördelar upplever de i att vara medspråkare? Vilka svårigheter? Kan de tänka sig att bidra på flera sätt? Under 2017 undersöker Högskolan i Halmstad tillsammans med Kungsbacka bibliotek möjligheten att ha medspråkare med i bokcirklar för nyanlända för att höja kvaliteten på samtalet och som en inkluderingsinsats det vill säga stödja bekantskaperna som bildas över nationalitets-, språk-, köns- och åldersgränser.

Just könsgränsen kan vara värd att titta närmare på då många invandrare och nyanlända kommer från kulturer där helt andra villkor råder för möten mellan könen. Det har rört om i jämställdhetsdebatten likväl som i invandringsdebatten och skapat rubriker om ökade risker för flickor och kvinnor i Sverige. Hur ser verkligheten ut? Hur upplever någon som är icke-svensk och relativt ny i Sverige ett besök på ett språkkafé? Att ha medspråkare av båda könen? Att möta olika åldrar? Hur upplever männen att bli hjälpta av kvinnor? Vad är deras egentliga inställning till kvinnor? Hur upplever kvinnorna att bli hjälpta av manliga volontärer? Hur upplever de miljön? Upplever de någon skillnad i hur det är mot vad de förväntat sig? Hur påverkar det dem? Hur ser könsfördelningen ut bland besökare? Åldersfördelningen? Hur upplever de kvinnliga medspråkarna sitt umgänge med besökarna? Finns det en könsskillnad? Uppstår det vänskapsförhållanden? Tankeutbyten om könsroller och könsidentiteter?

Besökare med funktionsnedsättning

Kognitiva nedsättningar är den stora utmaningen för biblioteken när det gäller funktionsnedsättningar. Denna fråga engagerade nästan alla bibliotekarier. Enkäten visar på stora skillnader när det gäller den upplevda förmågan att tillgodose läsbehoven för olika typer av funktionsnedsättningar. Bland kategorierna synnedsättning, hörselnedsättning, lässvårigheter samt annan kognitiv nedsättning, som till exempel demens, utmärker sig den sista gruppen. Överlag anser sig bibliotekarierna ha kompetensen för att kunna hjälpa till att tillgodose behoven hos dem med synnedsättning, lässvårigheter och hörselnedsättning. Utrymme finns dock för förbättringar, särskilt för hörselnedsättning där en av tre bibliotekarier känner sig osäkra. För synnedsättningar är siffran en av fyra. Dock är färre än två av tio bibliotekarier bekväma i arbetet med kognitiva nedsättningar. Då detta funktionshinder drabbar äldre i hög omfattning och denna åldersgrupp ökar i samhället i stort så kan man förutse ett ökat behov av fortbildning för denna kategori brukare.

Figur 6. Den upplevda egna kompetensen på folkbiblioteken för brukare med funktionsnedsättning

Man talar ofta om samarbeten med olika instanser och kanske är en av de svåraste utmaningarna att arbeta med olika typer av volontärer på ett professionellt effektivt sätt. Trots goda

erfarenheter med volontärer på till exempel språkkaféer verkar det finnas en kunskapslucka i hur och vilka möjligheter som egentligen finns för att arbeta med volontärer för att tillgodose behoven hos besökare med funktionshinder. Det finns även en aktivitets- och kunskapslucka när det gäller hela biblioteksuppdraget (att arbeta läsfrämjande, litteraturfrämjande och öka medvetenheten om demokratiska värden) med denna grupp.

MTM (Myndigheten för tillgängliga medier) är en viktig samarbetspartner för att nå dessa högt ställda mål. Ingen av de bibliotekarier som svarade på enkäten rapporterade att de samarbetar med MTM. Detta är delvis följderna av den specialisering som finns på biblioteken och delvis en följd av vilka som svarade på enkäten. Det finns ett utbrett samarbete vad avser utlåning av punktskriftsböcker och talböcker och i det arbetet har vissa bibliotekarier god kunskap och ett samarbete med MTM. En av de bibliotekarier som intervjuas talar sig varm för olika försök att sprida information om Legimus för dem med dyslexi genom att lägga ut broschyrer på olika platser i närmiljön som besöks av personer som är ovana vid att befinna sig på och utnyttja bibliotek. Överlag behöver dock kunskapen om MTM och Legimus öka och samarbetet stärkas. Med detta menar vi att MTM:s tjänster gentemot biblioteken behöver förtydligas och deras expertis utnyttjas mer och för annat än bara utlån. Inte minst vad gäller tillvägagångssätten att arbeta med funktionshindrade med kognitiva svårigheter lokalt.

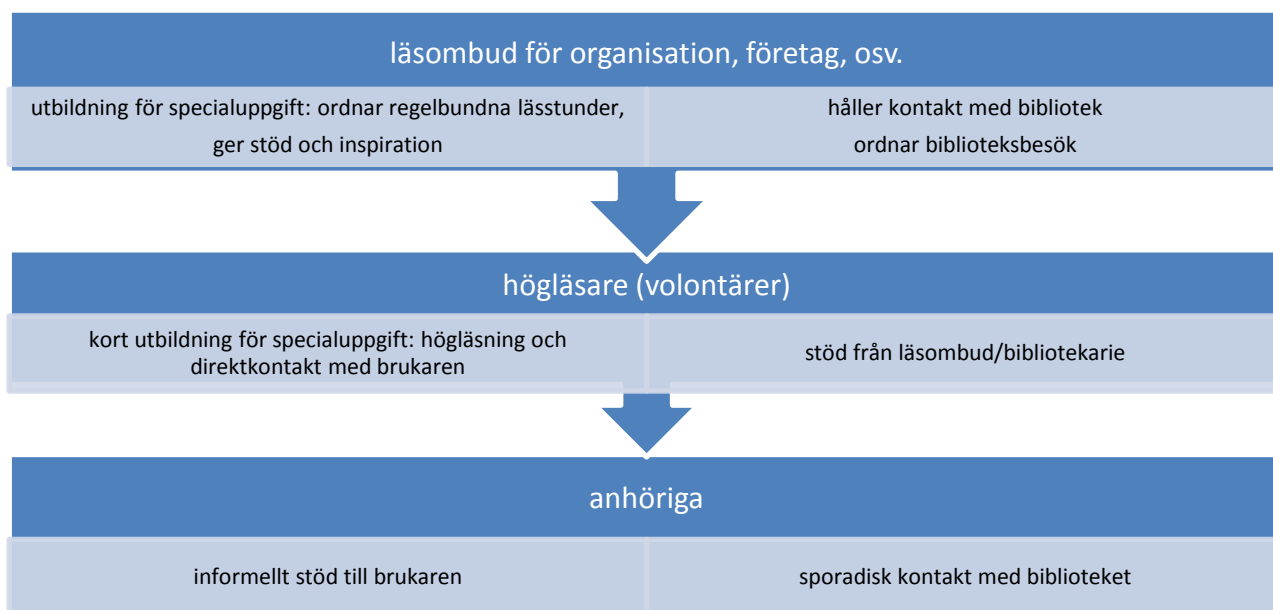
Kognitiva svårigheter behöver inte innebära att man inte kan få tillgång till fördelarna med läsning. I sin rapport *Läsombud och högläsare poängterar MTM*:

Man kan få tillgång till läsning fast man inte kan eller orkar läsa själv. Någon annan kan läsa högt. Med högläsning och lättlästa texter får många nya möjligheter till lästunder med allt vad det kan innebära av stimulans, närhet, kunskaper, en fin stund tillsammans – en bättre livskvalitet! Läsning är också en demokratisk rättighet som gör det möjligt för fler att vara delaktiga medborgare. Att läsa tidningen är också bra hjärngymnastik.

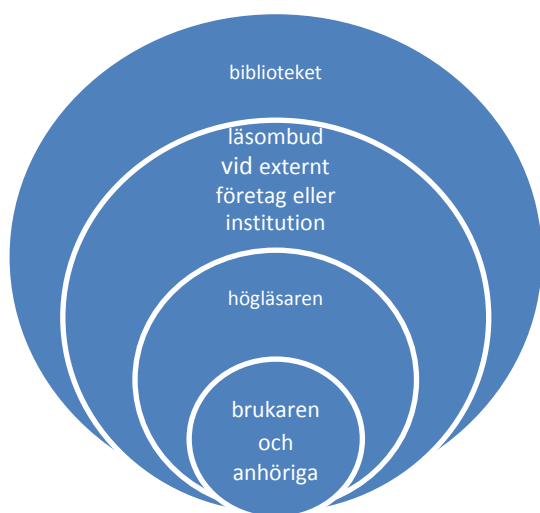
Broschyren är inriktad mot äldreomsorgen men resonemanget gäller alla som har kognitiva nedsättningar av olika anledningar oavsett ålder. Högläsning skiljer sig från att läsa högt för någon annan så till vida att man stannar upp, stämmer av och diskuterar efter kortare stycken. Dessa korta samtal befäster alltså inte enbart innehållet. En högläsningstund tillsammans skapar således möjligheter till delaktighet både genom att man inte ställs utanför utan får ta del av berättelser, perspektiv och kunskap men också i de samtal som blir där man själv får komma till tals. Detta är en del av livskvalitet och hälsofrämjande. För att skapa utbredda möjligheter till läsning för dem som inte kan eller behöver hjälp med läsning så behöver man arbeta på olika nivåer. Catharina Kåberg, som arbetar med läsombud och marknadsundersökningar vid MTM, var inbjuden av regionbiblioteket till kompetensutvecklings- och inspirationsdagen *Läsning vidgar världen*. Catharina berättade om skillnaden mellan läsombud, högläsare och mer informella samarbeten med anhöriga. Detta var ett viktigt inlägg men bara en början. Enkäten som utfördes efter denna presentation visar att åtta av tio bibliotekarier är fortsatt osäkra på vad begreppen läsombud och högläsare skulle innebära konkret i yrkessammanhang. Färre än 20% har upplevt att deras bibliotek använder läsombud, ännu färre (6%) högläsare och lika få samarbetar med anhöriga. Intervjuerna som utfördes visar dock att detta delvis kan vara en effekt av specialisering i arbetsuppgifter. En av dem som intervjuas talar om utbildning av läsombud inom den kommunala äldreomsorgen vad gäller lättlästa böcker. Dock nämns inte högläsare eller strukturerade samarbeten med anhöriga. Detta är inte bara en utmaning för den enskilda bibliotekarien. Under våra intervjuer framkommer det att det finns ett tydligt intresse bland

personalen på skilda former av boenden av att ta del av bibliotekariernas kompetens i den här frågan. Samarbetet mellan de olika aktörerna försvåras dock av att de tillhör olika kommunala förvaltningar eller att den ena parten drivs i privat regi. En tydligare samverkan här bör underlätta det läsfrämjande arbetet.

Därför är det kanske ändå inte förvånande att andelen bibliotekariers som anser att mer fortbildning behövs när det gäller hur man kan arbeta med dessa grupper är mycket hög, 81% vill veta mer om hur de kan arbeta med läsombud och 93% respektive 94% vill ha mer kunskap om hur de kan arbeta mera strukturerat med anhöriga och högläsare. Den relativt låga svarsfrekvensen på den här frågan gör dessa procentenheter något opålitliga men de kan ändå peka på vissa brister i förståelsen för begreppens formella betydelser och hur man praktiskt kan arbeta med dessa roller för att befärja bibliotekets uppdrag gentemot dem som har kognitiva funktionsnedsättningar.

Figur 7. Nivåer av läshjälp för vuxna som har olika typer av lässvårigheter.

Figur 8. Läshjälp för de med kognitiva svårigheter.

Ett sätt att förtydliga och visualisera Kåbergs framställning och skillnaderna i uppgifter för dessa tre stödgrupper är att tänka i begrepp och strukturella nivåer för stödverksamhet: från den privata sfären till samhällsvolontären till den offentliga institutionen. De övre nivåerna är tänkta att stödja de lägre som står närmare brukaren i behov av stöd. Detta illustreras i figur 7.

Det är också möjligt att visualisera stödet som cirklar runt den som behöver läshjälp. Ju längre ut man är i cirkeln desto mindre direkt relation och kontakt har man med brukaren men desto viktigare är man för att det offentliga stödet ska

fungera. För att det offentliga stödet ska kunna vidmakthållas resursmässigt bör det vara mindre personberoende och kontakten med individuella volontärer bör vara tidsbegränsat. Att arbetsinsatsen ser olika ut på olika nivåer gör att verksamheten kan bli mer socialt hållbar. Institutionen skapar förutsättningar för långsiktighet och regelbundenhet även om det är volontären som genomför mycket av arbetet.

MTM:s informationsbroschyr uppmuntrar läsaren att "Ta kontakt med oss på MTM, ditt bibliotek, Studieförbundet Vuxenskolan eller annat studieförbund för att bli läsombud eller högläsare." För bibliotekets del är detta inte helt oproblematiskt om man tittar på de låga siffrorna i enkäten. Studieförbundet Vuxenskolan har avdelningar i Kungsbacka, Varberg, Falkenberg, Halmstad, Hyltebruk och Laholm. Frågan är om de enskilda biblioteken har etablerade kontakter för just fortbildning för läsombud och högläsare. Detta känns tveksamt med tanke på enkätsvaren.

Ungdomar och värdet av samlad kunskap i bokval

För många år sedan när en av de anlitade forskarna skulle hålla ett tal inför en publik i en frivilligorganisation, så fick hon ett råd att komma ihåg att den samlade kunskapen i rummet alltid är större än den enskildes kunskap. Detta stämmer alltid när kunskap ses i dess fulla bredd och ofta även när det gäller specialiserad kunskap. Experter kan mycket men särskilt i ett rum där det finns entusiaster eller kunniga kollegor finns det också i princip alltid kunskap som den enskilde experten inte besitter. Alla har luckor. Alla kan vi lära av varandra på olika sätt och ha nytta av varandras kunskap. Denna förförståelse är en bra grund för kollegial fortbildning och kollegialt samarbete. Den är även en bra utgångspunkt i det samarbete mellan Regionbibliotek Halland och Högskolan som ligger bakom denna rapport.

När bibliotekarierna som svarade på enkäten ombads namnge titlar som de skulle föreslå i en läsecirkel för unga så slutade den gemensamma listan på fyrtio enskilda titlar (se bilaga 4). De uppgav 25 svenska titlar och 15 engelska titlar i översättning. Det man skulle kunna anmärka på är att det inte förekommer böcker som översatts från andra språk än engelskan. Detta säger någonting om engelskans dominanta ställning gentemot andra språk förutom svenskan inom kulturella verksamheter i Sverige. På listan som helhet förekom åtta stycken böcker två gånger och *Ett öga rött* av Jonas Hassen Khemiri tre gånger. Denna roman är skriven i dagboksform. Huvudkaraktären är Halim, 15 år. Språket i boken växlar mellan Rinkebysvenska och en grammatiskt korrekt svenska när Halim skriver på arabiska. Den erbjuder en bra möjlighet att diskutera arabiska som ett språk med många olika yttringar där det klassiska arabiska skriftspråket fungerar som ett lingua franca för de som talar arabiska. Den behandlar flera aktuella frågor som hybrida identiteter och kulturkrockar i Sverige.

Trettiotre av romanerna utgavs år 2000 eller senare, varav hälften efter 2010. En, Martha Sandwall Bergströms *Kulla Gulla*, är från 1945. Den som rekommenderat titeln har angett en motivering: "för att förstå sin historia". Man kan anta att "sin" är riktat ganska smalt till den etniska svensken och med möjlig syftning på svensk arbetarklasshistoria då *Kulla Gulla* är föräldralös och flyttas från torparfamilj till torparfamilj. Hon har inte en livsöde som många unga etniska svenska läsare delar så upplevelsen av boken som typisk svensk är kanske en generationsfråga. En av böckerna är en faktabok om att vara flykting (*Om det är krig i Norden* av Janne Teller) och en är en antologi. Antologin, *Lyckad nedfrysning av herr Moro*, gavs ut 1992 av Ordfront och är en samling bilder, texter och berättelser ur olika perspektiv med olika teman. Den trycktes upp som en gåva till alla som gick ut nian i Sverige det året. Syftet var att främja deras läsning.

Tillsammans är vi demokratiska

Att tänka gemensamt är att utöva demokrati. Det som är kanske mest slående i denna lista är hur demokratiskt representativ den är. Könsfördelningen av huvudkaraktärer är i princip jämn, 22 pojkar/män och 19 flickor/kvinnor (en har både en manlig och kvinnlig huvudkaraktär, Åsa Storcks *Mitt rätta namn* som handlar om värdet av det egna namnet och hur man kan uppleva att ens namn ändras när man flyttar till Sverige. Denna bok är lättläst och har använts bland annat i Kungsbacka i bokcirkel för nyanlända. 17 är skrivna av män och 21 av kvinnor. Antologin har blandat författarskap och blandade berättartyper. Det finns starka kvinnliga hjältinnor (*Hungerspelen* av Suzanne Collins) och starka manliga huvudpersoner. till exempel i Magnus Nordins deckarserie. Det finns hårt utsatta karaktärer av båda könen (t. ex. *Pojken i randig pyjamas* av John Boyne och June i *Låt vargarna komma in* av Carol Rifka Brunt. Bägge har historiska perspektiv. Boynes bok behandlar nazism och mötet nazistsonen mellan Bruno och en judisk pojke. Brunts bok berättar historien om en vanlig familj och hur medlemmarna förändras när morbrödern dör i aids. Karaktärernas personligheter är en blandning av styrka och svaghet. Detta är en del av det som kännetecknar realism och god litteratur. Detta ser man, till exempel i kvinnoporträtten i Svetlanas Aleksijevitjs *Kriget har inget kvinnligt ansikte* och i Ison Glasgows memoar *När jag inte hade nåt*. Sexton av romanerna har etniska perspektiv.

Bland de 37 skönlitterära romanerna är 25 moderna romaner i allmän bemärkelse. Fem är historiska romaner medan i varje fall fem är typiska genreromaner, det vill säga fantasy, skräck-/spökhistorier eller deckare. En är illustrerad, *Jävla Lucia* av Märten Melin (Emma Adbåge har tecknat) och en är en grafisk roman, *Ankomsten* av Shaun Tan. Tan som skrivit den grafiska romanen vann ALMA-priset 2011. Boken räknas till finlitteratur bland många bibliotekarierna även om hans roman inte innehåller någon text. Fast det är inte alltid helt lätt att skilja på genrelitteratur och så kallad finlitteratur. Grafiska romaner har dock inte en självklar plats i läsfrämjandeinsatser på alla bibliotek. 2013 utfördes en studie av hyllplaceringen och därmed synliggörandet av grafiska romaner och serier för vuxna på svenska folkbibliotek (Karlsson & Kårhed). Resultaten visade att det skiljer sig väldigt mycket från bibliotek till bibliotek och är beroende av enskilda bibliotekariernas intresse och engagemang. *Låt vargarna komma in* har surrealistiska inslag men behandlar svåra teman som sorg i en dysfunktionell familj, syskonbråk, aids och homofobi. *Förr eller senare exploderar jag är* en kärleksskildring men också en berättelse om att ha en obotlig cancer. Hur ska man värdera dessa böcker?

Ur ett litteraturdidaktiskt perspektiv är det påfallande att den rena genrelitteraturen (till exempel kriminalroman, fantasy och kärleksroman) inte förekommer i någon högre grad på den här listan. Däremot nämns ett antal etablerade svenska författare, och deras romaner utmärks också av den samhällskritik som är så typisk för den svenskspråkiga ungdomsromanen. Utan att ha kännedom om alla titlarna i listan kan vi se att flera romaner har ett kritiskt samhällsperspektiv i så måtto att de problematiserar faktorer som klass, etnicitet, kön, funktionalitet och sexualitet. Här möts berättelsen om den cancersjuka flickans osäkerhet om hon ska våga hoppas på den första förälskelsen och berättelsen om tonårspojken med invandrarbakgrund som försöker orientera sig i en svensk medelklassförort. Denna typ av problematiserande fokus i de olika romanerna underlättar för samtal utifrån sådana läsarter som unga läsare känner igen från skolan, till exempel subjektorienterade och värderingsorienterade läsarter. Samtidigt utmärks flera av romanerna i listan av en inte helt tillförlitlig jagberättare, vilket kan öppna för olika metakognitiva läsarter och diskussioner om berättarens uppfattning om sitt eget liv (Tengberg 2011). I många av romanerna på listan finns också en tydlig inbjudan till en empatisk respons hos läsarna i form av

en "character identification" på så sätt att det finns ett starkt fokus i dem på den unga huvudpersonens problem, på de olika försöken att lösa dem och på den emotionella och kognitiva utveckling som huvudpersonen går igenom (Keen 2007). Inte så få av dessa romaner gestaltar olika typer av konflikter inom familjen eller den närmaste vänskretsen vilket gör att läsaren måste sätta sig in i de olika romanfigurernas tankar och känslor för att kunna bedöma dem och eventuellt också själv ta ställning till deras handlande. För att komma så långt i sin förståelse av de olika romanfigurerna behöver läsaren också regelbundet använda sin förmåga till *theory of mind* (Zunshine 2014). Intressant nog gäller detta också de verk på listan som arbetar med flera medier i sitt berättande; det är inte bara den grafiska texten som bjuder in läsaren till reflektion om huvudpersonernas tankar och känslor.

Olika media, inlärningsstilar och bildning

Det som också är av vikt i listan är att fler än hälften har antingen omarbetats till film, till exempel *Pojken i randig pyjamas* 2014 (regissör Mark Herman), *Boktjuven* 2013 (regissör Brian Percival), *Hungerspelen* 2012 (regissör Gary Ross) och *Flugornas Herre* två gånger, 1963 (regissör Peter Brook) och 1990 (regissör Harry Hook)⁶ eller finns tillgängliga som ljudbok, till exempel *Klaras hemlighet* av Christina Wahldén, *Flugornas Herre* av William Golding, *Linux uttagningen* av Maths Claesson. Och vissa har läsarhandledning, till exempel *Torsdagsbarn* av Sonya Hartnett och *Mitt rätta namn* av Åsa Storck. Utbildningsradion har gjort en videointervju med Ison Glasgow som finns öppet tillgänglig på nätet. Denna möjlighet att få tillgång till olika media är viktig för att uppfylla uppdraget att underlätta tillgängligheten för brukare med olika språknivåer och inlärningsstilar och för att uppnå goda demokratifrämjande samtal.

Begreppet inlärningsstil kan definieras som hur en individ koncentrerar sig, processar och bearbetar nytt och svårt material (Dunn & Dunn 1998). Inlärningsstilen man har handlar sålunda om styrkor och behov, och påverkas av till exempel varseblivningspreferenser (koncentrerar man sig bäst genom att läsa, höra, se eller göra?), sociala grupperingar och tankestil (analytisk/holistisk tänkande, impulsiv/reflekterande, osv.) men även av miljön och sociala faktorer (om man arbetar bäst ensam eller i par, eller i grupp, med eller utan ledare och så vidare). Allt som påverkar individens möjlighet att bearbeta information på ett så effektivt sätt som möjligt. Den stil som dominerar hos en individ beror delvis på biologi och delvis på tidigare utvecklingsmöjligheter.

Att tänka på inlärningsstil är ett helikopterperspektiv att ha i åtanke när mötet sker mellan en företrädare för en svensk institution som exempelvis en skola eller ett bibliotek eller i vården, och en individ som är ny i mötet med svensk kultur och svensk offentlighet och svensk social praxis. Kanske är man van att det ska vara tyst på bibliotek eller ovan att man kan fråga och få hjälp. Kanske är man ovan att män och kvinnor, unga och gamla sitter tillsammans på samma villkor och har tillgång i mångt och mycket till samma material och samma resurser. Kanske har man som etnisk svensk för låga förväntningar i mötet och förstår inte att den man möter är högutbildad och bildad. Bildning sker i alla sociokulturella traditioner men ser därför också olika ut. Detta är särskilt fallet om en religiöst sociopolitisk miljö ställs emot den svenska som formats starkt av en sekulär demokratisk tradition. Det sociokulturella mötet mellan olika traditioner kan se väldigt olika ut. Det finns många olika schatteringar åt bägge hållen, och det vi är vana vid tenderar vi att både se som normalt och förvänta oss. Kanske krockar begreppsdefinitioner eller värderingar eller erfarenheter. Att denna typ av skillnader ligger bakom många utmaningar på biblioteken idag

⁶ *Flugornas Herre* finns även i en nyare filmatisering men där har berättelsen fått en omarbetad vision (2016, regissör Jack McBrayer).

framgår tydligt i diskussionerna som uppstår i och kring Biblioteken i Varberg mot rasism, i samband med Bokmässan 2016, men även den kommande mässan och årets alternativa mäsas som organiseras av Litteraturhuset i Göteborg tillsammans med Författarförbundet och tidskriften Glänta.

Medan inläring oftast har en direkt anknytning till skolan och konkreta undervisningssituationer, förblir en dominant inlärningsstil densamma oavsett situationens formalitet. Inläring är bara ett formellare, mer pedagogiskt perspektiv på kunskapsinhämtning men har ändå en inverkan på bildning och därmed på konsumtion och deltagande i kulturella verksamheter. På grund av olika inlärningsstilar spelar tillgången till olika media roll men även möjligheten att delta i olika typer av samtal på olika nivåer, med eller utan samtalsledare. Även det mer informella samtalet på biblioteket eller det ensamma mötet med en text eller en bild erbjuder en möjlighet att vidga sitt sinne, att lära sig något både om det som är utanför en själv och ibland om sig själv. Därför är det viktigt att biblioteken fortsätter att erbjuda olika typer av sammanhang och olika typer av medieprodukter, samt att bibliotekarier spontant väljer att rekommendera litteratur som finns tillgänglig på många olika sätt.

Vad saknas?

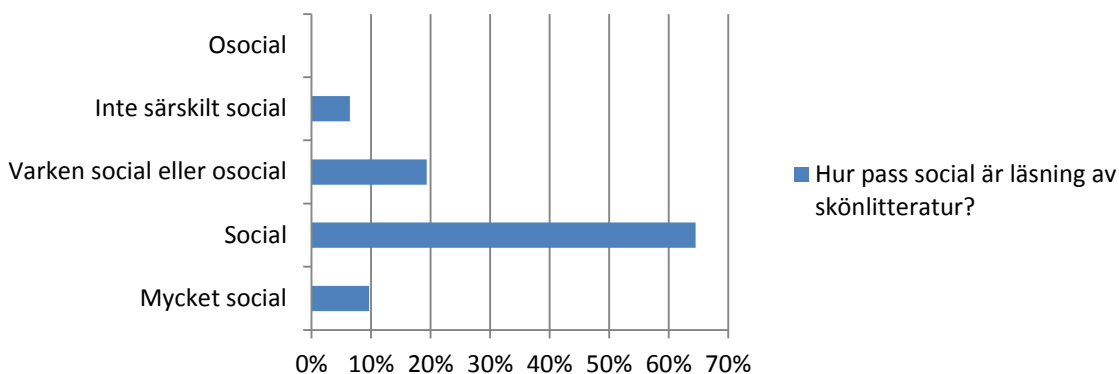
Det som saknas i listan över bibliotekariernas rekommendationer för en läsecirkel för unga är sexuella identiteter i någon större utsträckning och könsidentiteter överhuvudtaget. På grund av att slöjdebatten är så het i Sverige så kanske man också kunde önska att någon roman som behandlar detta tema förekom spontant på listan. Sedan skulle man kunna ha med romaner som kretsar kring självmord bland unga, ätstörningar och självskadeproblematik samt hur det är att vara vegetarian eller hur mycket man egentligen ska träna eftersom dessa frågor berör ungas liv och engagerar dem. Detsamma gäller klimatförändringar och terrorattacker som aktualiserats i den offentliga debatten under 2016.

Man kan argumentera för att det viktigaste är att välja ut titlar av "god kvalitet" men bedömningen av vad kvalitet består i är problematisk. Den standard man sätter upp för god kvalitet har ofta sin grund i den utbildningstradition man själv kommer ifrån och är också en generations- samt en allmän bildningsfråga. Med "allmän bildning" åsyftas här bildning som allmänt begrepp och inte allmänbildning som är ett uttryck för bland annat den kulturella kunskap som man förväntas ha enligt sitt lands utbildnings- och kulturtradition. Allmänbildning är normgivande och därför utesluter den det som anses vara modenyck, perifert och ovanligt. Detta är problematiskt då det är bland dessa fenomen som man ofta finner det som är/varit populärt men även det som är nytänkande eller bara annorlunda då de är exempel på minoritetsgruppers uttryck.

Att stimulera till läsning är en viktig funktion och kan uppnås genom att ta in och synliggöra litteratur som behandlar aktuella teman för olika åldrar och i samhällsdebatten. Detta möjliggör även att uppnå andra funktioner som att hjälpa läsarna till ökad självförståelse och en breddad samhällssyn. För att uppleva en kontakt i läsningen behöver särskilt ovana läsare både få känna igen sig och få erfara nya perspektiv och det som är annorlunda. Detta kräver en bredd av litteratur som lockar olika läsare och som representerar olika erfarenheter men också litteratur som känns aktuell. Det är lätt att som van läsare glömma detta för att man själv besitter en inre motivation att läsa för läsandets skull och därför ofta kan finna glädje och mening i själva letandet efter intressanta böcker – något som frustrerar den ovana läsaren.

Det sociala biblioteket, samtal och bildning

När man ber bibliotekarier att beskriva hur man arbetar läsförmedlande framgår att det många gånger handlar om en utpräglad social aktivitet: man möts och samtalar i större eller mindre grupper. Ganska ofta äger dessa möten rum utanför biblioteket eller klassrummet genom att man till exempel öppnar språk- och bokkaféer, tar sig ut till flyktingboenden, bjuder in till författarföreläsningar och föreställningar eller helt enkelt tar bokbussen ut till "en plats där många barn uppehåller sig, till exempel en badstrand. Med oss har vi pyssel, kanske workshop, sagoläsare etc".

Figur 9. Upplevelsen av läsning som en social aktivitet bland bibliotekarier i Halland.

På den direkta frågan i enkäten om i vilken grad bibliotekarierna anser att läsning av skönlitteratur är en social aktivitet svarar tre fjärdedelar (74%) att den är en mycket social eller social aktivitet. Endast 6% att det inte är en särskilt social aktivitet. Var femte bibliotekarie anger dock att det varken är en social eller osocial aktivitet (19%). När vi analyserar svaren så inser vi att denna svarsmöjlighet är en problematisk formulering. Det kan vara så att de som svarat tolkat det som den enda svarsmöjligheten där läsning kan vara både en social och osocial aktivitet i olika situationer. Detta framgår som troligt då ingen anser att läsning alltid eller helt är en osocial aktivitet.

Vad menas med att läsning kan vara en social aktivitet? En tanke är att om man läser något man antingen verkligen tyckte om eller verkligen ogillade så är det troligt att man kommer att vilja dela med sig av sin upplevelse om man känner att man har möjlighet. Uppenbarar sig tillfället även utan särskilt stor ansträngning så behöver inte ens känslorna vara så starka. Detsamma gäller om en bok tar upp en fråga, en relation eller ett livsöde som man tycker är inspirerande eller intressant för att den väcker frågor på gott och ont. På denna vardagliga nivå leder skönlitteratur till samtal. Den leder också till samtal bland genreetresserade, de som gillar en viss författare och bokintresserade mera allmänt. Ibland kallar sig dessa läsare för fans, ibland inte. Etiketten är inte alltid viktig. Dessa samtal kan äga rum privat eller på organiserade träffar på bokhandlar, bibliotek och kurser. Det finns professionella och amatörer som agerar recensenter och en livlig värld online för denna typ av aktivitet där man som läsare kan engagera sig hur mycket eller hur litet man vill. En betydelsefull sådan sajt där man kan se vad andra läst och dela med sig av sina egna läslistor och recensioner och utmana varandra att läsa vissa böcker eller genrer är Goodreads.com. Där förekommer böcker på olika språk och recensionerna går att hitta online både via Goodreads och via bokhandlar, till exempel Amazon. Träffar bland entusiaster och de som arbetar mer professionellt med böcker kan äga rum fysiskt eller virtuellt i mail, chattar, bloggar, hemsidor och på andra bok- och författarsajter. Kan biblioteken ha ungdomsrecensenter? Kan dessa sättas upp både på fysiska och virtuella anslagstavlor? Kan de bli en del av det material som skolbibliotekarier och ungdomsläsombud får med sig ut till skolorna?

Mediakonvergensen där olika medier används tillsammans, text och bild, i både stilla och rörligt format, med eller utan ljud, har också inneburit att skönlitteraturen blivit än mer social. Romaner blir film, tv-serier, dataspel, brädspel, kortspel, rollspel, och frågespel. I just brädspel så förekommer numera allt oftare digital interaktivitet, det vill säga appar som anpassar spelet så att vad som kommer att hända beror på de val spelaren gjort. Mediakonvergensen har också inneburit genrekonvergensen.

Recensioner och uttolkningar kan vara svåra att skilja åt. Uttolkning kan också övergå i nya berättelser, så kallad fan fiction, och fan art där karaktärerna sätts in i nya sammanhang. Här florerar en enorm kreativitet. Dessa aktiviteter domineras också av unga och erbjuder därför en ingång till läsfrämjande och litteraturfrämjande för biblioteken i arbetet med denna prioriterade grupp.

Läsare organiserar sig i olika former på nätet men går också ofta i verkligheten på olika mässor och konferenser – och dessa är inte för bara till för fackintresserade eller litteraturvetare. Bokmässan i Göteborg är den mest kända men inte den enda i Sverige. Det organiseras stora internationella event för dem som gillar till exempel romantik, sci fi och fantasy eller mera specifika författare eller deras virtuella världar. Bland dessa återfinns till exempel C.S. Lewis och Jane Austen, eller J.R.R. Tolkiens trilogi *Härskarringen* och George R.R. Martins *Game of Thrones* och naturligtvis Sherlock Holmes. Här finns ett annat dynamiskt fenomen som kan utnyttjas för lässtimulans: även om Holmes skapades först av Anthony Conan Doyle men numera har han liksom Shakespeares – och Austens karaktärer – så många andra uttolkare att det knappast går att bara hänvisa till en upphovsperson. De nya varianterna har stora skaror entusiastiska följare som även de engagerar sig i rollspel och det finns en livlig diskussion mellan de olika anhängarna om vilken version som är bäst. Det finns dock något av ett vakuum i Sverige i den meningen att det organiseras få sådana evenemang vilket gör att man oftast måste resa utomlands för att delta. Det som bör vara av intresse för biblioteken är att unga är överrepresenterade bland deltagarna på de flesta av dessa evenemang som är riktade särskilt mot entusiaster.

Att romaner blir till film är inte något nytt eller ovanligt men många karaktärer har också funnit sin väg in i mer eller mindre avancerade rollspel där kostymering ingår och där cosplay är på stark frammarsch även i Sverige. SM hölls vid Linköpings universitet. Cosplay har sitt ursprung i Japan och är en form av maskerad men även performance art. De figurer man klär ut sig till är ofta hämtade från genrer som manga eller anime. Träffarna utmärks av engagemang och kunnande inom genren men även av att man diskuterar tolkningar och nyheter. Cosplay har sin motsvarighet bland entusiaster som gillar olika filmer och TV-serier där det blivit vanligt med rollspel, till exempel Star Trek, Star Wars, Tolkiens *Härskarringen* och Lovecrafts skräckvärld. Man klär ut sig, lär sig språken och sånger och träffas på olika event och festivaler för att dela med sig och utmana varandra. Dessa evenemang kännetecknas av kreativitet över köns- och etniska gränser. De kräver förberedelser och läsning för att man ska kunna delta. De är inkluderande till sin natur och cosplay drar särskilt till sig en yngre publik. I detta sammanhang kan det finnas en möjlighet för biblioteken att samarbeta med Geek Pride festivaler som riktar sig främst till unga och numera ofta drar till sig cosplayentusiaster.

Läsförmågor och demokrati- och integrationsmål

I ett tidigare avsnitt om bibliotekariers uppfattning om sina styrkor valde vi att kalla en kategori för 'pedagogen' och hänvisade till att detta synsätt på yrket speglas i de svar som understryker

förmågan att bland annat "diskutera litteratur", "lämna utrymme åt erfarenheter och åsikter", och "läsa och diskutera". Detta stärks ytterligare av att nio av tio bibliotekarier (90%) anser att de har en fostrande uppgift och att den är mycket viktig respektive viktig när det gäller att bredda läsarens perspektiv och förståelse för andras upplevelser i riktning mot den goda medborgaren. Det verkar dock saknas en tankekorrelation mellan denna uppgift att agera för att bredda perspektiv och förståelse och för hur man ser på den roll en samtalsledare har. Där är det omvänt, bara en av tio anser att det är viktigt att den som leder samtalet är kunnig.

För att ringa in tankar kring kunskap i förhållande till att leda samtal, ställde vi bland annat denna fråga:

Om du anser att fostran till god medborgare definieras som att bredda läsarens perspektiv och förståelse för andras upplevelser, hur viktig anser du då att denna fostran är i din uppgift?

Nu beror det förstås på vad man lägger i ordet 'kunnig' för samtidigt så framkommer det att det är viktigt att samtala om hur karaktärerna känner och tänker (41%) och hur berättelsen fungerar socialt (31%). Siffrorna kan tyckas låga men här tycks det dock som om tekniken kan ha spelat oss ett spratt och gjort så att man endast haft möjlighet att kryssa för ett alternativ och då kanske man inte ska vara för snabb att tro att samtalsledaren anses oviktig i sammanhanget. Det kan istället ses som att man prioriterar vad man samtalar om. Ett annat ganska oväntat problem eller perspektiv på boksamtal uppstår då: att man samtalar om samma text tycks inte upplevas som nödvändigt! Rangordningen av de fem svarsalternativen där den första är mest önskvärd är:

1. Reflektion om berättelsen och hur karaktärerna tänker och känner
2. Samtal med andra om hur berättelsen fungerar socialt
3. Läsning av samma text med andra
4. Samtal med en kunnig samtalsledare
5. Kunskap om hur berättelser fungerar allmänt

På frågan huruvida bibliotekariernas målsättning under litteratursamtalen är att öka förståelsen för hur texten fungerar i relation till olika kulturella fenomen svarar två tredjedelar nej (62%). Detta är problematiskt eftersom en av de stora samhällsutmaningarna idag i Sverige är kulturkrockar.

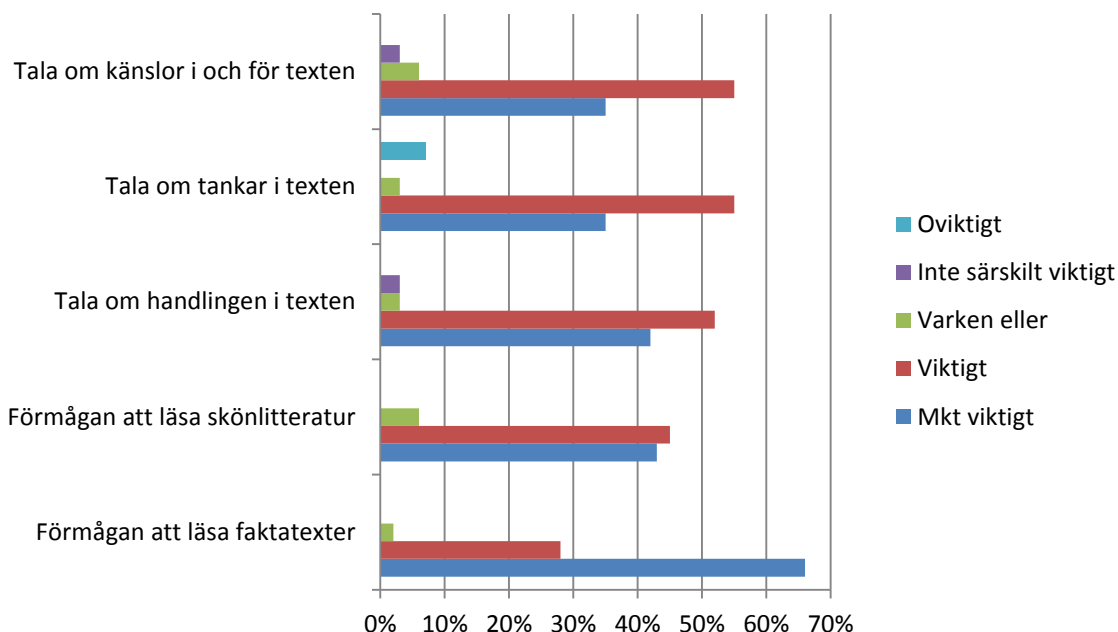
En annan fråga fokuserar på demokrati och integration. Den lyder:

I målet att arbeta med prioriterade grupper och läsfrämjande finns inbakat tankar om demokrati och integration. Hur viktiga anser du att följande läsförmågor är för demokrati och integration i Sverige?

Svarsfördelningen visas i figur 10. Egentligen så är det två frågor. Dels ville vi se hur bibliotekarier tänker kring vilken typ av läsning som bäst befrämjar möjligheterna för individen att bli en del av det svenska samhället och förstå hur en demokrati fungerar, och dels hur pass viktiga de anser att olika slags samtal är.

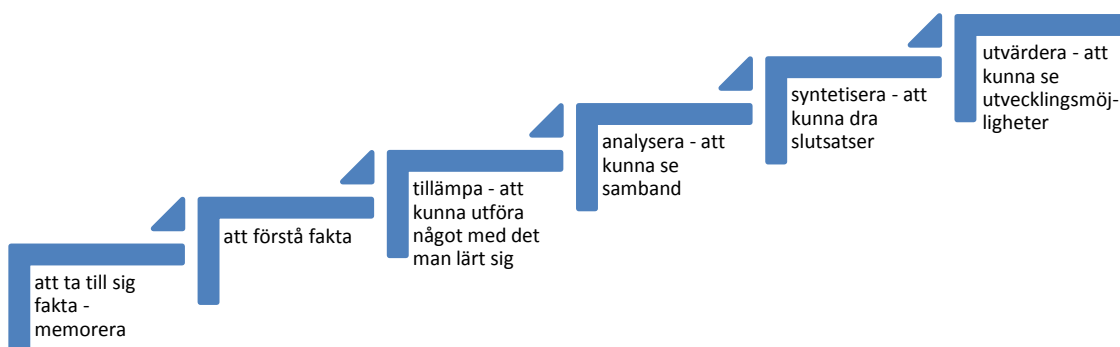
Tittar man på det bibliotekarier upplever som mest viktigt så är det "Förmågan att läsa och ta till sig faktatexter". Man ser en klar skillnad mellan detta svar (som är markerat i blått) gentemot "Förmågan att läsa och ta till sig skönlitteratur". Detta kan tyckas underblåsa en kvalitetsskillnad mellan det skönlitterära och det icke-skönlitterära för samhällsmedborgaren. Men

tittar man på grad två, det vill säga det man anser är viktigt (som anges i rödbrunt) så ligger den sammantagna inställningen till betydelsen av att kunna läsa och ta till sig skönlitteratur och faktalitteratur väldigt nära varandra (94 respektive 97%).

Figur 10. Vilka läsförmågor är viktiga för statens demokrati- och integrationsmål?

När det gäller vad man samtalar om så finns det två teoretiska utvecklingsmodeller bakom frågan. Den ena gäller faktatexter. Bloom utvecklade en taxonomi för inläring där förståelse i bemärkelsen att kunna ta till sig fakta är den lägsta nivån och att kunna se samband (det som krävs för att förstå handlingar) är en högre nivå, och där syntes och värdering är de högsta nivåerna eftersom de tillåter en att dra slutsatser och generera ny kunskap. Syntes och värdering är en del i att tala om tankar och känslor i förhållande till läsningen och i texten. Bägge kräver både reflektion och bearbetning för att man ska kunna förklara vad någon känner och tänker och varför och vilka konsekvenser det får och om man tycker det är rimligt. Figur 11a visar en förenkling av Blooms modell men vi har valt att se den som en process eftersom högre nivåer kräver att man har förmågan till de lägre. De olika nivåerna bygger på varandra.

Figur 11a. Blooms inläringstaxonomi – användbar särskilt för läsförståelse av faktatexter.

Eftersom skönlitteratur har ett annat språk än faktatexter så krävs det att man tittar lite närmare på vilka förmågor man måste besitta för att ta till sig skönlitterär text. Man måste knäcka koden, inte för att kunna njuta av texten men för att kunna samtala om texten på ett djupare plan där

man inte bara diskuterar berättelsen utan upplevelsen av att läsa den som den är skriven. Detta kan låta svårare än det är, och gäller delvis alla eftersom berättelser bygger på samma sociala koder som vi använder när vi umgås. Utan dessa koder skulle vi inte förstå gesterna och mimiken och metaforerna i berättelsen. Man måste bli varse det som man ofta tar för givet och förstår utan att sätta ord på det. För vana läsare, vilket alla bibliotekarier är (de läser ofta och mycket enligt alla undersökningar) är det mer en fråga om varseblivning snarare än ny kunskap. Orden för vad det är i texten som väcker olika tolkningar behövs först när man ska samtala om det med någon som kanske ser och förstår det på ett annat sätt.

Grundläggande i berättelser är att man måste kunna förstå det som uttalas explicit och tydligt och det som är underförstått och ligger mellan raderna, det vill säga i den icke-verbala kommunikationen och i symbol- och bildspråket. Tittar man på figur 11b så ser man några av de färdigheter som krävs vid läsning av skönlitteratur. Ordkunskap är inte bara att veta hur ett ord definieras i ordboken utan vilka associationer ordet väcker i olika kulturella och sociala sammanhang. Metaforer är det vanligaste sättet att kommunicera intensiva och komplicerade känslor men används även för att uttrycka det karaktärer inte riktigt inser själva och för att förmedla känslan istället för att bara beskriva den. Förmågorna blir progressivt svårare ju längre ner i diagrammet man kommer eftersom de sista kräver kulturell bildning och erfarenhet. De flesta är dessutom plats- och tidskänsliga. Vissa förekommer även i faktatexter men ofta finns där även en förklarande text som saknas i berättelser. Dessutom så tenderar berättelser att förnya metaforer, sätta in symboler i nya sammanhang och använda ikoner på ironiska sätt. Detta kräver att man både förstår den ursprungliga betydelsen och kan tolka användningen i den nya berättande kontexten.

Figur 11b. Förmågor som krävs för att förstå skönlitterär text.

Vi har inte tagit med frågor kring allt detta i enkäten men att kommunicera om just tankar och känslor i texten är att diskutera det som sällan uttryckts så klart och enkelt som "Mårten är arg". Även om det händer särskilt i lättlästa böcker. Att förstå tankar och känslor kräver att man tittar på icke-verbala signaler och förstår associationer. Det krävs att man gör antaganden när man läser berättelser och fyller i luckor när berättaren inte skriver en på näsan. Man måste använda den sociala kunskap man själv besitter och dra sina egna slutsatser. Att tala om känslor och tankar

kräver dessutom att man skapar sig en föreställning som ofta går något utöver texten och det är därför det kan bli diskussioner om tolkningar. Ofta är det dessa antaganden som gör samtal intressanta och personliga. Detta bäddar för ett mycket givande samtal om man kan släppa tanken om vad som är rätt tolkning när man har läsare med olika erfarenheter och olika värderingar. Samtalet kan istället bli en möjlighet att förstå varandra. Detta är en stor vinst och vi menar en stor anledning att fortsätta med bokcirklar för vuxna men också för att öka deltagarnas tolkningsförmåga och varseblivning om sina empatiska reaktioner.

Svarsalternativen i enkäten hade längre formuleringar än de som tagits med av utrymmesskäl i figur 10. Här är de fullständiga alternativen vad gäller samtalstyper:

- Förmågan att kommunicera om det man läst (känslor i texten och under läsningen)
- Förmågan att kommunicera om människornas tankar och idéer i texten
- Förmågan att kommunicera om det man läst (handlingen)

Det är kanske inte så anmärkningsvärt i svaren att förmågan att läsa och ta till sig skönlitteratur tycks mer eller mindre likställas med förmågan att kommunicera om handlingen i texten. Men vikten av att tala om känslor och att tala om tankar upplevs nästan på samma sätt. Den enda skillnaden är att tankar i texten ibland tycks upplevas som oviktiga (6%). Forskningsmässigt är förmågan att kommunicera sina egna tankar och känslor och förstå andras tankar och känslor en viktig del i den sociala kompetensen. Där finns det också nivåer. Att kunna förklara vad man själv känner och tänker är en sak, men att kunna se varför är en högre kognitiv färdighet. Det kallas metakognition. *Meta* är ett grekiskt ord som betyder *över eller ovanifrån*; bildligt kan man tänka sig det som förmågan att ha ett utifrån eller helikopterperspektiv på sig själv och andra. Man har förmågan att se sammanhang och samband för att därigenom kunna dra slutsatser. Man har även förmågan att se vad det är i texten som framkallat den reaktion man haft och den tolkning man gjort. När man diskuterar tankar och känslor i och för texten så har man möjlighet att lyfta fram de olika förmågor som krävs vid läsning av skönlitteratur och därmed höja den metakognitiva nivån på samtalet. Det är just denna nivå som fördjupar förståelse för olikheter.

Vad talar man om när man talar om skönlitteratur?

Folkbibliotekarier för naturligtvis samtal om litteratur på många sätt - alltifrån det korta samtalet över lånedisken till den mer organiserade bokcirkeln och olika typer av "bokpuffar". Bokpuffar är ett uttryck som användes av ett par av bibliotekarierna i djupintervjuerna. Det är korta bokprat för att stimulera till läsning. I denna diskussion om litteratursamtalens innehåll och dynamik är det dock de längre och mer planerade samtalen vi avser. Vi betraktar dem som former av en social praktik i den meningen att de äger rum med ett visst antal deltagare som möts på en bestämd plats under vissa omständigheter. En av dessa omständigheter är att bibliotekarien har en mer eller mindre tydlig uppgift under samtalet då det sker som ett led i hans eller hennes yrkesgärning. Som vi har sett betonar de olika styrdokumenterna bibliotekariens skilda roller som förmedlare, vägledare och inspirerande samtalspartner (Bibliotekslagen, SFS, 2013:801), samtidigt som man inom biblioteksvetenskaplig forskning har kunnat visa att den stöttande interaktionen med besökarna har kommit att bli allt viktigare i bibliotekariernas litteraturförmedlande verksamhet (Grøn 2010; Säätelä 2013; Frid 2016).

Den här mer pedagogiska uppgiften blir extra tydlig i de planerade litteratursamtalen, vilket är en samtalsform som blivit allt mer intressant också för den litteraturdidaktiska forskningen (Bergman & Bringéus 2010; Eriksson Barajas 2012). Som Gunilla Molloys studier har visat kan skolans samtal

om skönlitteratur ibland bottna i ett ganska oreflekterat känslöengagemang hos eleverna men att läraren med hjälp av olika väl genomtänkta frågor kan leda samtalet in på mer värderande och etiska resonemang och därmed bidra till att läsningen och samtalet blir en social aktivitet som också stärker elevernas kognitiva förmåga (Molloy 2007). Vid flera tillfällen har Molloy också lyft fram begreppet "deliberativa frågor" för att beskriva den dynamik i det styrda litteratursamtalet som kan hjälpa de olika deltagarna att tillsammans frilägga den etiska eller existentiella konflikt som fiktionsberättelser ofta kretsar kring (Molloy 2007). Det man kan fundera över är om kompetensutvecklingsinsatser för bibliotekarier kan/bör innehålla workshops eller seminarier om de typer av frågeställningar som kan leda samtal mot större självreflektion och perspektivförskjutning.

Tengberg och de olika läsarterna

Att medvetet arbeta med frågeställningar är viktigt för att stödja inkludering och ömsesidig förståelse i ett demokratiskt samhälle. Som Molloy har visat är det dock inte självklart att deltagarna i ett litteratursamtal ger sig in i en djupare diskussion om de värderingar som romanfigurer ger uttryck för, de etiska val de gör eller vilken eventuell bedömning av det skedda som berättaren förmedlar. Detta är trots allt bara en av flera möjliga vändningar som en diskussion i samband med läsning av skönlitteratur kan ta. Därför har Tengbergs forskning om de olika läsarter som kan anläggas under ett och samma textsamtal hjälpt oss att bättre förstå komplexiteten i denna diskursiva praktik (Tengberg 2011). Han har i ett omfattande empiriskt material baserat på skolelevs olika litteratursamtal kunnat urskilja sex olika typer av läsarter som förekommer mer eller mindre medvetet:

1. den **handlingsorienterade** som lägger tonvikt på den fortskridande handlingen
2. den **betydelseorienterade** där berättelsens tematik och vad den vill säga lyfts fram
3. den **värderingsorienterade** med fokus på etiska bedömningar av romanfigurernas handlande
4. den **subjektorienterade** där läsaren gör kopplingar mellan berättelsens handling och människokarakterer och det egna livet
5. den **intentionorienterade** där man tittar på vad författaren kan ha avsett med texten
6. den **metakognitiva** där man varseblir sin egen reaktion på texten

Den metakognitiva läsarten är kanske den mest krävande eftersom den förutsätter att man under ett samtal inte bara delger varandra sin känslomässiga eller tankemässiga respons utan också ser efter vad det var i texten som väckte den responsen (Tengberg 2011). Dessa läsarter ska naturligtvis inte uppfattas som helt fristående från varandra, utan snarare är det så att ett litteratursamtal kan ha olika fokus och att man lyfter fram olika aspekter under diskussionens gång. Inte heller antyder modellen någon form av progression i den meningen att den betydelseorienterade läsarten skulle vara en bättre läsart än den handlingsorienterade. Samtliga dessa läsarter kan betraktas som läsarens försök att urskilja något för honom eller henne väsentligt i texten och att sätta ord på det.

För den enskilda läsaren är det naturligtvis berikande att reflektera över de olika romanfigurerna i en berättelse, men att dela tolkningar och sträva efter att förstå varandra under ett litteratursamtal erbjuder även en möjlighet att gå in i en fördjupad gemenskap och känna delaktighet. Var och en av dessa läsarter kan rymma både emotionella och kognitiva aspekter, vilket har varit intressant för oss ur såväl ett praktiskt som ett teoretiskt perspektiv. De tankar och känslor som skildras i skönlitteraturen kan ju bli föremål för samtal med andra läsare och därmed

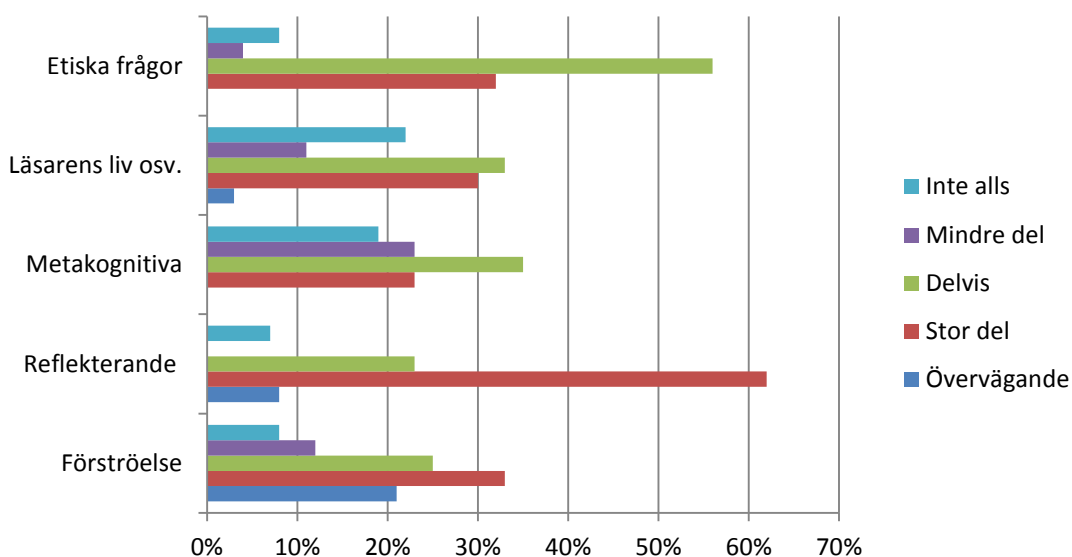
väcka nya tankar och känslor. Den här dynamiken mellan känslor och tankar i texten och de som väcks i läsaren är en väsentlig del i läsoplevelsen och bör få mer medvetet utrymme i samtal om skönlitteratur. Vi vill sätta den i samband med bibliotekens demokratiska uppdrag. En handlingsorienterad läsart kan till exempel öppna för ett samtal om vad som är spännande, sorgligt eller roligt i handlingen, men också för en diskussion om varför handlingen i berättelsen ger just ett sådant intryck på läsaren. Den emotionella responsen analyseras därmed kognitivt, och det är en dynamik som vi tror att egentligen varje läsart kan ge upphov till. Den betydelseorienterade läsarten kan till exempel stegra nyfikenheten på vad berättelsen har för allmänmänniskt budskap, vilket är en fråga som förenar emotionell och kognitiv respons. Också den värderingsorienterade läsarten kan utmärkas av samma dynamik eftersom den skam, irritation eller den tillfredsställelse till exempel som den enskilda läsaren kan känna inför en romanfigur handlande kan diskuteras utifrån frågan om hur de olika romanfigurerna framställs för läsaren. Den subjektorienterade läsarten med dess koppling mellan berättelsen och läsarens eget liv i form av till exempel medlidande eller vrede kan även den diskuteras under liknande intersubjektiva premisser. Också den intentionsorienterade läsarten med frågan om vad författaren ville säga med berättelsen kan sägas utgå från läsarens nyfikenhet om relationen mellan texten och dess samhälleliga kontext, vilket även det förenar en emotionell och en kognitiv respons. I den mån samtalsdeltagarna reflekterar över denna dynamik i sin respons med varandra anlägger de slutligen också en metakognitiv läsart, hävdar Tengberg, vilket alltså är den läsart han vill se som tydligast förknippad med ett lika kritiskt som känslomässigt engagemang i texten (Tengberg 2011).

Den här teorin, som beskriver hur olika läsarter kan aktualiseras under ett litteratursamtal, har flera fördelar som vi ser det. För det första är den i hög grad inkluderande. Vår erfarenhet säger oss att varje samtalsdeltagare spontant anlägger olika läsarter under samtalet eller i alla fall är villig att göra det efter lite uppmuntran. Samtalsledarens kunskap om de möjliga läsarterna är viktig när det handlar om att ge deltagarna möjlighet att dröja kvar vid vissa läsarter för att fördjupa dem ytterligare eller hjälpa dem att röra sig mellan vissa läsarter under samtalet. Litteratursamtalet är en social praktik som bygger på vissa samtalstekniker, vilket de olika deltagarna ofta har lärt sig intuitivt av erfarenhet. Explicit kunskap om de olika läsarterna kan därför betraktas som en genväg till fördjupade och breddade samtal. En annan fördel med en större medvetenhet kring läsarterna hos samtalsledaren är att man då kan utgå från det dynamiska och processuella i ett deltagaraktivt litteratursamtal, inte minst genom att betona det emotionella och kognitiva engagemanget i lika hög grad. En sista fördel som vi vill lyfta fram här är att den här teorin för en beskrivning av olika läsarter är lika användbar oavsett om det gäller genrelitteratur eller smalare litteratur.

En kunnig samtalsledare kan genom att medvetet föra in eller fördjupa olika läsarter som spontant kommer upp i samtalet erbjuda ett större utrymme för tolkningsmöten eftersom den subjektivt upplevda känslan under läsningen kan leda till en kritisk och intersubjektiv reflektion tillsammans med de andra samtalsdeltagarna. Under våra samtal på professionsutbildningarna arbetar vi ofta med patografier (sjukdomshistorier), men även med kärleksromaner, skräckromaner och kriminalromaner. Gemensamt för alla de här genrerna är att de ofta mycket tydligt bjuder in till en identifikation, ett ställningstagande och en emotionell respons av något slag. Dessa berättelser väcker ofta starka känslor på olika sätt och detta möjliggör en fördjupad diskussion särskilt vad gäller det metakognitiva perspektivet.

Många läsarter, men alla inte lika vanliga

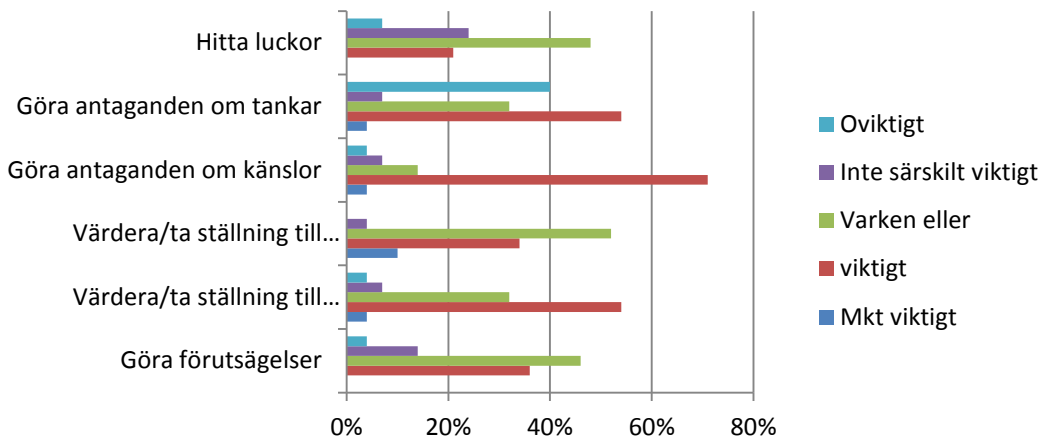
Hur svarade då bibliotekarierna i vår undersökning på frågan om hur vanligt det är att några av de läsarter som Tengberg beskriver anläggs i deras samtal? Svaren i enkäten visar att alla de efterfrågade läsarterna förekommer men inte lika frekvent (figur 12). De metakognitiva läsarterna anses till exempel vara relativt vanliga, och detta gäller även de subjektorienterade läsarterna som rör läsarens eget liv. Man kan därför anta att det inte är ovanligt att samtalen dröjer vid berättartekniska frågor som till exempel riktar in sig på hur romanfigurerna framställs eller på vilket sätt en spänning i handlingen skapas av berättaren. Det är heller inte ovanligt att läsarna får möjlighet att koppla sina personliga berättelser till det lästa. Därför är det förvånande att en dryg femtedel av bibliotekarierna uppger att just dessa läsarter inte alls kännetecknar de samtal som de leder. Vi kan inte yttra oss om bakgrunden till de här siffrorna, men uppenbarligen finns det läsarter som aldrig eller sällan lyfts in i vissa bibliotekariers litteratursamtal, även om de kanske skulle önska det. Vidare uppger bibliotekarierna också att samtalen i hög grad handlar om former av reflektion eller av förströelse, vilket gör att vi uppfattar det som mycket vanligt att de handlingsorienterade och i viss mån även de betydelseorienterade läsarterna anläggs under samtalen om skönlitteratur. Också de värderingsorienterade läsarterna är mycket vanligt förekommande, vilket öppnar för diskussioner om de olika romanfigurernas handlande. Det tycks alltså vara vanligt att samtalsdeltagarna försöker att komma överens om vad bokens handling och tematik går ut på, vilka romanfigurer det är som befolkar den framställda världen där och hur deltagarna ställer sig till dem. Det kan i så fall förklaras av att man först måste komma överens om vad det är för en berättelse man har läst innan diskussionen kan gå vidare.

Figur 12. Vilka läsarter kännetecknar samtal om skönlitteratur på biblioteken?

Av siffrorna i figur 12 framgår att olika etiska frågor är mycket vanliga under samtalen. Som företrädarna för den kognitiva litteraturteorin hävdar finns det en parallell mellan sättet att betrakta och värdera egna och andra människors handlingar på och det sätt på vilket vi diskuterar motiven bakom romanfigurernas handlingar (Zunshine 2006). Det krävs lika mycket förståelse och medkänsla i båda fallen, kan man tycka. Därför är det så intressant att många bibliotekarier på frågan om vad som är viktigt att lyfta upp under ett samtal om skönlitteratur (fig. 13) kraftigt understryker just betydelsen av att man får göra antaganden om känslor och tankar hos romanfigurerna och att det finns plats för olika ställningstaganden i relation till romanfigurerna under samtalet. Däremot uppfattas inte sådana aktiviteter som att hitta luckor i berättelsen eller

göra förutsägelser om det fortsatta handlingsförloppet som lika viktiga, vilket alltsammans är sådant som man dröjer vid under handlingsorienterade läsarter. Även om de *faktiska* samtalen ofta tycks dröja vid olika handlingsorienterade läsarter anser alltså inte bibliotekarierna själva att just de samtalsämnen är viktigast.

Figur 13. Hur pass viktigt anser bibliotekarier att olika samtalsämnen är?

De siffror som visas i figur 12 och 13 ovan vill vi sätta i relation till andra uppgifter i bibliotekariernas enkätsvar som på olika sätt har med diskussionerna om romanfigurerna att göra. Över en femtedel av de bibliotekarier som svarade på enkäten ansåg till exempel inte att de var bekväma med att föra samtal om positioneringen av romanfigurer i förhållande till en viss tematik. Dessutom ansåg nära hälften av dem att det varken var viktigt eller oviktigt att kunna värdera och ta ställning till en viss tematik i romanen. Läger man till det faktum att mer än en tredjedel av bibliotekarierna anser det vara oviktigt att göra antaganden om romanfigurernas tankar (fig. 13) gör det att vi ställer oss frågan om de betydelseorienterade och värderingsorienterade läsarterna som anläggs under samtalen kanske främst dröjer vid den enskilda romanfigurens betydelse för berättelsens handling. Det tycks alltså inte så ofta handla om att föra mer värderande samtal om hur romanfiguren relaterar till sina medmänniskor och till det omgivande samhället, det vill säga om temat i berättelsen. Sådana diskussioner förutsätter snarare att man lämnar den handlingsorienterade läsarten för att mer gå in i den betydelseorienterade, värderingsorienterade och kanske också intentionsorienterade läsarten. Under sådana diskussioner ställs också frågor om vad romanen har för budskap, hur man uppfattar och ställer sig till de olika romanfigurernas handlingar och vad författarens eventuella intention med boken kan ha varit – alltsammans frågor som styr samtalet bort från den grundläggande romanintrigen till mer etiska och kanske också samhällskritiska frågeställningar. Här har företrädarna för den kognitiva litteraturteorin visat hur viktigt det är att man under litteratursamtal dröjer vid berättarens attityd till romanfigurerna och vid de olika romanfigurernas föreställningar om varandra för att kunna gå in på diskussioner om romanens tematik och kritiska potential (Zunshine 2014). Problemet är naturligtvis att det är mycket mer komplext för samtalsdeltagarna att hålla reda på de här olika nivåerna i berättelsen och den information som ges där än vad det är att rekonstruera en grundläggande handlingslinje i romanen. För otränade läsare kan lärarens eller bibliotekariens hjälp vara ovärderlig i det här sammanhanget (Nikolajeva 2014), och det är ett professionellt ansvar som vi vill understryka när det handlar om bibliotekariens uppgift att som samtalsledare stimulera läsarna att upptäcka och prova på nya läsarter. Därför är det förvånande att bibliotekarierna på flera ställen i enkäten visar att de inte tillmäter den kunniga samtalsledaren någon större roll i den sociala och kognitiva

dynamiken i litteratursamtalet, utan i stället väljer att lyfta fram betydelsen av andra faktorer. Vi vill emellertid peka på ett pedagogiskt uppdrag här för den bibliotekarie som vill bedriva en bildande och utbildande verksamhet genom sin litteraturförmedling. Litteratursamtal bör inte bara syfta till läsarnas deltagande i en social praktik utan också till en form av delaktighet som bygger på olika former av sociala, estetiska och etiska ställningstaganden i diskursiv form (Hansson 2010).

Moralfilosofen Martha Nussbaum är en förgrundsfigur i diskussionen om skönlitteraturen som en form av emotionell och kognitiv utmaning. Hon har länge kritiserat en tendens som hon tycker sig se i filosofins historia att man nedvärderar känslans betydelse för människors etiska val och därmed bortser från den konkreta upplevelsekontexten för deras beslut och det unika i varje form av värdering och etisk bedömning (Nussbaum 1990). Enligt Nussbaum utmärks skönlitteraturen som konstform av att den ofta beskriver den känslomässiga grunden för våra etiska val genom att den framställer och åskådliggör en slags "moral communication" mellan enskilda romanfigurer. Med det avser hon inte någon enkel kommunikation i den meningen att romanfigurerna yttrar och tar emot olika värderande påståenden. Inte heller rör det sig om en rent intellektuell aktivitet, hävdar Nussbaum. Snarare vill hon beskriva det hela som att läsaren både uppfattar och uppskattar samtal mellan romanfigurerna som utmärks av en strävan efter en ömsesidig tankemässig förståelse och känslöengagemang (Nussbaum 1990).

Att läsaren ges möjlighet att avlyssna men också värdera fiktiva personers kommunikation ur ett såväl emotionellt som kognitivt perspektiv gör läsning av skönlitteratur till en kognitiv aktivitet som också tränar upp läsarens sociala förmåga, hävdar Nussbaum. Vi läsare får alltså en möjlighet att bli bättre på att förstå verkliga människor i vår omvärld. För henne framstår romanen därmed som en kulturell konstruktion som konstituerar sina läsare som sociala varelser, och hennes starka intresse för vad språkets form, textens struktur och författarens val av synvinkel gör med läsaren kan förklara varför hon i sin diskussion ibland använder sig av ordet "claim" i förhållande till relationen mellan texten och läsaren: den skönlitterära texten utmanar och uppmanar läsaren till olika känslomässiga reaktioner och kognitiva ställningstaganden (Nussbaum 1990). De exempel som Nussbaum ger på denna relation visar att hon främst föreställer sig ett slags tyst samtal mellan texten och läsaren, men ur ett litteraturdidaktiskt perspektiv är det naturligtvis av stort värde om olika läsare ges tillfälle att verbalisera sina intryck och sina värderingar. Vi föreställer oss att sådana samtal stärker deltagarnas förmåga till kritiskt tänkande: i förhållande till romanfigurerna, till de andra samtalsdeltagarna men också till egna ställningstaganden. De siffror som pekar på att en femtedel av bibliotekarierna inte anser att metakognitiva läsararter kännetecknar litteratursamtalen (fig. 12) eller att över en tredjedel av dem inte betraktar det som viktigt att göra antaganden om romanfigurernas tankar (fig. 13) visar att den här typen av djupare samtal inte alltid förekommer, trots att bibliotekariernas samtal i övrigt domineras av olika former av reflektion.

När Nussbaum talar om texters anspråk ansluter hon sig till den amerikanske litteraturvetaren William C. Booth och hans resonemang om att skönlitteraturen i grunden är didaktisk, eftersom den vill få läsaren att gå in i ett etiskt och reflekterande förhållande till det lästa. Det handlar alltså om en form av dynamik som visar sig i läsarens förmåga att anamma den bild av världen som presenteras i berättelsen på samma gång som läsaren kan förhålla sig kritiskt till denna bild (Booth 1988). Allt detta kan naturligtvis ske under tyst läsning, men det intressanta för oss är att Booth vill beskriva denna dynamiska och kritiska process som en form av "coduktion". Med det begreppet menar han ett ömsesidigt utbyte av kritiska reflektioner om den lästa texten, ett utbyte som ger de olika samtalsdeltagarna en bättre grund för deras olika slutsatser och tolkningar under

läsningens gång. Liksom Nussbaum efter honom betonar Booth tidigt betydelsen av den litterära textens form och struktur i det här sammanhanget, eftersom läsarnas förståelse för romanfigurerna och inlevelsen i deras öden inte främst har att göra med vad de gör och säger utan beror på hur de framställs som unika individer för oss i texten (Booth 1988). "Coduktion" handlar bland annat alltså om att berätta för andra vad det var i texten som fick mig att känna och tänka som jag gjorde om en romanfigur, det vill säga att gå in i ett delat och metakognitivt tänkande. Den här typen av umgänge med skönlitteratur ligger naturligtvis nära de intentionsorienterade läsarna, och vi tror att bibliotekarierna lätt skulle kunna rikta något av det stora intresset för etiska frågor hos samtalsdeltagarna från handlingen och karaktärerna vidare mot textens uppfordrande tilltal för att på det sättet ytterligare fördjupa diskussionen (se figur 12).

Känslor och bildspråk

HETTAN, HETTAN. Den väcker Gretta strax efter gryningen, jagar upp henne ur sängen och nerför trappan. Den har tagit huset i besittning som en gäst som stannat för länge och inte längre är välkommen.

Detta är de första meningarna i Maggie O'Farrells underbara *Sommaren utan regn* (2013). Bilden om den påträngande gästen drar in läsaren i berättelsen. Vi har alla haft varit med om att vara tillsammans med någon någonstans och önskat att de skulle gå, ta farväl och låta oss göra någonting annat. Vi vill inte fokusera på dem mer. Vi kanske inte tillåter oss själva att tänka så, kanske intalar vi oss att vi bara har annat att göra (som måste göras nu). I O'Farrell's berättelse så är den oönskade gästen inte en människa utan torka. Bilden av någon som stannat för länge väcker dock kroppsminnen även hos läsaren som inte upplevt en sådan påträngande hetta.

Bildspråk förmedlar känslor på ett kraftfullt sätt. De tränger förbi våra rationella hjärnor och talar till våra sinnen och kroppsminnen. O'Farrell förstärker känslan genom att gästen *jagar* Gretta upp ur sängen och runt i huset. Läsaren förstår och känner obehaget av att bli jagad. Bildspråket hade kunnat vara av någon som *stjäl* uppmärksamhet, eller av någon som besitter en kraft som *drar* eller *suger* till sig det vi inte vill ge. Men författaren har valt jakten som metafor. Ingenstans kan Gretta fly från hettan. Denna tanke och känslan om en panikartad vilja till flykt visar sig viktig i berättelsen på två helt olika sätt. Den ena bokstavlig när fadern Robert försvinner. Han går för att köpa tidningen men kommer inte tillbaka. Den andra psykologisk. Har han flytt eller har det hänt något? Frågorna, tankarna jagar hans fru och döttrarna Monica, Aoife och Gretta. Alla förföljs av pappans försvinnande på olika sätt. Den tryckande hettan är den fysiska ramen för denna djupdykning i det förtvivalade känslolivet i en familj som inte kan gå vidare, inte komma undan pappans flykt. Berättelsen väcker empati för att situationen talar till våra primitiva rädslor för att bli lämnade, övergivna och kanske värst, ovissa om varför, men också för att de fysiska och psykiska påfrestningarna väcker känslomässig igenkänning – även om vi inte upplevt något precis likadant.

Bildspråk och empati är tätt förbundna kanske just för att våra starkaste minnen är känslominnen. Känslominnen är minnen som har en stark känsla förbundna med sig och som kan väckas till liv igen så att tidsgapet nästan försvinner och känslomässigt så är vi där igen, tillbaka när det händer. Många känslominnen bildas tidigt. Vi kanske inte ens minns situationen längre men känslan lever kvar och kan triggas. Det finns djupa psykologiska framställningar av detta men som Simone de Beauvoir uttryckte det så är skönlitteraturens fördel det dramatiserade konkreta och inte det teoretiskt abstrakta. Detta kan ske i ögonblicksbilder och andra korta sekvenser. Jonas Gardell

använder ofta ett bildspråk när han ska förmedla en känslöstämning och samtidigt ge djup insikt i en karaktär, i en personlighet:

Den andre skulle aldrig älska Reine tillbaka, så Reines kärlek mörknar snart till passion – en dov och olycklig besatthet.

- *Torka aldrig tårar utan handskar, del 2. Kärleken*

Kärlek är en abstrakt känsla men den upplevs i oss som något verkligt och påtagligt. Den är osynlig men ändå kan läsaren förstå vad det innebär att kärleken mörknar; att det inte är positivt utan att något i den förvrids. Effekten av läsarens intuitiva förståelse för vad berättaren återger om Reine förtätar relationen mellan berättelsen och läsaren. Det spelar ingen roll om man håller med Gardell om definitionen på passion i förhållande till kärlek, läsaren kan ändå förstå att här, i detta ögonblick ska inte passion tolkas positivt. Här visar passionen en hotfull sida och läsaren förstår den för att rädslan att aldrig få uppleva besvarad kärlek eller slukas upp av obesvarad är utbredd. Andra kanske har upplevt eller hört om hur det är möjligt att älska för mycket så att känslan blir destruktiv för en själv. Här skiljer sig upplevelsen åt för olika läsare. Vissa förstår och känner in känslan, andra förstår men känslan känns främmande. Båda två förhållningssätten är empatiska men den sistnämnda bygger på kognitiva band snarare än affektiva eller känslomässiga. Kognitiva band är inte lika starka men har en viktig plats när läsaren möter nya eller för honom/henne främmande situationer.

Och situationen i Gardells roman är nog främmande för de flesta läsare eftersom Reines kärlek väcks av en man. Gardell skriver så här om mötet mellan Reine och "en vänsterkille från Norrland" som slutar i sex:

Och medan de älskar brister alla Reines försvar, alla hans mödosamt uppbyggda fördämningar mot havet och kaoset som hotat hans liv, och kärleken väller in som ett väldigt vatten, som ett oordnat och förvirrande kaos.

Så är det när kärleken kommer till Reine.

Inte till den andre.

Reine låter bli att duscha på flera dagar för att behålla lukten av den andre på kroppen. Lukten av hans kön, hans hud, hans kroppsvätskor.

Den andre duschade det första han gjorde morgonen därpå.

Sex är inte ett ovanligt slut när två människor möts och attraktionen tänder till, men i det vanliga scenariot så förväntar sig de flesta en man och en kvinna – inklusive de flesta som är homosexuella. Detta gällde ännu mer förr än nu men är fortfarande inte helt ovanligt. Detta är särskilt fallet för de som är homosexuella men som ännu inte riktigt medvetet tagit in att de är gay. De förväntar sig att ha förhållanden med det motsatta könet och när kärleken kommer och inte ser ut som de tänkt kan det få oväntade konsekvenser. Gardells bildspråk är här talande. Det förmedlar en tydlig bild av romanfigurens egen brist på förståelse och inre motsägelser inför sin homosexualitet. Reine har mer eller mindre omedvetet byggt upp ett försvar mot att förstå att han är gay. Att förstå det innebär att hantera mycket omvälvande känslor, ett "hav" av känslor. Carl Jung använde sig av skönlitteratur för att förklara västvärldens vanliga symboler. Han förklarar att vatten är den vanligaste förekommande bilden för känslor då dess olika former kan översättas till olika förhållningssätt till känsloliv. För Reine handlar havets kaos om de känslor som han trängt undan vad gäller sin egen sexualitet. Vidare kan man dra slutsatsen att det skulle kunna tolkas som oviljan att hantera de fördomar han skulle möta i sin omgivning från nära och kära och den hotfulla känsla det skulle innebära att tänka sig att ta sig an utmaningen att navigera som gay i den ogästvänliga miljö som är 80-talets Sverige.

Vänsterkillens namn är oviktigt. Det väsentliga i mötet är Reines konfrontation med sig själv, med sin egen sexualitet och känslomässiga orientering till män. Därför kan kärleken inte vara besvarad i just det här fallet. Det är den obesvarade kärleken som erbjuder Gardell möjligheten att blotta en rädsla som gaypersoner förmodligen oftare än heterosexuella behöver hantera i kärlekslivet: rädslan att inte åter få uppleva den typ av omvälvande möte som det innebär att träffa någon man inte bara vill ha sex med utan känner sig känslomässigt dragen till. Möjligheten att inleda och vidmakthålla sexuella och känslomässiga relationer försvåras när omgivningen inte förväntar sig eller vill se två av samma kön tillsammans under parlåkande förhållanden. Det är i ljuset av detta som Reines vägran att duscha och tvätta av sig doften av den andre under flera dagar ska förstås. Gardell tar en risk här att läsaren blir äcklad men det är en nödvändig risk för den ger insikt i hur känslor och rädslor kan skapa handlingar som tycks obegripliga. Samtidigt blir bilden av den oduschade, sexdränkta, illaluktande Reine en konkret bild för den mörka besatthet han drabbas av på grund av denna rädsla som i sin tur är skapad av en ogästvänlig omgivning.

Som vi såg ovan i resultaten från enkäten anser något fler än tre av fyra bibliotekarierna (76%) att det är viktigt eller mycket viktigt att diskutera romanfigurernas känslor. Den vanliga förekomsten av bildspråk och icke-verbala signaler för att förmedla känslor gör det betydelsefullt och problematiskt att bildspråket anses mindre viktigt av en tredjedel av de svarande i enkäten (se figur 14 nedan). Här kan man tänka sig fortbildning för att synliggöra, förnya och fräscha upp den kunskap som finns om bildspråk och fördjupa den. Här är det möjligt att dra paralleller till andra professioner där skönlitteratur används som ett socialt redskap. I våra forskningssamarbeten med blivande sjuksköterskor och ämneslärare har den emotionella reaktionen på den lästa berättelsen med tiden kommit att bli en allt viktigare utgångspunkt i våra diskussioner. Vi har funnit att sådana reaktioner ofta fungerar som en bra ingång in i samtal som handlar om deltagarnas olika reflektioner, värderingar och ställningstaganden kring relationerna i romanerna de läser. Därför ställer vi ofta frågor som har att göra med såväl de empatiska som de sympatiska reaktionerna hos läsarna.

Två viktiga begrepp att ta med i en fortbildning är empati och sympati. Dessa begrepp ges en rad olika definitioner inom forskningen, och en möjlig ingång är att utgå från Alessandro Giovannellis modell för hur empati och sympati möjliggör ett känslöengagemang hos läsaren av fiktionsberättelser (Giovannelli 2009). I den modellen beskrivs empati som själva förmågan att uppfatta ett känsloläge hos en annan individ: empati har alltså ytterst med den emotionella varseblivningen som sådan att göra och är i sig inget känslotillstånd. Sympati däremot handlar om en mer kognitiv bedömning och värdering, enligt Giovannelli, eftersom den förutsätter att man som betraktare sätter sig in i den andres livssituation för att eventuellt ställa sig på hans eller hennes sida (Giovannelli 2009). När man väl gör detta, det vill säga uppfattar och uppskattar den andres handlingar och mål, då sympatiserar man också med honom eller henne. Det är också under det steget i processen som man i egenskap av att vara en empatisk och reflekterande betraktare också kommer att dela den andres emotioner, hävdar Giovannelli. Dessa emotioner kan i sin tur beskrivas som glädje över att den andre lyckats med sitt uppsåt, lättnad över att han eller hon undkommit en fara eller vrede över en mot honom eller henne begången oförrätt, och så vidare. Det viktiga är enligt Giovannelli att man i rekonstruktionen av den här empatiska processen hos betraktaren skiljer den empatiska varseblivningen från det kognitiva ställningstagandet och från den emotion som betraktaren slutligen tycker sig uppleva. Att empatiskt uppfatta den andres känslotillstånd och med uppskattande sympati ansluta sig till hans eller hennes mål leder inte nödvändigtvis till en känsla av medömkan; det kan lika gärna handla om äckel, vrede eller skam. Detta är synnerligen viktigt då många olika känslor väcks när man läser och det är för många en

stor del av nöjet i att läsa: att få följa med eller fara ut på en känslöresa. Annars upplevs boken som tråkig och oengagerande även om man inte kan förklara varför.

En stor litteraturdidaktisk fördel med att använda sig av Giovannellis modell är därför att en empatisk läsreaktion inte nödvändigtvis behöver betyda detsamma som att man faktiskt tycker synd om en romanfigur. Vi tror att litteratursamtal skulle kunna fördjupas om läsarna uppmanas till att lägga denna trots allt ganska vanliga föreställning om empati åt sidan, inte minst eftersom det tillåter de olika samtalsdeltagarna att problematisera sina egna och andras emotionella och kognitiva responser utan att lägga värderingar i dem. Det faktum att olika läsare kan reagera känslomässigt i olika hög grad inför en romanfigur betyder alltså inte att några är känsliga och andra är okänsliga, bara att de har gjort olika kognitiva bedömningar. Nussbaum hävdar vidare att öppenhet inför den egna reaktionen och inför den andres under samtalet leder till att upplevelsekontexten bakom läsarnas reaktioner och det unika i deras olika värderingar och etiska bedömningar lyfts fram tydligare. Detta är synnerligen viktigt för att den sociala praktik som boksamtal utgör ska ha en möjlighet att befrämja en demokratisk diskussion.

I det här sammanhanget är Suzanne Keens kommentar värdefull, när hon pekar på att en av litteraturens största förtjänster är att den befriar läsaren från den naturliga försiktighet mot andra människor och det relativa ointresse inför deras djupa känsloliv som är så nödvändig i vår vardag. Denna tanke kan tyckas provokativ, men vad hon tycks syfta på är den mer eller mindre medvetna ömsesidiga respekten för andras privata sfär som präglar det dagliga umgänget, och att de flesta varken hinner tänka eller tror sig ha rätten att tänka så mycket på andras känsloliv. Hon talar i det här sammanhanget om att skönlitteraturen kan befria läsarna från några av de "protective layers of cautious reasoning that may inhibit empathy in the real world" (Keen 2006),⁷ och det är en insikt vi också bär med oss från de litteratursamtal vi fört inom olika professionsutbildningar. Samtal om det vi läst och om våra reflektioner tillsammans med andra tränar inte bara vår förmåga att tänka utan att också att känna, vilket har fått en del forskare att tala om läsning av skönlitteratur som en inbjudan till att finkalibrera vår känslöförmåga (Hogan 2011). Detta är också en av förklaringarna till att just skönlitteratur används inom sjukvårdsutbildningarna för att träna blivande läkare och sjuksköterskor i att utveckla empatiska färdigheter. I vår forskning ligger tonvikten vid hur skönlitteraturen kan hjälpa oss att hantera våra egna och andras empatiska reaktioner. Insikten om hur vi fungerar och varför på ett känslomässigt plan blir allt viktigare i det laddade klimat som ofta präglar viktiga frågor i den offentliga debatten. Med tanke på hur mångkulturell besöksstatistiken är på biblioteken så finns här möjligheter för de enkla och kunnigt ledda boksamtalen att fylla en viktig social roll.

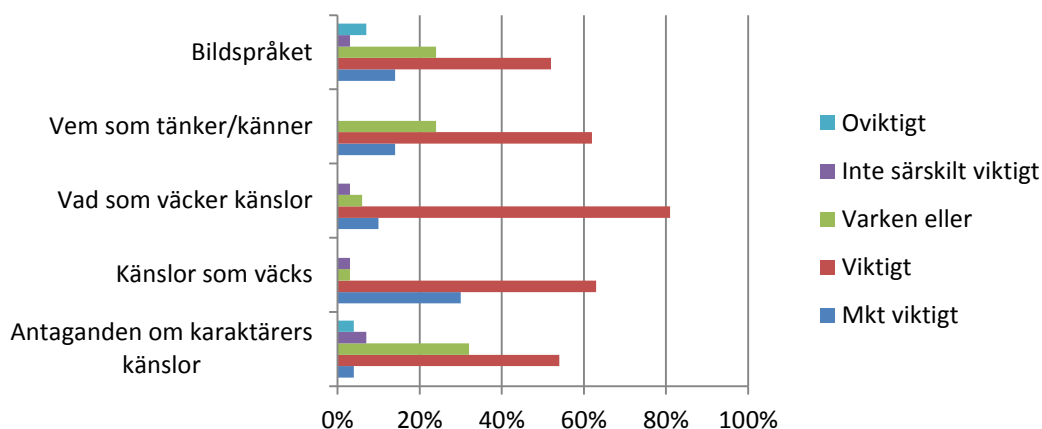
Många forskare är eniga om att den skönlitterära texten kan ha en didaktisk funktion i den meningen att den vill beröra läsaren i syfte att få honom eller henne att reflektera, värdera och ta ställning. Men varifrån kommer då de olika emotionella och kognitiva uppmaningar som läsarna tycker sig uppfatta i olika berättelser? Svaret på den frågan är inte lika entydigt, och olika forskare har kommit med olika förslag. Ett tongivande bidrag till diskussionen om bildspråkets betydelse för vår emotionella och kognitiva respons har David S. Miall och Don Kuiken presenterat i en rad empiriska studier som visar att olika läsare oberoende av förkunskaper och litterär bildning alla reagerar på vissa markerade drag i den skönlitterära texten (Miall & Kuiken 1999). Den här reaktionen på något främmande i texten bottenar ofta i en upplevelse hos läsarna av en viss rytm, en underlig ljudmässig kombination av ord eller just ett påfallande bildspråk, och Miall & Kuiken poängterar vad sådana upplevelser betyder för läsarens känslöengagemang. Vid sidan av så

⁷ Översättning: "de skyddande lager av försiktigt resonerande som hindrar empati i det verkliga livet."

kallade evaluerande känslor som har att göra med texten som helhet och mer estetiska känslor visar de även på andra typer av känslomässigt engagemang hos läsaren: värdering av en viss romanfigur, medkänsla, berättande känslor som har att göra med en viss sekvens i den fiktiva handlingen och slutligen det som de kallar självmodifierande känslor hos läsaren. Dessa olika former av känslöengagemang är inte åtskilda från varandra, utan de förekommer samtidigt under läsningen eftersom de här olika känsloreaktionerna alla är ett svar på distinkt olika strukturer och processer i texten (Miall & Kuiken 2002).

Självmodifiering innebär att läsaren reflekterar och omvärderar den egna känslan i läsningen och detta kan även gälla känslor som funnits innan läsningen påbörjades. Ett exempel på detta är hur lärarstudenter påverkas av att läsa Randa Abdel-Fattahs *Does My Head Look Big in This?*, som handlar om en tonårsflicka som beslutar sig för att börja bära slöja. Berättelsen betonar hennes hybriditet, det vill säga att hon är en vanlig tjej som också är muslim och att hennes familj är en vanlig modern australiensisk familj som också är muslimer. Hon tittar på Friends och tränar på gym och oroar sig för pojkar men hon funderar också kring sin tro på Gud och hennes relation till Honom. Litteratursamtalen före och efter att studenterna läst denna roman visar att de påverkas av framställningen och får en större öppenhet inför valet att bära slöja. Med andra ord väcker textens form känslor som leder till tankar hos läsaren och som i slutändan också möjliggör nya känslor.

Eftersom känslor utgör en så viktig del av våra reaktioner på andras handlingar och värdegrunder innehöll enkäten en fråga där vi ringade in tre aspekter av litteratursamtalet; sådana känslor hos läsarna som väcks av texten, frågan om vad det är i texten som väcker dessa känslor samt uppfattningen om vad romanfigurerna tänker och känner. Nedan, i figur 14, så återfinns en sammanställning av svaren. Det är tydligt att man diskuterar alla aspekter i boksamtal men olika mycket. Känslorna som väcks och vad som väcker dem tycks vara självklara delar av boksamtal, men sedan sjunker siffrorna något när det gäller att diskutera karaktärernas eller romanfigurernas känslor och att göra antagande kring känslor mellan romanfigurerna och för bildspråket. Här finns alltså möjligheter till fördjupande diskussioner och ökad förståelse mellan samtalsdeltagarna för hur man kan förstå och resonera olika i läsningen av en berättelse. Vår erfarenhet från samtalen med blivande sjuksköterskor och ämneslärare är att frågor om stildrag och bildspråk är svåra att ta sig an på egen hand och kräver en samtalsledare som själv är en mycket medveten läsare. Dessa samtal upplevs som mycket spännande och givande för perspektivbyten mellan deltagare när de fungerar. Detta innebär en viktig utvecklingsmöjlighet för biblioteken och för de boksamtal som bedrivs där.

Figur 14. Hur viktigt är det att samtala kring känslor i texten?

I tankearbetet kring hur man kan lyfta litteratursamtalen till en mer metakognitiv nivå, det vill säga en diskussion om vad som händer inom en själv när man läser och hur man påverkas av både det som händer i romanen och de känslor som väcks, har Suzanne Keens forskning varit intressant för oss. Hon har nämligen gjort en kritisk sammanställning av de empatifrämjande narrativa tekniker som ofta nämns inom forskningen och i det sammanhanget föreslagit en uppdelning mellan det hon vill kalla "character identification" å ena sidan och en "narrative situation" å den andra (Keen 2007). I den förra gruppen återfinns alltså sådana tekniker som leder läsarens uppmärksamhet mot enskilda romanfigurer och deras livsomständigheter, tankar och känslor. Faktorer som lyfts fram i de här teorierna om empatisk läsareaktion är mängden av information som läsaren har tillgång till, i vilken mån romanfigurens inre öppnas för läsaren eller om det föreligger någon möjlighet till identifikation mellan läsaren och romanfiguren. De tekniker som Keen vill hänföra till den andra gruppen handlar emellertid inte om att framställa en romanfigur för läsaren i syfte att skapa en identifikatorisk närhet, utan mer om att skärpa känslan hos läsaren att det är en av berättaren framställd och alltså fiktiv värld som öppnar sig. Det är alltså inte vad man ser som lyfts fram som avgörande för en empatisk läsareaktion utan själva seendet. Om den här teorin skulle användas i diskussionen om siffrorna i figur 11 kan man säga att de samtal som bibliotekarierna rapporterar om i enkäten ofta rör sig om deltagarnas gensvar när det gäller textens inbjudan till en "character identification". Man diskuterar enskilda romanfigurer och om hur de utvecklas under berättelsens gång. Bilden är dock inte lika entydig när det gäller samtal om hur deltagarna förhåller sig till den form av "narrative situation" som texten bjuder in läsaren till. Den stora spridningen av svaren vad beträffar de metakognitiva läsarna antyder att de känslor som läsarna hyser inför berättaren, berättarperspektivet och den implicite läsaren (den läsare som texten tycks vara riktad till) ibland inte diskuteras. Det är i så fall beklagligt eftersom man med Keen kan hävda att en hel rad narrativa tekniker som används av författaren för att skapa ett känslomässigt gensvar i så fall inte lyfts fram under samtalet.

De här teorierna om bildspråk och stildrag har påverkat våra samtal med blivande sjuksköterskor och ämneslärare, men eftersom vi främst har mött studenterna i helklass har vi valt att inte lyfta fram alla olika typer av känslomässigt engagemang till diskussion. Vi har inte haft möjlighet att följa den faktiska läsprocessen i hela dess omfattning eftersom vi har talat om den lästa texten vid enbart ett tillfälle och då i ett efterhandsperspektiv som ibland omfattat mer än en vecka. Inte heller har vi som Miall och Kuiken arbetat med korta prosatexter och noveller, utan med romaner. Men för en lärare eller en bibliotekarie med en mindre grupp läsare finns helt andra möjligheter att ställa frågor om deras känslomässiga reaktioner under läsningen. Här ser vi möjligheter att utveckla bibliotekariernas pedagogiska framtoning så att de estetiska särdragen i skönlitteraturen blir en källa till diskussion som ökar möjligheten att diskutera de metakognitiva perspektiven. Som Miall och Kuiken visat är detta att ställa frågor om läsarnas estetiska känslengagemang inte detsamma som att hålla sig på ytan av berättelsen. Snarare innebär det en didaktisk möjlighet; en inbjudan till läsarna att komma in på djupare frågor om handlingen där ställningstaganden kanske görs som innebär att läsarens självkänsla utmanas och gränser för det egna jaget överskrids. Det skulle kunna vara ett sätt för bibliotekarierna att inom litteratursamtalets ramar närma sig bibliotekslagens mål: utbildning, bildning och upplysning. De tre konkreta mål som finns i Kulturrådets skrifter är ökad självförståelse, breddad samhällssyn och förståelse för andra – det vill säga den bildning som underlättar ett fördjupat perspektiv på det egna deltagandet i ett demokratiskt samhälle.

Sammanfattning och utblick: Goda exempel och nya utmaningar

Region Halland och de halländska folkbiblioteken lanserade under år 2016 en gemensam längre utbildningsinsats *Läsfrämjande i Halland* där det övergripande syftet var att göra verksamma bibliotekarier, lärare och litteraturpedagoger bekanta med nyare genrer, teorier och metoder i arbetet med skönlitteratur. Samtidigt beställdes en följestudie av Högskolan i Halmstad där folkbibliotekariernas läsfrämjande arbete gällande skönlitteratur skulle genomlysas på olika sätt. De frågor som vi ställde oss i det inledande skedet rörde bibliotekens styrdokument och bibliotekariernas faktiska arbete med skönlitteratur, de olika materiella och personella förutsättningarna för deras läsfrämjande verksamhet men också hur de resonerade om förhållandet mellan skönlitteratur, samtal och demokrati. De styrdokument som ligger till grund för bibliotekariernas arbete lägger stor vikt vid skönlitteraturens betydelse för oss läsare som privatpersoner och som samhällsmedborgare. Så ska biblioteken enligt bibliotekslagen "främja litteratur och intresset för bildning, utbildning och forskning", medan Kulturdepartementets kulturmål bland annat lyfter fram vikten av "ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser". I Kulturrådets definition av läsfrämjande, slutligen, lyfts sådana delar som att "ta bort hinder för läsning, bredda en repertoar och stärka läsarens självförtroende och läsidentitet" som särskilt viktiga. I samtliga dessa dokument beskrivs läsning av skönlitteratur som en social aktivitet med såväl kognitiva som emotionella aspekter, vilket gör att bibliotekariens arbete måste betraktas från flera håll. Hur öppen är den offentlighet som bibliotekarierna företräder och i vilken mån når deras arbete med skönlitteratur alla grupper av medborgare i samhället? På vilket sätt kan man säga att de genom sin verksamhet bidrar till social hållbarhet genom att lyfta fram alla former av skönlitteratur som en gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser? Hur förhåller de sig slutligen till begrepp som kulturförmedling och bildning i sitt arbete med skönlitteratur?

Dessa och liknande frågor ställde vi till bibliotekarierna i en enkätstudie som kompletterades med ett antal semistrukturerade intervjuer med folkbibliotekarier från Hallands samtliga kommuner. Som verksamma lärarutbildare och litteraturdidaktiker har vi ett stort intresse för de här frågorna eftersom de på flera sätt också gäller skolans uppdrag och de i hög grad knyter an till de mål som finns uppställda i styrdokumentet för den svenska skolan. Man kan säga att vi ger lärarutbildarens bild av folkbibliotekariens beskrivning av sitt arbete med skönlitteratur, vilket ibland kanske har snävat in våra perspektiv men förhoppningsvis också givit dem en viss skärpa. Vi har till exempel försökt att knyta an de tre frågorna som ställs ovan till den diskussion som länge förts bland filosofer, litteraturvetare och litteraturdidaktiker om värdet av skönlitteratur och samtal kring läsning. I det sammanhanget har vi hämtat stöd från moralfilosofen Martha Nussbaum och hennes diskussion om vad språkets form, textens struktur och författarens val av synvinkel kan göra med läsaren. Att läsa skönlitteratur betyder för henne att anta ett erbjudande om att bli berörd, att gå in i en kritisk reflektion men också att ta ställning, vilket gör läsningen och samtalet om det lästa till en fråga om att reagera och agera. I svensk litteraturdidaktisk forskning har Gunilla Molloy länge understrukit de här demokratiska aspekterna av det läsande samtalet, och hon framhäver också den dynamik i det styrda litteratursamtalet som kan hjälpa deltagarna att tillsammans frilägga den etiska eller existentiella konflikt som fiktionsberättelser ofta kretsar kring (Molloy 2007). Litteratursamtalets dynamik har beskrivits empiriskt mer i detalj av Michael Tengberg som till exempel har visat på de många olika läsarter som ett samtal om skönlitterära texter kan ge prov på. En fördel som vi ser med läsartsbegreppet är att det är värdeneutralt, vilket betyder att det kan användas för att beskriva samtal om all skönlitteratur oavsett genre eller svårighetsnivå, men också att det kan hjälpa samtalsledaren att skaffa sig en bild av samtalets bredd och djup (Tengberg 2011).

Om ett av målen för biblioteksverksamheten är det inkluderande samhället "med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser", för att använda Kulturdepartementets ord, ser vi empatin som en viktig beståndsdel i alla samtal om fiktionsberättelser. Som lärarutbildare och litteraturdidaktiker ansluter vi oss till de forskare som vill beskriva empatin som själva förmågan att uppfatta ett känsloläge hos en annan individ. Det betyder alltså att empati ytterst har med en emotionell varseblivning att göra och att den inte är något känslotillstånd i sig (Giovannelli 2009). Under samtal om skönlitteratur och om de tolkningar som de olika deltagarna gjort under läsningen är det därför viktigt att skilja empati från sympati, som mer handlar om en kognitiv bedömning och värdering. Den empatiska reaktionen är följden av ens emotionella varseblivning, men att sympatisera förutsätter att man som betraktare har satt sig in kognitivt i den andres livssituation och därmed också ställt sig på hans eller hennes sida (Giovannelli 2009). Såväl kognitiv som emotionell respons är alltså grundläggande för det fördjupade litteratursamtalet, om man ska utgå från de här citerade forskarna och didaktikerna.

Så vad visar resultaten i vår studie mot den här bakgrunden? I likhet med tidigare forskning kan vi se en imponerande bredd och kvalitet i bibliotekariernas läsfrämjande arbete, men vi möter också en utbredd känsla hos dem av att inte räcka till för alla kategorier av besökare. Ungdomar och unga vuxna, nyanlända och besökare med olika former av funktionsnedsättning tillhör de grupper som nämns här och då ofta i samband med en upplevd brist på tid, resurser eller fortbildning. Då den läsfrämjande uppgiften inte kan vara den enskilda bibliotekariens ansvar enbart, uttrycker många bibliotekarier ett behov av kommunal eller regional samordning av de läsfrämjande insatserna. Utöver detta råder det mycket varierande uppfattningar bland bibliotekarierna om vilken hjälp som finns att få av aktörer på kommunal, regional eller statlig nivå i det läsfrämjande arbetet för alla kategorier av besökare. Här verkar det vara brist på kunskap om eller tydlighet i förmedling av befintliga resurser. Detta behöver inte enbart vara en brist på regional nivå. Det kan också delvis vara en effekt av den arbetsfördelning som gjort att man på biblioteken inte alltid är medvetna om varandras arbete med olika aktörer. Vad som behöver samordnas är också mindre tydligt och därför svårt att tillgodose. Här är det viktigt att se att man på biblioteken visar tecken på både vilja att utveckla arbetet men även en viss oro i reflektioner kring förhållandet mellan läsfrämjande och samhällsdebatten. Detta visar sig när man diskuterar yttrandefrihet i förhållande till att tillhandahålla böcker, författarbesök och samtal med läscirklar i i bokprat och läscirklar. Kanske är det oron kring dessa utmaningar som är en del av orsaken bakom önskemålen om mer samordning.

När det gäller de faktiska förutsättningarna för att arbeta läsfrämjande antyder enkätsvaren att det inte är fler styrdokument eller större ekonomiska medel som behövs, utan ett bättre samarbete och en fördjupad kompetens på olika nivåer. Det kan gälla den enskilda bibliotekariens känsla av att inte räcka till för nya kategorier av besökare eller en upplevd brist på kollegial fortbildning. Den läsfrämjande uppgiften är mycket stor och kan inte sägas vara den enskilda bibliotekariens eller det lokala bibliotekets ansvar enbart. Detta visar sig också i det i flera sammanhang uttryckta behovet av kommunal eller regional samordning av läsfrämjande insatser, men även i de mycket varierande uppfattningarna om vilken hjälp som finns att få av aktörer på kommunal, regional eller statlig nivå. Uppenbarligen saknar många bibliotekarier lokal, kommunal och regional samsyn och samverkan i sin strävan efter att fullfölja biblioteksuppdraget och göra alla kategorier av besökare rättvisa.

I likhet med andra samhällsinstitutioner förändras folkbibliotekens roll i takt med samhällsutvecklingen men också till följd av politiska beslut och nya skrivningar i övergripande

ramverk. Uppdraget är mycket omfattande, vilket inte minst framgår av Hallands kulturplan 2017-2020 och de olika skrivningarna där om att folkbiblioteken ska främja medborgarnas tillgång till såväl estetiska uttrycksformer som till fri information. I vår studie framgår det att biblioteken samverkar med en rad andra aktörer på lokal, regional och statlig nivå för att gå i land med det här uppdraget men även att samarbetet har stora möjligheter att vidareutvecklas. Vårt förslag är därför att man i varje kommun utvecklar en övergripande taxonomi för att inom ett större ramverk beskriva de olika nivåerna i det pågående utvecklingsarbetet. Med hjälp av en sådan beskrivning kan de olika stegen i processen urskiljas tydligare, olika aktörer ringas in och en kvalitativ utveckling skrivs fram som kan omfattas av alla inblandade deltagare.

Vår studie visar att den här formen av utvecklingsarbete har nått mycket långt på flera områden. Att så många erbjudanden riktas mot yngre barn med svenska som första respektive andra språk visar på ett mycket väl fungerande samarbete med andra aktörer såsom BVC, logopedier, förskola och grundskola. Samtidigt kan detta också ses som ett tecken på att bibliotekarierna gärna utvecklar det som de redan har erfarenhet av och som de kompetensmässigt känner sig trygga med. I vår studie lyfter många bibliotekarier fram ungdomar och unga vuxna, nyanlända och besökare med funktionsnedsättning som exempel på grupper som inte nås av deras arbete i den utsträckning som vore önskvärt. Den här utmaningen bör man ta sig an, och i syfte att befästa och utveckla arbetet för dessa besökare bör man dra lärdom av det läsfrämjande arbetet för yngre barn. Detta arbete vilar ju tryggt på bibliotekariernas genrekunskaper och didaktiska kompetens, långsiktiga inköp av böcker och ett väl fungerande samarbete med andra lokala och regionala aktörer. En satsning på de ovan nämnda grupperna av besökare betyder rimligen att bibliotekarierna måste fortbildas i fråga om nya genrer och andra medieprodukter men också att bibliotekens kontaktnät med högskola, gymnasium och SFI måste befästas ytterligare. Inte minst måste man stärka kunskaperna om den hjälp som regionbiblioteket, MTM (Myndigheten för tillgängliga medier) och Internationella biblioteket i Stockholm kan erbjuda. Den av många bibliotekarier efterfrågade samordnaren på regional nivå bör kunna spela en viktig roll, inte minst när det gäller att samla och sprida exempel på "best practice" på det här området.

Vårt förslag är också i detta sammanhang att man på de lokala biblioteken ges möjlighet att utveckla en övergripande taxonomi för att beskriva sitt utvecklingsarbete med varje enskild prioriterad grupp. De olika stegen i processen urskiljs då lättare, de medverkande aktörerna ges en tydligare roll och en kvalitativ utveckling skrivs fram som kan omfattas av alla inblandade deltagare. Här är det viktigt att företrädare för de prioriterade grupperna får delta i arbetet med att skapa en sådan taxonomi men också att man tar till vara på de erfarenheter som bibliotekarierna redan gjort i utvecklingen av verksamheten för gruppen barn och yngre läsare. Rimligen framträder även de lokala utbildningsbehoven tydligt under arbetet med en sådan taxonomi. I vår studie har vi till exempel sett att arbetet med språkkaféer och medspråkare innebär möten med olika lokala aktörer (SFI, SV, kommunen) men att det även kan innebära samarbeten över kommungränser i vissa projekt.

Fördelarna med en lokalt framtagen taxonomi för det läsfrämjande arbetet bör inte bara beskrivas som en fråga om bredd och om vilka olika grupper av besökare man nå utan också som en fråga om litteratursamtalens djup och de mer kvalitativa aspekterna av de läsfrämjande aktiviteterna. Det är i och för sig glädjande att så många bibliotekarier uppfattar läsning som en utpräglat social aktivitet och att de väljer att beskriva läsningens demokratiska karaktär med ord som möjliggjorda möten och lyckade samtal. Som litteraturredaktörer ställer vi oss dock frågande till den höga andel enkätsvar som antyder att vissa bibliotekarier uppfattar samtalen om skönlitteratur mer som ett mål än som ett medel; som om läsarnas möten och samtal om texten vore viktigare än textens

uppfordrande tilltal till läsaren. Endast en tredjedel av de bibliotekarier som svarade på frågan uppgav att de vet hur de ska bedriva ett litteratursamtal som har en ökad text- eller kulturförståelse som målsättning. Allt detta beror naturligtvis på de olika tyngdpunkter som bibliotekarierna vill lägga i sitt eget arbete, det vill säga om de primärt verkar som en kommunikatör, en tillhandahållare eller en pedagog. Vår uppfattning är att bibliotekarien förenar de tre olika rollerna i sin yrkesgärning, men uppenbarligen saknar många bibliotekarier både tid och kompetens när det handlar om att diskutera skönlitterära texter ur ett mer djupgående didaktiskt perspektiv. Detta kan i sin tur påverka deras möjligheter att arbeta i den riktning som bibliotekslagen föreskriver, nämligen att främja litteratur och intresset för bildning, utbildning och forskning.

Så till frågan om läsfrämjande arbete i bokcirkel och under olika litteratursamtal. Vår studie ger naturligtvis inga belägg för hur det läsfrämjande arbetet faktiskt bedrivs i det sammanhanget, men det är påfallande att de vanligaste lässtrategier som uppges förekomma under samtalen är att deltagarna ställer frågor till texten, sammanfattar den och visualiserar sina läsningar. Sådana enkätsvar tyder på en stor utvecklingspotential, inte minst när andra svar låter förstå att inte alla bibliotekarier ber läsarna att förhålla sig kognitivt och emotionellt till textens tilltal och att man som samtalsledare inte heller känner sig bekväm med sådana berättargrepp som rör positioneringen av karaktärer i förhållande till en viss tematik. Detta kan naturligtvis förklaras av den litteratur som läses i bokcirkelarna eftersom olika genrer bjuder in läsarna till olika läsarter. Möjligen kan det också vara en återspeglning av bibliotekariernas egna läsvanor med ett starkt fokus på mittfårans litteratur; såväl lyriken som genrelitteraturen använder till exempel i hög grad formella element för att erbjuda läsaren en såväl kognitiv som emotionell respons (Persson et al. 2015). Också här kan man lära mycket av erfarenheterna från verksamheten för yngre barn, där bibliotekariernas genrekunskaper, didaktiska kompetens och långsiktiga inköpsstrategier bidrar till framgång. Den övertygelse om det goda i läsning och i samtal om litteratur som ligger bakom arbetet för yngre läsare borde få genomsyra hela bibliotekets verksamhet.

Mot bakgrund av det här förestående utvecklingsarbetet på folkbiblioteken vill vi skriva fram behovet av en bred fortbildning bland folkbibliotekarierna med utgångspunkt i flera discipliner – från litteraturredaktiken över läsorienterade studier till kognitionsforskningen. Det läsfrämjande arbete som bibliotekarierna bedriver tillsammans med andra aktörer kan professionaliseras med hjälp av olika teoretiska ramverk där begrepp som läsart, deliberativa samtal, kognitiv och emotionell respons samt berättarteknik bildar självklara delar. Vårt förslag är därför att man från regionbibliotekets håll vidareutvecklar de satsningar som gjorts de senaste åren under namn av MuSA, LiSA och ViSA men nu med fokus på reception, kognition och didaktik. Som vi ser det bör den här typen av fortbildning också handla om att definiera bibliotekets roll i ett föränderligt och demokratiskt samhälle. De senaste årens utveckling visar på en allt tydligare spänning mellan yttrandefrihetsfrågor och demokrati när det gäller bibliotekets roll som ett forum för debatt, vilket gör det förståeligt att samhällsmedborgarnas behov av fri och tillförlitlig information skrivs fram i olika styrdokument. Men vi vill också peka på bibliotekets traditionella roll som kulturförmedlare och folkbildare i det här sammanhanget. Möten och samtal om litteratur är nämligen inte något som sker utanför den samhälleliga kontexten – som litteraricitetshändelser och sociala praktiker kan författarmötena, bokpraten och litteratursamtalen alla betraktas som övningar i demokrati.

Vårt arbete i detta projekt har präglats av lika delar glädje och beundran, och vi hoppas kunna föra med oss något av bredden och tilltron i bibliotekariernas umgänge med skönlitteraturen tillbaka till lärarhögskolan.

Litteraturförteckning

Androls, Hilda, Lucassi, Elin & Wallén, Christine (red.) (2015). *Bortom förlägenheten. Bibliotekariens pedagogiska roll i utveckling*. Stockholm: Kungliga Biblioteket.

Asklund, Jonas (2016). Mitt hjerta var i Malin: Förmedling och förvandling i Fredrika Bremers *Grannarne* (1837). *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2016:1, s. 5-13.

Axelsson, Monica et al. (2005). *Stärkta trådar: Flerspråkiga barn och elever utvecklar språk, litteraricitet och kunskap*. Stockholm: Språkforskningsinstitutet i Rinkeby.

Bak, Maren & Gunnarsson, Lars (2006). Bokflod ger läslust? I Axelsson, Monica & Bunar, Nihad (red.). *Skola, språk och storstad. En antologi om språkutveckling och skolans villkor i det mångkulturella urbana rummet*. Stockholm: Pocky, s. 147-169.

Bal, Matthijs & Veltkamp, Martijn (2013). How Does Fiction Reading Influence Empathy? An Experimental Investigation on the Role of Emotional Transportation. *PLOS ONE* 8:1, s. 1-12.

Bergman, Lotta & Bringéus, Eva (2010). *Litteraturläsning som didaktisk utmaning. En forskningscirkel om litteraturundervisningen på 2000-talet*. Malmö: Resurscentrum för mångfaldens skola.

Bernhardsson, Katarina (2014). Medicinsk humaniora. I Sigurdson, Ola (red.) *Kultur och hälsa. Ett vidgat perspektiv*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Bibliotekslag. SFS (2013:801). *Svensk författningssamling*. Stockholm: Regeringskansliet.

Biblioteksplan 2017-2020. Policy för biblioteksverksamheten. Halmstad Kommun.
<https://www.halmstad.se/download/18.251e73b515ac719b67528622/1493118178318/policy-for-biblioteksverksamheten-biblioteksplan-2017-2020.pdf> Hämtad 31 maj 2017.

Booth, Wayne C. (1988). *The company we keep: An ethics of fiction*. Berkeley: University of California Press.

Djikic, Maja, Oatley, Keith & Moldoveanu, Mihnea (2013). Reading other minds. Effects of literature on empathy. *Scientific Study of Literature* 3:1, s. 28-47.

Dunn, Rita and Dunn, Kenneth (1998). *Practical Approaches to Individualizing Staff Development for Adults*. Praeger Publishers.

Eriksson, Per Erik (2010). Partnering: What is it, when should it be used, and how should it be implemented? *Construction Management and Economics*, s.905-917.

Eriksson Barajas, Katarina (2012). *Boksamtalets dilemman och möjligheter*. Stockholm: Liber.

Eriksson-Zetterquist, Ulla (2009). *Institutionell teori. Idéer, moden, förändring*. Malmö: Liber.

Frid, Nina (2016). *Läsa, läka, leva! Om läsfrämjande och biblioterapi*. Lund: BTJ Förlag.

Fåhraeus, Anna & Jonas Asklund (2017). Samproduktion ur ett humanistiskt perspektiv: En reflektion kring ett samarbete med Regionbibliotek Halland. *Nyttan med kritik*. Studentlitteratur. (kommande)

Giovannelli, Alessandro (2009). In Sympathy with Narrative Characters. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 67:1, s. 83-95.

Grøn, Rasmus (2010). *Oplevelsens rammer. Former og rationaler i den aktuelle formidling af skønlitteratur for voksne på danske folkebiblioteker*. Aalborg: Det Informationsvidenskabelige Akademi.

Hallands kulturplan 2017-2020. Halmstad: Region Halland.

Hansson, Joacim (2010). Att vara där folket är. Om folkbibliotekens relation till folkbildningens ideal och en problematisk samtid. I Atlestam, Ingrid & Forsén, Ulla (red.). *Där människor och tankar möts. Bibliotek som folkbildning*. Lund: BTJ förlag, s. 9-28.

Hogan, Patrick Colm (2011). *What literature teaches us about emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Karlsson, Lisa & Kårhed, Caroline (2013). Ursäkta, var står era grafiska romaner? En undersökning om vuxenserier och grafiska romaner på svenska folkbibliotek. Kandidatuppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap. Linnéuniversitetet.

Keen, Suzanne (2006). A theory of narrative empathy. *Narrative* 14:3, s. 207-236.

Keen, Suzanne (2007). *Empathy and the novel*. Oxford: Oxford University Press.

Kidd, David Comer & Castano, Emanuele (2013). Reading literary fiction improves theory of mind. *Science* 342, s. 377-380.

Klasson, Maj (1991). Bibliotekarien: Forskarens kollega och allmänhetens guide inför 2000-talet. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, 1991:3-4, s. 80-92.

Kåreland, Lena (red.) (2009). *Läsa bör man -? Den skönlitterära texten i skola och lärarutbildning*. Stockholm: Liber.

Leffler, Yvonne (2013). Fiktiva berättelser utvecklar oss till människor. I Björkman, Jenny & Fjaestad, Björn (red.). *Läsning*. Göteborg: Makadam, s. 113-121.

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011. Stockholm: Skolverket.

Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen. SOU 2012:65. Stockholm: Fritzes.

Läs- och litteraturfrämjande: Bidrag och utveckling. Kulturrådets skriftserie 2015:4.

Läsombud och högläsare. För äldre och personer med funktionsnedsättning. 2015. Elektronisk resurs. Myndigheten för tillgängliga medier.

Malmgren, Lars-Göran (1996). *Svenskundervisningen i grundskolan*. Lund: Studentlitteratur.

Med läsning som mål: Om metoder och forskning på det läsfrämjande området. Kulturrådets skriftserie 2015:3.

Miall, David S. & Kuiken, Don (1999). What is literariness? Three components of literary reading. *Discourse Processes* 28:2, s. 121-138.

Miall, David S. & Kuiken, Don (2002). A feeling for fiction: Becoming what we behold. *Poetics* 30, s. 221-241.

Molloy, Gunilla (2007). *När pojkar läser och skriver*. Lund: Studentlitteratur.

Niklasson, Laila (2002). *Medborgarbildning i lokalsamhället*. En rapport från projektet Folkbildningen och de demokratiska utmaningarna. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Nikolajeva, Maria (2014). *Reading for learning: Cognitive approaches to children's literature*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Nussbaum, Martha (1990). *Love's knowledge: Essays on philosophy and literature*. New York: Oxford University Press.

Persson, Magnus (2007). *Varför läsa litteratur? Om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. Lund: Studentlitteratur.

Persson, Magnus, Ehrenberg, Maria, Svensson, Cinna & Andersson, Moa (2015). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek. En rapport*. Halmstad: Region Halland.

Schmidt, Catarina (2015). *Bokcirkelkassar: En rapport om läsfrämjande insatser hos folkbiblioteken i sex län/regioner*. Kultur i Halland. Region Halland.

Skerrett, Allison (2015). *Teaching transnational youth: Literacy and education in a changing world*, New York & London: Teachers College Press.

Säätelä, Emma-Lotta (2013). *Extra, extra läsvärt? Vad användare säger om förmedlingen av skönlitteratur på folkbibliotek*. Uppsala: Uppsala universitet.

Tengberg, Michael (2011). *Samtalets möjligheter: Om litteratursamtal och litteraturreception i skolan*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Thorson, Staffan & Ekholm, Christer (red.) (2009). *Främlingskap och främmandegöring. Förhållningssätt till skönlitteratur i universitetsundervisningen*. Göteborg: Daidalos.

Torell, Örjan (2002). Resultat: en översikt. I Torell, Örjan (red.). *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland*. Härnösand: Mitthögskolan, s. 74-100.

Ulfgard, Maria (2015). *Lära lärare läsa: Om utbildning av svensklärare och litteraturundervisning i skolan*. Göteborg: Makadam.

Zunshine, Lisa (2006). *Why We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel*. Columbus: Ohio State University Press.

Zunshine, Lisa (2014). Theory of mind as a pedagogical tool. *Interdisciplinary Literary Studies* 16:1, s. 89-109.

Bilaga 1. Uppföljningsenkät efter Läsning vidgar världen: läsfrämjande i Halland den 8 april 2016

1. Vad är omfattningen på din tjänst som bibliotekarie? Ange procent.

2. Kryssa för det som gäller för följande grupper.

	Vi har läsfrämjande projekt för...	Vi saknar kompetensen för...	Vi saknar tid för att genomföra projekt för...	Vi skulle vilja prioritera mera
Barn	☐	☐	☐	☐
Ungdomar	☐	☐	☐	☐
De med funktionsnedsättning	☐	☐	☐	☐
Grupper med annat modersmål än svenska	☐	☐	☐	☐
Nyanlända i Sverige (unga)	☐	☐	☐	☐
Vuxna	☐	☐	☐	☐

3. Beskriv gärna kort målen i de nuvarande projekten.

Projekt 1	<input type="text"/>
Projekt 2	<input type="text"/>
Projekt 3	<input type="text"/>
Ytterligare projekt	<input type="text"/>

4. Beskriv gärna kortfattat hur ni arbetar praktiskt i ett av projekten.

5. Vad anser du är din styrka i läsfrämjande projekt?

6. Med vilka instanser samarbetar ni i de nuvarande projekten?

- Skola: förskollärare
- Skola: lärare
- Skola: kurator
- Skola: fritidspedagog
- Logoped
- BVC
- MTM (Myndigheten för Tillgängliga Medier)
- Regionbiblioteken
- SFI
- Internationella biblioteken i Stockholm

7. Har ni någon/några samordnare för läsfrämjande projekt vid din arbetsplats?

- Ja
- Nej

8. Ingår målsättningen att öka t ex textförståelse eller kulturförståelse i ditt arbetssätt vid litteratursamtal?

- Ja
- Nej

9. Upplever du att du vet hur du ska genomdriva ett litteratursamtal som har målsättningen att t ex öka text- eller kulturförståelse?

- Ja
- Nej

10. Hur pass bekväm känner du dig med att lyfta fram följande berättargrepp under ett litteratursamtal?

	Mycket bekväm	Bekvämt	Varken bekväm eller obekvämt	Inte särskilt bekväm	Obekvämt
Berättarrösten	☐	☐	☐	☐	☐
Perspektivet	☐	☐	☐	☐	☐
Bildspråk	☐	☐	☐	☐	☐
Tanke- och känslöförmedling	☐	☐	☐	☐	☐
Positionering av karaktärer i förhållande till en viss tematik	☐	☐	☐	☐	☐

11. Hur pass viktiga tror du att följande lässtrategier kan vara för behållningen av ett litteratursamtal?

	Mycket viktigt	Viktigt	Varken viktigt eller oviktigt	Inte särskilt viktigt	Oviktigt
Summera handlingen	☐	☐	☐	☐	☐
Göra förutsägelser om karaktärernas reaktioner	☐	☐	☐	☐	☐
Värdera och ta ställning till karaktärerna	☐	☐	☐	☐	☐
Värdera och ta ställning till tematiken	☐	☐	☐	☐	☐
Ställa frågor till texten	☐	☐	☐	☐	☐
Visualisera texten, tänka i bilder	☐	☐	☐	☐	☐
Jämföra texten med andra texter	☐	☐	☐	☐	☐
Hitta luckor i texten	☐	☐	☐	☐	☐
Göra antaganden om karaktärers känslor	☐	☐	☐	☐	☐
Göra antaganden om karaktärers tankar	☐	☐	☐	☐	☐

12. I vilken grad kännetecknas bokcirklar på din arbetsplats av följande läsararter?

	Till övervägande del	Till stor del	Delvis	Till en mindre del	Inte alls
Förströrelsläsning	☐	☐	☐	☐	☐
Reflekterande läsning	☐	☐	☐	☐	☐
Metakognitiva samtal (om vad som händer med läsaren under läsningens gång)	☐	☐	☐	☐	☐
Subjektorienterad läsning (fokus på kopplingar till läsarens eget liv och känslor)	☐	☐	☐	☐	☐
Värderande läsning (etiska frågor i och om textens tematik)	☐	☐	☐	☐	☐

13. Hur pass viktigt är det att kunna dryfta följande i ett litteratursamtal?

	Mycket viktigt	Viktigt	Varken viktigt eller oviktigt	Inte särskilt viktigt	Oviktigt
De känslor som väcks av texten	☐	☐	☐	☐	☐
Vad det är i texten som orsakar de känslor som väcks hos läsaren	☐	☐	☐	☐	☐
Läsarens varseblivning av vem som tänker och känner vad i texten	☐	☐	☐	☐	☐

14. Har ni tillräckligt av följande för behovet hos de som besöker ert bibliotek med annat modersmål än svenska?

	Tillräckligt med böcker	Kompetens	Inköpsställen	Pengar
Ja	☐	☐	☐	☐
Nej	☐	☐	☐	☐
Delvis	☐	☐	☐	☐

15. Kryssa för det som gäller för följande typer av förmedlare för läsare med funktionsnedsättning på din arbetsplats.

	Vi har ett samarbete.	Mer fortbildning behövs.
Läsombud	☐	☐
Högläsare	☐	☐
Anhöriga	☐	☐

16. För vilken typ av funktionsnedsättning känner du att det finns möjligheter att tillgodose läsbehov på din arbetsplats?

	Ja	Nej	Delvis
Synnedsättning	☐	☐	☐
Hörselnedsättning	☐	☐	☐
Läsvårigheter	☐	☐	☐
Annan kognitiv nedsättning t ex demens	☐	☐	☐

17. Hur väl anser du att kollegial fortbildning fungerar på din arbetsplats?

- Mycket bra
 Bra
 Varken bra eller dåligt
 Inte särskilt bra
 Dåligt

18. Hur stor upplever du att din möjlighet är att få delfinansiering för läsfrämjande projekt från följande instanser?

	Mycket stor.	Stor	Varken stor eller liten	Liten	Mycket liten
Din arbetsplats	☐	☐	☐	☐	☐
Regionbiblioteken	☐	☐	☐	☐	☐
Kulturrådet	☐	☐	☐	☐	☐

19. Hur viktigt är följande för att läsfrämjande projekt blir av?

	Mycket viktigt	Viktigt	Varken viktigt eller oviktigt	Inte särskilt viktigt	Oviktigt
Regional samordning	☐	☐	☐	☐	☐
Regional delfinansiering	☐	☐	☐	☐	☐

20. Hur pass social anser du att läsning av skönlitteratur är som aktivitet?

- Mycket social
 Social
 Varken social eller osocial
 Inte särskilt social
 Osocial

21. Om läsning ska bli en social aktivitet, vad krävs då?

22. Forskningen säger att läsning av skönlitteratur kan hjälpa läsaren att bättre förstå sin sociala omgivning. Hur maximerar man potentialen för detta bäst hos läsaren tror du?

23. Hur viktiga anser du att följande läsförmågor är för statens demokrati- och integrationsmål?

	Mycket viktig	Viktigt	Varken viktigt eller oviktigt	Inte särskilt viktigt	Oviktigt
Förmågan att läsa och ta till sig faktatexter	☐	☐	☐	☐	☐
Förmågan att läsa och ta till sig skönlitteratur	☐	☐	☐	☐	☐
Förmågan att kommunicera om det man läst (handlingen)	☐	☐	☐	☐	☐
Förmågan att kommunicera om det man läst (känslor i texten och under läsningen)	☐	☐	☐	☐	☐
Förmågan att kommunicera om människornas tankar och idéer i texten	☐	☐	☐	☐	☐

24. Om du anser att fostran till god medborgare definieras som att bredda läsarens perspektiv och förståelse för andras upplevelser, hur viktig anser du då att denna fostran är i din uppgift?

- Mycket viktig
- Viktig
- Varken viktig eller oviktig
- Inte särskilt viktig
- Oviktig

25. Vilka tre romaner skulle du föreslå i en läsecirkel för en grupp unga där målet är dels att öka ordförråd och läsförmåga och dels deras förståelse för (var-)andra?

Bilaga 2: Intervjuinstrumentet

Läsning vidgar världen – intervjufrågor till folkbibliotekarierna, hösten 2016

Instrumentet fungerade som ett underlag för att alla intervjuer skulle ta upp liknande frågeställningar. Intervjuerna anpassades utifrån den enskilde bibliotekariens arbetsuppgifter.

1. Hur ser din tjänst ut?
2. Hur länge har du arbetat som bibliotekarie?
3. Hur många arbetar på ditt bibliotek?

4. På vilka sätt arbetar man läsfrämjande på ditt bibliotek?
5. Hur arbetar ni med de prioriterade grupperna?
6. Vilka grupper av besökare arbetar man konkret med i olika läsfrämjande satsningar?
7. Vilket material finns på andra språk än svenska?
8. Vilket material finns tillgänglig i andra medier än grafisk text?
9. Vilken typ av material köper man in till biblioteket?

10. Hur samarbetar ni med andra lokala eller regionala aktörer?
11. Hur samarbetar ni med andra kommunala förvaltningar?
12. På vilka sätt tar ni hjälp av statliga myndigheter eller rikstäckande organisationer?

13. Vilken typ av litteratursamtal erbjuder ni?
14. Vad är er roll som bibliotekarier i det samtalet?
15. Vad är enligt din mening det viktigaste i ett litteratursamtal?
16. Hur lyfter ni fram olika genrer i ert läsfrämjande arbete?
17. Hur arbetar ni med olika medieprodukter?

18. Hur förhåller sig läsfrämjandet till bibliotekets demokratiuppdrag?
19. På vilka sätt kan man säga att ni arbetar inkluderande?
20. På vilka sätt kan man säga att ni arbetar med kulturförmedling?
21. På vilka sätt kan man säga att ni arbetar med folkbildning?

22. På vilka sätt får ni möjlighet att komma ut i andra verksamheter för att informera och fortbilda?

Bilaga 3: Bokrekommendationer för en läsecirkel för unga (enkätsvar 2016)

Aleksijevitj, Svetlana	2012	Kriget har inget kvinnligt ansikte
Becevic, Zulmir	2009	Svenhammeds journaler
Boyne, John	2006	Pojken i randig pyjamas
Brunt, Carol Rifka	2005	Låt vargarna komma in
Carrington, Leonora	1976	Hörluren
Claesson, Maths	2013	Linux Uttagningen*
Collins, Suzanne	2008	Hungerspelen
Dahlin, Petrus	2015	Kurragömma
Edvardsson, Mattias	2015	April, April
Ellis, Deborah	2001	Den osynliga flickan
Ende, Michael	1973	Momo: eller kampen om tiden
Engdal, Britt	2003	Månens sång
Glasgow, Ison	2014	När jag inte hade något
Golding, William	1954	Flugornas herre
Green, John	2012	Förr eller senare exploderar jag
Hartnett, Sonya	2000	Torsdagsbarn
Kadefors, Sara	2011	Nyckelbarn
Kadefors, Sara	2016	Billie. Du är bäst.
Khemiri, Jonas Hassen	2003	Ett öga rött
Lagerqvist, Camilla	2016	Det brinner i mitt huvud
Lee, Harper	1960	Dödssynden
Lidbeck, Petter	2015	Man finns ändå
Lockhart, E.	2014	Kanske är det allt du behöver veta
Melin, Mårten	2007	Jävla Lucia
Nordin, Magnus	2001	någon av hans böcker
Olsson, Kristina	2014	Silverpojken
Rai, Bali	2008	Sprickan
Ramqvist, Karolina	2012	Alltings början
Sandwall-Bergström, Martha	1945	Kulla Gulla
Schifauer, Jessica	2015	När hundarna kommer
Sones, Sonya	2010	Var mina vänner inte vet
Spets, Anna Nilsson	2013	Hållplats Sverige: Jag, Almina
Storck, Åsa	2015	Mitt rätta namn
Svensson, Jan	2015	Johanna Lindbäck
Tan, Shaun	2010	Ankomsten*
Tartt, Donna	1992	Den hemliga historien
Teller, Janne	2012	Om det var krig i Norden
Wahldén, Christina	2004	Klaras hemlighet
Zusak, Markus	2005	Boktjuven
Antologi	1992	Lyckad nedfrysning av herr Moro

NOTERING: Dubletter har tagits bort. *anger att den angivna titeln var felskriven vid minst ett tillfälle men tillräckligt tydlig för att man skulle kunna se vilken bok som åsytades

www.hh.se

www.regionhalland.se